

מאמר מערכת

גשם ורוח בשביעית ובשמיטה

שמיטה ושביעית – הם שני שמות מובהקים למצוה אחת. השם "שמיטה" מכוון לעיקר המצוה: שמיטה ממלאכות שדה ואדמה, ושמיטה מניצול רגיל של פירות הארץ, וממילא הפקרת הבעלות על האדמה והפירות.

השם "שביעית" לעומת זאת מעלה אותנו לספירות אחרות, גבוהות יותר ורוחניות. "שביעית" מלמדת אותנו על מחזוריות של שנים, שהאחרונה והגבוהה שבהם היא השנה השביעית.

מצוות "שבת הארץ" משלבת את שני ההיבטים: היבט הגשם, עבודת האדמה ותוצרתה, ומאידך – את המסגרת הסובבת, מקיפה וכוללת את החומר – טבעת הזמן.

ואמנם עצם היות מצות השמיטה בשנה שביעית דוקא – דורש הסבר: במה מיוחדת השנה השביעית על שאר השנים? מדוע מחזור השנים סובב סביב השבע ולא סביב העשר – לדוגמא? והשאלות נשאלות ביתר שאת לאור העובדה שלא רק מצות השמיטה קשורה למספר שבע, אלא מצוות רבות בתורתנו נקבעו ונחתמו בחותם המספר המיוחד שבע – מדוע?

אלומת אור שולח לנו רבנו בחיי בהאירו לנו מעט מתעלומת מושג השבע:

"לפי שהוא חשבון המכוון הכולל העליונים והשפלים, והוא החשבון הנמצא בהרבה מצות שבתורה שהן סובבות על חשבון שבעה כמצות השבת והשמיטה והיובל, כי השביעי מקודש בימים שהוא השבת, ובשנים והיא השמיטה, ובשמות והוא היובל, גם ימי הפסח שבעה וימי הסוכות שבעה, וארבעה מינין שבלולב חוזרין לשבעה, גם ימי האבלות שבעה כימי השמחה, והכל ענין אחד, ירמוז לשבעת ימי בראשית. גם בלעם הקריב בשבעה מזבחות ואמר: את שבעת המזבחות ערכתי, גם ימי המילואים שבעה, כי כן נתפרש בכתוב: כי שבעת ימים ימלא את ידכם. וכל הדברים האלה הסובבים על שבעה עקרון ושרשן ממקום אחד ומוצאן ממעין אחד."

[בפירושו לתורה תחילת פר' שמיני]

המעין האחד הוא השלמות! "והכל ענין אחד – ירמוז לשבעת ימי בראשית". העולם, שהוא יצירת הפלא – נברא בשבעת ימי בראשית, לא פחות ולא יותר! שבעת ימי בראשית הם המעגל השלם שהטביע את חותמו על מצוות רבות להראות אף בהם את ההרמוניה, השלמות – כפי שבאה לידי ביטוי בבריאה.

גם שנת השמיטה מבטאת את השלמות הזו. שש שנים של עבודה הקשורה לקרקע, השתעבדות – ביום ובלילה – למלאכות האדמה, לזריעה ולזמירה, לקצירה ולבצירה – אל להם להמשך מעבר לשש שנים תמימות. מעבר לשש שנים של קשר לאדמה והשתעבדות לה – האדם מאבד מחיוניותו והריהו כגולם הקם על יוצרו.

פסק הזמן של שנה, שבה יושב היהודי ועוסק בתורה, חוזר אל מקור חיותו ומזון נשמתו – בשפע ולא בצמצום, בריווח ולא בחוסר – גורם להתחדשות, לתחיה מחדש, לבניין שלם ויציב ברוחניותו של האדם.

תוצאה זו של חידוש מבטאת את השלמות הנדרשת לאדם, ועל כן גנוזה היא וקשורה במספר שבע.

ומה מתאימים הם דברי הראשון לציון הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל:

"שבע שנות השמיטה הם שלבים בסיום מעלות השלמות הגמורה להכרה נאמנה ליחידו ומלכו של עולם, וממנה עולים אל המדרגה העילאית שאין למעלה הימנה: לקרוא חרות ודרור לעצמנו ולכל באי עולם, באותו היום הגדול והנורא שיעל מושיעים בהר ציון, והיתה לה' המלוכה".

[השמיטה, היובל ומצוות הקהל - במשנת הרב עוזיאל]

גליון מס' 29 עוסק:

- א. בחוברת זו מדפיסים אנו את חלקו השני של המאמר הדין בהגדרת "אוקמי אילנא" מאת מורה דרכו של המכון הג"ר שמ"ע שליט"א. בסופו הוספנו תמצית הלכתית מן המאמר.
 - ב. בחוברת זו ממשיכים אנו להדפיס פרקים מן הספר "שביתת השדה" על הלכת שביעית, מאת יו"ר המכון הרב ש.ז. רווח שליט"א, ולפנינו פרק ב', ובו פסקי הלכות וביירוים בראשונים ובאחרונים בנושא: המקומות בהם נוהגת מצוות השמיטה ודין יכולי נכרי.
 - ג. הרב יחזקאל מוצפי שליט"א דן במאמרו בצדדי ההיתר לשפוך מים אל הגינה בשמיטה, כשלא מתכוון להשקות.
 - ד. במסגרת פרויקט "אוצר התשובות" שמיטה ממשיכים אנו להדפיס את המשכו של פרק א' (שפורסם בחוברת הקודמת) מאת חבר המכון הרב דוד אביטאן שליט"א.
 - ה. שוב זוכים אנו לארח בתנובות שדה את הרב אהרן בוארון והפעם על תוקף הפרשת תרו"מ בחנויות.
- בסוף החוברת - כדרכנו הבאנו את המדור "מהנעשה במכון" ובו סקירה מקיפה על פעילות ענפה בחודשים האחרונים.

**בברכת פסח כשר ושמח
המערכת**

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל

בגדר ההיתר דלאוקמי אילנא בשביעית

[ח"ב]

י"א. והנה לעיל סוף אות ד' כתבתי דמלשון הרמב"ם ז"ל נראה דס"ל דלא התיירו לאוקומי אילנא, אלא במלאכות דרבנן בלבד. ושכן כתב בשו"ת משנת יוסף ח"א (סימן י"ב אות א') בשם הרב שבת הארץ (פ"א הלכה כ' אות קי"ג), והרב דבר השמיטה (פ"ב מ"ב).

אלא דהרבנים שבה"א ודבר השמיטה גופייהו הסיקו להתיר מלאכת אוקומי אילנא גם באיסורים דאורייתא. וכמ"ש הגרש"ז אוירבאך זלה"ה במנחת שלמה ח"א (סימן נ"א אות ח') משמם. וכן הסיק הוא ז"ל לדינא.

והרב משנת יוסף נר"ו שם, כתב לדחות דברי הגרש"ז אוירבאך זלה"ה במה שהסיק בספרו מעדני ארץ להתיר גם בשל תורה (והן הן הדברים שבמנחת שלמה הנז'). שהרבנים שבת הארץ ודבר השמיטה סמכו דבריהם על מ"ש ר"ח ז"ל במסכת ע"ז (ג' ע"א), שפירש גיזום אברויי וכו', שהוא חיתוך הזמורות להחליף אחרים תחתייהם, להברות האילן ולהפריחו הוא ואסור. ומשמע דאם הוא רק לאוקומי שרי ואע"ג דזימור הוא דאורייתא. [והגרש"ז ז"ל שם כתב שאין הכרח מזה דיהום וגיזום דהתם שקולים הם, מדפריך התם בגמ' מזיהום אגוזים. וע"ש שכתב דמ"מ נראה כדבריהם ע"ש] והרב משנ"י הנז' דחה ראייתם די"ל דה"ק ר"ח ז"ל דזימור תמיד הוא לאברויי ולא שייך ביה אוקומי בלבד. וע"כ אין הכרח מדברי ר"ח ז"ל, וגם סברת המעדני ארץ לא מוכרחת, די"ל דאביי לית ליה האי כללא להתיר בלאוקומי גם בתולדות, ואפשר שיתיר רק במלאכות שאינן תולדות. ועוד דלא קי"ל כאביי אלא כרבא שתולדות דרבנן. עכ"ד.

ובמחילת כת"ר אין בזה כדי השגה על הגאון מעדני ארץ ז"ל, שגם הוא ידע דלית הלכתא כאביי אלא כרבא, אלא דלמד מסתמיות הלשון של הגמ' במו"ק (ג' ע"א) שחילקו בין אוקומי ובין אברויי בסתם, ומשמע דחילוק זה הוא אליבא דכו"ע ואינו שנוי במחלוקת כלל. כי אמנם בתחילת הסוגיא הקשו מהברייתא שאסרה כל הני מלאכות, מדרשה דשדך לא, וכרמך לא, כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך לא, וקשה לרבא דאמר דרק השני אבות ושתי תולדות המפורשות בתורה הן שאסורות מן התורה, ותו לא מידי, אך לא על קושיא זו חילקו בין אוקומי לאברויי. אלא חילוק זה נאמר על הקושיא שנאמרה בגמ' אח"כ ואינה קשורה לרבא כלל, רק הברייתות קשיין אהרדי, דברייתא אחת התירה קשקוש והקשו וקשקוש מי שרי, והתניא והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש וכו'. ובע"כ הוצרכו לחלק ביניהן, ואמרו א"ר עוקבא בר חמא תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילני ואסור. וחד סתומי פילי ושרי. ואם איתא דחילוק זה נאמר רק בדרבנן בלבד, לא היתה הגמ' שותקת מלהקשות, הניחא לרבא דס"ל דכל הני מלאכות אינן אסורות אלא מדרבנן בלבד, אלא לאביי מאי איכא למימר. ובע"כ צ"ל לכאורה דכל לאוקומי אילנא שרי גם באיסורים של תורה. תדע שהגמ' דע"ז הנ"ל כתבו החילוק הזה דבין אברויי ובין אוקומי, אע"פ שלא נזכר שם פלוג' דאביי ורבא כלל.

ומ"ש הרב משנ"י נר"ו דאפשר שאביי יתיר רק באיסורי דרבנן, מגופו מוכח שאינו כן, שהרי בברייתא השניה שאסרה קשקוש נלמד מן הפסוק, תשמטנה מלקשקש. ולאביי כל האמור בברייתות שם, הוא דרשה גמורה, שלא אמרו אסמכתא בעלמא אלא לרבא. ומזה הקשו אין התיירו קשקוש בברייתא הראשונה. וחילקו בין אוקומי ובין אברויי. וש"מ דגם בדאורייתא מחלקים בכך, וכמ"ש הגאון מעדני ארץ ז"ל.

י"ב. עוד ראיתי אליו שם שכתב, ולמעשה כבר כתב בס' ברית עולם (א', ס') שאין להתיר משום לאוקומי מלאכה דאורייתא, וגם לא מלאכה גמורה דרבנן, וכתב בשם מומחה דבמניעת זימור שנה אחת לא מתקלקל האילן ואפילו גפן, וגם נותן פירות. עכ"ד. וממרוצת הדברים נראה דלאו מדינא קאמר, אלא נקט להחמיר בפרט לאור דברי המומחה, דאם אכן זו היא דעת המומחים אפשר דשוב לא הוי אוקומי אילנא, שגם בלא זה הוא נותן פירות ולא מתקלקל. ואם כן יש מקום לעיין בזה גם מדינא. ועכ"פ גם הגרשז"א ז"ל בודאי יודה שאם אין הדבר הכרחי לקיום האילן ואין קלקול, או שאפשר להסתפק בגיזום דערב שביעית, דאין להתיר בכה"ג כלל.

וע"ש במשנ"י שהוסיף וכתב, דדין זה תלוי בטעם של ההיתר דלאוקומי, דלרש"י ז"ל בע"ז (נ' ע"א) שכל לאוקומי לא חשיבא מלאכה וכנ"ל, גם בדאורייתא שרי. אבל אם הטעם של ההיתר הוא משום פסידא, י"ל דלא התירו אלא בדרבנן. וחזר ודחה גם את זה, דלא משכחת לה מלאכה דאורייתא שהיא רק לאוקומי בלבד, אלא בזמירה. וזימור כל עיקרו הוא אברויי והשבחת האילן. ואפילו שהוא עושה זימור רק לאוקומי, בע"כ יש בו גם אברויי והויא מלאכה. (ועי"ל מ"ש בזה משם דרך אמונה). וכמ"ש ר"ח ז"ל בע"ז שם, תרי זיהמומי הוו, חד לאברויי שעושיין בו הרבה ואסור. וחד לאוקומי ושרי. עכ"ל. ואסור. וחד לאוקומי ושרי. עכ"ל. נמצא שגם באותה מלאכה גופה אם הרבה בה יותר מהצלת האילן, הוי אברויי אילנא ואסור. וא"א לומר שלאוקומי אינה מלאכה, וע"כ הטעם של ההיתר לשיטת ר"ח ז"ל הוא משום הפסד ולא משום דלא חשיבא מלאכה, דדוחק לומר דכשעושה מעט מאותה מלאכה כדי הצלת האילן חשיבא שאינה מלאכה, וכשמרבה מזה חשיבא מלאכה, והרי בסוג המלאכה תליא מילתא ולא בכמות, אלא ודאי שההיתר לשיטת ר"ח ז"ל הוא משום הפסד. עכ"ד.

ולא הבנתי דברי הרב נר"ו, דגם אם הוכחתו מדברי ר"ח ז"ל היא חזקה, מ"מ בדברי רש"י ז"ל מפורש שכל שהוא לאוקומי לא חשיבא מלאכה שאסרה תורה. וכמ"ש לעיל אות ב'. ופשוט דלא נוכל לדחות דברי רש"י ז"ל המפורשים מכוח דקדוק בדברי ר"ח ז"ל, ולכל היותר נוכל לומר דפליגי אהדדי, ואיש על דגלו ואיש על מחנהו.

וגם מ"ש דלא משכחת לה מלאכה דאורייתא שהיא לאוקומי בלבד, אלא זמירה, וזמירה כל עיקרה להשביח האילן. יש מקום בראש להשיב בשנים, דהנה לדעת מהר"י קורקוס ז"ל בתחילת הלכות שמיטה ויובל כתב דחרישה אסורה בשביעית מן התורה, וכן ס"ל גם למרן החזו"א ע"ה כידוע, ובודאי שיש חרישה דלאוקומי ג"כ. ועוד דגם בזמירה גופה לא ימנע שיש זימור שהוא לאוקומי בלבד. אלא שהרב נר"ו כתב דאם הטעם של ההיתר באוקומי הוא משום דעי"כ לא נחשבת מלאכה, לא יתכן לומר שאם מרבה מאותה מלאכה עד כדי שמשביח ומפריח האילן, תיחשב מלאכה, וכי הריבוי והכמות הם שקובעים מה תחשב מלאכה ומה לא. ואולם גם זה אינו מוכרח, דזה פשוט דכשכתב רש"י ז"ל דאוקומי לאו מלאכת קרקע היא, לא בא לחלוק בין מלאכה למלאכה, אלא מדבר באותה מלאכה גופה, שהרי כל החילוק שבין אוקומי ובין אברויי, הוא באותה מלאכה עצמה, דאם הן שתי מלאכות שונות לא קשה מידי, והרי כן הוא הלשון של הגמ': תרי קשקושי הן, תרי זיהמומי הן. ז"א שאותה מלאכה גופה תלוי לאיזה תכלית נעשתה, ובאיזה מידה נעשתה, דהמידה והכמות מורים בהכרח כונת העושה אותה מלאכה, ולמה הוא שם מגמתו בעשיית המלאכה ההיא. וע"כ זה קובע אם נחשבת מלאכה או לא, ואולי משו"כ כתב ר"ח ז"ל שם דכשמרבה בזיהום אסור, דאפשר שהוא סובר ג"כ כרש"י ז"ל, ואפ"ה הכמות מראה על מטרת המלאכה ההיא ואופיה, דכשמרבה מראה בהכרח שרצונו להשביח האילן וכך עשה באמת, והויא מלאכה ואסור. אבל כשמיעט ונתן בצמצום כדי קיום האילן לא חשיבא מלאכה, וההסבר לכך הוא שלמדו מהסוגיא דמו"ק (ג' ע"א) דבעינן דומיא דזריעה שהיא מלאכה שבשדה ושבכרם וכנ"ל. וכמו שבשבת אמרינן מלאכת מחשבת אסרה תורה, ה"נ בשביעית לא אסרה תורה אלא מלאכת שדה וכרם, ולא מיקריא מלאכת שדה וכרם אלא כשהיא נעשית להשביח ולהפריח

אותם, אבל כשעושה בצמצום עד שניכר בו שהוא עושה כן כדי לשמור על קיומו של האילן, שלא יחסר מכמות שהוא, לא חשיבא מלאכת שדה וכרם, ואינה אסורה אע"פ שהיא מלאכה גמורה, מ"מ בעינן מלאכת שדה וכרם וליכא, ועי"ל שדקדקתי כן גם מדברי רש"י ז"ל הנ"ל. ונמצא דהריבוי והמיעוט הוא ענין מהותי וקובע בעצם הענין, אם יחשב למלאכת שדה וכרם ואם לאו. והוא הקובע ג"כ לענין של אוקומי ואברויי.

וגם רש"י ז"ל דע"ז הנ"ל, דיבר במ"ש בגמ' שם, אבל סכין שמן לגזום, וכתב כדי שלא ימות האילן אם נגזם קודם לכן, וע"ז אמר דלא חשיבא עבודת קרקע, משום דאוקומי אילנא בעלמא הוא וכו'. נמצא דאותה סיכה גופה כשנעשית להשביח חשיבא מלאכת קרקע, וכשאינה עשויה אלא לאוקומי, לא חשיבא מלאכה. וה"נ במלאכת זיהום וכו' לא התירו אלא במעט דהוי אוקומי אילנא, אבל כשמרבה שיש בו כדי השבחת האילן, כבר יצא מגדר אוקומי בלבד, ושוב הו"ל עשיה רגילה של מלאכת שדה וכרם, ואסורה.

ומיהו נלע"ד דכל שעושה הדבר בצמצום כדי קיום ממש, אע"פ שבהכרח יבא מזה איזה שבח לאילן ג"כ מותר. דאע"פ שיש בזה השבחה לאילן עדיין לא חשיבא מלאכת שדה וכרם, שאין דרך עובדי השדה והכרם לצמצם באופן זה שהוא רק לאוקומי, אלא אדרבה משתדלים להרבות בשבח השדה והכרם ככל האפשר, וכל המרבה הרי זה משובח, וזה אזיל בתר איפכא, שמצמצם והולך רק מה שמוכרח לקיומו של אילן, אע"פ שיוצא מזה שבח כל שהוא בליט ברירה, עדיין בהיתרו קאי. דלפי מה שביארתי עיקר ההיתר הוא בכך שאין זה עשוי כדרך עושי מלאכת שדה וכרם, שדרכם לעשות ככל מיטב יכולתם להרבות שבח והטבה ככל שיותר, וזה שעושה המלאכה בצמצום ומשתדל לעשות רק כדי קיום ונמנע מכל תוספת, הגם שבהכרח יצא מזה גם אברויי, לית לן בה. וזכר לדבר הוא העושה מלאכה בשבת באינו מתכוין דשרי, אע"פ שיכול להיות שתעשה המלאכה אם לא היה פסיק רישיה שרי, וה"נ כשאינו שם דעתו אלא להציל את העץ שרי. ועי"ל אות ח' מ"ש בשם הגאון דרך אמונה נר"ו (בביאור ההלכה פ"א ה"ה ד"ה ולא יאבק) ע"ש.

ולפי זה אני חוזר למ"ש לעיל דלשיטת רש"י ז"ל גם מלאכה דאורייתא מותרת, כשהיא נעשית רק לאוקומי ולא לאשבוחי ואברויי. וכמ"ש שהסיק הגאון מוהרשז"א ז"ל וכנ"ל

י"ג. עוד ראיתי להרב משנת יוסף נר"ו שם (אות ב') דדן אם יש להתיר מלאכה גמורה דרבנן בלאוקומי אילנא, וכתב להוכיח מרש"י ז"ל בע"ז (נ' ע"ב) שכתב מזהמין, כשיש מכה באילן ונפלה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין, ולא דמי לאין מזהמין דמו"ק, דהתם זיבול קרקע והויא עבודה שבשדה ושבכרם, משמע דאפילו בלאוקומי לא התירו מלאכה גמורה שבשדה ובכרם. וכן משמע מרש"י שם ד"ה אבל סכין ע"ש. נמצא דההיתר הוא רק בהצלה, ולא במלאכה גמורה. וכתב שכן העלה האמונת יוסף (ט"ז ע"ב ד"ה ר"ש) וביאר בזה מחלוקת ר"ש וחכמים בשביעית (פ"ב מ"ב) דר"ש מתיר ליטול עלה מן האשכול, ובירושלמי אמרו טעמא דר"ש דהוא כמציל מפני דליקה, וצ"ל הטעם של חכמים שאמרו לא יטול. ותירץ דלא התירו בלאוקומי אלא עבודות שאינן מיוחדות בשדה וכרם, דאותן שנאסרו (במו"ק ג' ע"א) מן הפסוק דשדך לא כרמך לא, הן עבודות שדה וכרם. אבל אלו שנאסרו מן הפסוק דתשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל, באלו הקילו כשהם לאוקומי, דאלו לא חשיבי מלאכת שדה וכרם, דנתמעטו רק משום דחייב לנהוג בשדהו מנהג הפקר, ובאלו התירו מלאכת אוקומי אילנא, כי עבודות של הצלה עושין גם בשדה הפקר ואין מראה בזה מנהג בעלות, וכ"כ עוד בשם ספר הלכות שביעית ח"א (סימן א' ס"ק כ"ו) דמלאכות גמורות אסורות גם באוקומי ואפילו שאינן מפורשות בתורה. לפיכך אסור לזבל גם לאוקומי, ולא דמי לעידור תחת הגפנים, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"א ה"ז)

שאינה עיקר מלאכת החרישה שהיא בכל השדה ולא רק תחת האילן, וכ"כ בברית עולם שם. וע"ש עוד מזה.

והנה כבר הוכחתי לעיל דלשיטת רש"י מלאכת אוקומי אילנא שריא גם אם היא מלאכה דאורייתא, משום דכשעושה רק לאוקומי לא נקרא עליה שם מלאכת שדה וזכרם, ולפי"ז אם דיוקן של הרב משנ"י נר"ו נכון, נמצאו דברי רש"י סותרים זא"ז בב' דיבורים סמוכים זל"ז. והנראה בזה לענ"ד הוא דרש"י ז"ל פירש דהאי מזהמין בשביעית דמס' ע"ז היא רק לאוקומי ושרי, ולא דמיא למ"ש במו"ק אין מזבלין בשביעית. דשם הוי מלאכת אברויי וע"כ חשיבא מלאכת שדה וזכרם, ומשום זה כתב, כשיש מכה באילן וכו' וקושרין שלא ימות, ולא דמי האי לאין מזבלין וכו'. הרי שבזה לא דומים, שזה קושר כדי שלא ימות העץ והוא אוקומי אילנא, משא"כ במו"ק דהוי אברויי, ואע"פ שכתב דהתם (במו"ק) הויא עבודה שבשדה ובכרם ולא כתב דהתם הוי אברויי אילנא, הנה סמוך לזה כתב בד"ה אבל סכין, דכל מלאכת אוקומי לא חשיבא מלאכת קרקע, והני לאו מלאכת קרקע ניהו, דאוקומי אילנא בעלמא הוא וכו' ע"ש.

ובאמת בגמ' שם הקשו זיהום אזיהום, והסיקו דתרי זיהומי הוו, חד לאוקומי אילנא ושרי, וחד לאברויי אילנא ואסור. ובגמ' לא הקשו מהא דאין מזבלין דמו"ק שהזכיר רש"י ז"ל שם, משום דשני ענינים שונים הם והחילוק הוא פשוט, ורש"י ז"ל שהזכירו, הוא כדי להקדים ולבאר לנו החילוק שבין המלאכות, והמשיך את פירוש הענין בדבור שאחרי זה וכנ"ל.

ובאמת הדברים מוכרחים ומוכחים בסוגיא דמו"ק (ג' ע"א) הנ"ל, דבברייתא ריבו כל המלאכות האסורות משדך לא וכרמך לא, וביניהם גם איסור זיבול השדה, ואחרי זה הזכירו באותה ברייתא ההיתר של עידור וקשקוש וכו' משום דאינה מלאכת שדה וזכרם, והקשו ע"ז מהברייתא השניה שדרשו תשמטנה מלקשקש, וע"ז א"ר עוקבא בר חמא תרי קשקושי הוו. [וכבר כתבתי לעיל שמהלמד רש"י ז"ל דכל מלאכת אוקומי לא נחשבת מלאכת שדה וזכרם]. נמצא דעצם העובדא שעושה המלאכה רק כדי לאוקומי אילנא, ולא כדי להשביחו ולהפריחו, דבר זה מוציא אותה מלאכה מכלל מלאכת שדה וזכרם. שהרי התירו קשקוש בשביעית והוציאוהו משאר המלאכות שלמדו לאסור אותם מדרשה דשדך לא וכו', ואמרו דבעינן דומיא דזריעה שהיא מיוחדת שהיא מלאכה שבשדך ושבכרמך, וקשקוש אינו בכלל זה, ואח"כ ביארו בגמ' דהטעם לזה, הוא משום דאינה מלאכת אברויי אלא לאוקומי אילנא. נמצא דהעובדא הזו שהוא עשה אותה מלאכה רק כדי לקיים האילן ולא כדי להשביחו, היא המוציאתו מכלל מלאכת שדה וזכרם. ואיך אפ"ל דרש"י ז"ל גופיה ס"ל דגם בלאוקומי לא התירו מלאכה גמורה שבשדה ושבכרם.

י"ד. ומ"ש האמונת יוסף שזהו הטעם של חכמים שחולקים על ר"ש, ואוסרים ליטול העלה מן האשכול, אע"ג דהוא לאוקומי בלבד, וחילק כהנ"ל. והנה הגאון דרך אמונה נר"ו בביאור"ל (פ"א ה"ה ד"ה ולא יאבק) כ' וז"ל: וכן מ"ש בירושלמי (פ"ב ה"ב) רש"א אף נוטל את העלה מן האשכול בשביעית מפני שהוא כמציל מן הדליקה, ובזה לא קי"ל כר"ש, נראה דג"כ פליגי בזה דעיקרו לאוקומי, אבל יש בו גם אברויי, וקי"ל כרבנן דאסרי. עכ"ל. ואזיל בזה לסברתו דמחלק בין דבר שהוא רק לאוקומי, ובין דבר שיש בו גם אברויי. ועי"ל (אות ח') מזה. וע"ע במ"ש לעיל (אות י"ב).

ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר בזה דבר מיוחד בעה"ו, והוא דמ"ש בירושלמי הנז' דנטילת העלה מן האשכול הוא כמציל מפני הדליקה, אין זו הנחה מוסכמת, כמו שהבינו הרבנים הנ"ל, עד שהוקשה להם דא"כ מה הטעם של חכמים דפליגי אר"ש בזה, דהבינו שגם חכמים מודים בזה לר"ש דאכן הוא רק כמציל מפני הדליקה, ואפ"ה הם אוסרים. והוצרכו לחפש תירוצים רחוקים, וכנ"ל. אלא נלע"ד דבזה גופא פליגי ר"ש וחכמים, דר"ש סובר דאינו אלא כמציל מהאש ושרי,

וחכמים חולקים ע"ז וס"ל דאין זו הצלה אלא השבחת האילן והבראתו ואסור. שהרי בשביעית (פ"ב מ"ב) תנן מזבלין וכו', מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה. ר"ש אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית. ופירש הרמב"ם ז"ל שם, מפרקין, מסירין העלים מן האילן, מאבקין וכו', ודברי ר"ש חוזר על מה שאמר מפרקין ע"ד ר"ה, אמר אפילו בתוך השמטה מותר הוא, וכו' ואין הלכה כר"ש. עכ"ל. וגם ר"ע מברטנורה ז"ל פי' אף נוטל את העלין, בשביעית עצמה, ות"ק לא אמר אלא מפרקין את העלין בתוספת שביעית לבד, ואין הלכה כר"ש. עכ"ל. והן הן דברי הרמב"ם ז"ל, ואמנם במלאכת שלמה שם כ' בשם ה"ר יהוסף ז"ל שאין דמיון לדברי ר"ש עם מפרקין, כי ר"ש לא התיר לפרק בשביעית, אלא שהתיר ליטול את העלה מן האשכול לבד, מפני שהיא מקלקלת את האשכול, עכ"ל. ואולם בירושלמי מבואר דר"ש פליג את"ק בזה וכדברי הרמב"ם ז"ל.

והנה הא דמפרקין העלין מן האילן אפשר דזה דומה קצת לזמירה, דעי"כ מתחזק האילן ובמקום לתת כוחו בעלים המרובים, נותן כוחו להרבות פרו וליחזק העץ עצמו. ומשו"כ אמרו חכמים דמפרקין עד ר"ה, אבל בשביעית גופה לא התירו, והיה קשה טעמו של רבי שמעון למה התיר בזה, וע"ז אמרו בירושלמי שהוא כמציל מפני הדליקה, דר"ש רואה בהסרת העלים רק הצלה, שמסיר ומרחיק את המפריע שהעלים המרובים מכבידים על האילן ומזיקים לו, והוא מרחיק אותם וע"כ הוא מתיר. אבל הטעם של חכמים הוא פשוט יותר, ומשו"כ לא אמרו בירושלמי את הטעם של חכמים אלא טעמו של ר"ש דוקא.

ועיין בתוי"ט (סוף פ"ב, ד"ה רבי שמעון) שהביא את הירושלמי הנ"ל וז"ל, ר"ש אומר אין מכסחין, לשון הר"ב שאין חותכין העלין וכו', ובירושלמי פריך אדר"ש דמשנה ב' שאמר אף נוטל את העלה מן האשכול, ומשני לה דנטילת עלין של אשכול אינו אברויי אילנא אלא אוקומי אילנא, כאדם המציל מן הדליקה, דאוקומי בעלמא הוא. אבל גבי אורז אברויי אילנא הוא ואסור, כך פירש הר"ש לעיל, עכ"ל. וכע"ז כ' בתפארת ישראל שם (אות ע"א). [וע"ש בפ"י הרמב"ם ז"ל ומ"ש עליו במלאכת שלמה].

והעולה מן האמור שבירושלמי הקשו מר"ש אר"ש, דבסוף הפרק אמר אין מכסחין העלין של האורז משום שהוא אברויי אילנא, ושם התיר ליטול העלה, ז"א שבפשטות הבינו שגם מפרקין העלין הוא אברויי כמו זמירה [ועיין ברע"ב שם, אבל לא מכסחין שאין חותכין העלין של האורז, תרגום לא תזמור, לא תכסח והלכה כר"ש, עכ"ל]. וא"כ למה במשנה ב' התיר, ותירצו דשם ס"ל לר"ש דאינו אלא הצלה ולא אברויי, אבל חכמים שאסרו טעמם ונימוקם עמם בפשיטות דהוי אברויי אילנא ואסור.

ט"ו. והרמב"ם ז"ל בה' שמיטה (פ"א ה"ה) כ' ולא יפרק העלין והבדים היבשים. ולא יאבק וכו' עכ"ל. ומדכתב גם הבדים היבשים עם העלים, נלע"ד שהוא מלמד שזה דומה לזמירה, ובודאי דאין זו זמירה האסורה מן התורה, וע"כ מנה אותה בין האיסורים דרבנן, ופירושים רבים נאמרו בדבר זה, עיין בדרך אמונה שם (אות ל"ד) ע"ש. ושם כ' משם מרן החזו"א ע"ה בשביעית (סימן כ"א סקט"ו) שכתב דמ"ש הרמב"ם ז"ל דין זה בין האיסורים דרבנן כדמסיים בה שמכין אותו מכת מרדות. דהיינו בשאר האילנות חוץ מהגפן, דבגפן הכל בכלל זימור ולוקה מן התורה, ואפשר דרק יבשים בכלל זימור ולא לחים וצ"ע בזה, עכ"ל הד"א שם. ולשון החזו"א שם, ואפשר דהא דכתב רבינו מפרק העלין והבדים היבשים אינו לוקה, היינו חוץ מגפן דבגפן הכל בכלל זימור. וצ"ע. וידועה שיטת החזו"א (בשביעית שם) דרק בגפן הוא דזמור אסור מן התורה, אבל בכל האילנות אין הזימור אסור מן התורה, וא"כ יוצא דהחזו"א משהו פירוק העלין והבדין היבשים לזימור, אלא דבשאר אילנות הוא דרבנן, וא"כ פשוט לפ"ז דהוי אברויי גמור. והוא

חיזוק גדול למה שפירשתי שלדעת חכמים דפליגי על ר"ש, נטילת העלים הוא אברויי אילנא וע"כ אסרוהו, וכ"פ הרמב"ם ז"ל שם וכבר כתב בפיה"מ הנ"ל שאין הלכה כר"ש.

ואם כנים דברים אלו, אפשר דיתישבו בזה דברי פאת השלחן שם שכתב בשם רבו הגר"א ז"ל דמותר להסיר העלה שעל האשכול כדי שלא יתקלקל האשכול. ועיין בדרך אמונה שם (ס"ק ל"ז) שהביאו, ובציון ההלכה שם (אות ס"ג) העיר ע"ד דהגר"א ז"ל לא כתב דהלכה כרבי שמעון וצ"ע. ע"ש. ולהנ"ל אפ"ל דלעולם הגר"א ז"ל פוסק כחכמים וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל, וס"ל שהטעם שחכמים אסרו הוא משום דהוי אברויי אילנא וכמ"ש לעיל. ומ"ש הפאת השלחן הוא דאם העלה מזיק ומקלקל את האשכול בזה מתיר הגר"א ז"ל להסירו כמו כל אוקומי דשרי, ולא מיירי במסיר העלים מכל האילן, דבזה הוי אברויי אילנא ואסור, אלא במסיר עלה מסויים, או עלים אחדים מעל האשכול באופן דאין בו אלא אוקומי ושרי. ועוד י"ל דאפילו נימא שכונת הירושלמי לומר שפירוק העלים הוא לאוקומי כמציל מפני הדליקה לכו"ע, ואפ"ה חכמים אוסרים, מ"מ אין ראייה מזה למ"ש האמונת יוסף הנ"ל. דכבר כתבתי לעיל (אות ט') לדייק מהרמב"ם ז"ל (פ"א ה"י) דנקט הדוגמא של השקיה, לומר שלא כל מלאכת אוקומי התירו, אלא רק כשיש בה הפסד גדול וגם ודאי ושכיח, דומיא דהשקיה שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וכו'. ובזה יישבתי להא דאסרו לעשן כדי להמית התולעים, וכן אסרו לזהם האילן שלא יאכל העוף את הרך שבו, דאין זה הפסד ברור ושכיח וכי"ע"ש. והנ"ל דהנזק הנגרם מהמנעות בפירוק העלים אינו היזק גדול ולא שכיח, ובזה פליגי רבי שמעון וחכמים, דר"ש מתיר גם בזה וחכמים אוסרים, ואפשר שהטעם של חכמים הוא משום דחיישינן שאם יתירו לו עשיית מלאכת דאוקומי, יתיר גם באברויי ויאמר נתכונתי רק לאוקומי ועשיתי רק כדי קיום. וכמ"ש שם. אבל במקום שיש הפסד ברור וניכר מותר לעשות המלאכה לאוקומי האילן, גם אם היא מלאכה גמורה. ואין מזה ראייה לחלק בין איסור לאיסור, ועכ"פ נלע"ד דהפירוש הראשון עיקר דחכמים סוברים שפירוק העלים היא מלאכת אברויי אילנא וכנ"ל.

עוד כ' שם בשם ספר הלכות שביעית שהביא ראייה מהירושלמי שביעית (פ"ד סוף ה"ד), שאמרו אין מרכיבין דקלים מפני שהיא עבודה, שלא תאמר הואיל והפסד רבה הוא שרי, לפום כן צ"ל אסור ע"כ, והוא עצמו כ' שביירושלמי אצלינו כתוב, שלא תאמר הואיל וחזי רובה שרי וכו'. ולפי גירסתנו אין שום הוכחה שגם בהפסד אסרי' מלאכת אוקומי, וע"ש שהאריך בזה ע"פ הגירסא דהפסד רבה. ועוד חזון למועד אי"ה. ועכ"פ אין לנו שום ראייה מזה להחמיר במלאכה גמורה דרבנן גם באוקומי אילנא. וק"ו לפי מה שכתבתי לעיל דהעיקר בדעת רש"י ז"ל להתיר אוקומי אילנא גם במלאכות דאורייתא וכנ"ל.

ט"ז. ומעתה נשוב לביאור דברי הרמב"ם ז"ל ושיטתו בענין ההיתר דאוקומי אילנא. וכבר כתבתי לעיל (אות ד') דנראה מלשונו בפ"א מהלכות שמיטה ויובל (ה"י) שהוא סובר שלא התירו בזה אלא במלאכות דרבנן, אבל מלאכות דאורייתא לעולם באיסורן קיימי גם כשרוצה רק באוקומי אילנא בלבד. והנה זה בודאי דלא כשיטת רש"י ז"ל במסכת ע"ז (ג' ע"ב) שסובר שכל אוקומי אילנא לא חשיבא מלאכת קרקע, ולמעלה כתבתי שדברי רש"י ז"ל מיוסדים על אדני פז, מסוגית הגמ' דמועד קטן (ג' ע"א) דבברייתא שם למדו כל המלאכות האסורות בשביעית ניכוש וזיבול וסיקול וכו', מקרא דשדך לא וכרמך לא, ואמרו עוד, יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו', ת"ל שדך לא תזרע, זריעה בכלל היתה, ולמה יצאת, לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושכרם וכו'. ואחרי זה הקשו וקשקוש מי שרי, והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל, א"ר עוקבא בר חמא: תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילנא ואסור, וחד סתומי פילי ושרי. ונמצא דגם קשקוש שהתירו, הוא רק באוקומי אילנא, וזה הוא שמיעטוהו ממלאכת שדה וכרם דעי"ז שעשאה רק לאוקומי אילנא, שוב לא דמיא לזריעה שהיא מיוחדת עבודה שבשדה ושכרם, והן הן דברי רש"י ז"ל בע"ז הנ"ל

דאוקומי אילנא לא חשיבה עבודת קרקע. וכבר כתבתי דלשיטת רש"י ז"ל כל שהוא אוקומי אילנא מותר גם במלאכות דאורייתא, דאינה עבודת קרקע כלל.

ובכדי להשוות דברי הרמב"ם ז"ל עם שיטת רש"י ז"ל שכאמור היא כסוגיא ערוכה בגמרא דמו"ק הנ"ל. (ובדרך זו הלך מרן החזו"א ע"ה לחזק היתר דאוקומי בכל תוקף וכו"ל). ע"כ כתבתי לעיל (אות ט) דאפשר לדחוק בדברי הרמב"ם דגם הוא יסבור כשיטת רש"י ז"ל דכל הנעשה לאוקומי בלבד לא חשיבא מלאכה כלל ומותר גם במלאכה דאורייתא. ומ"ש בהלכה י' הנז', והואיל ואיסור דברים אלו מדבריהם לא גזרו על אלו. היינו דכיון שהם לאוקומי מותרים מן התורה, וחכמים אסרום, אך במקום הפסד ברור לא גזרו, כדי שלא תעשה הארץ מלחה וכו'. וכיע"ש בזה באר היטב.

ואולם אחר העיון נראה דהעיקר כמ"ש בתחילה, שהרמב"ם ז"ל אינו מתיר לאוקומי אילנא אלא באיסורים דרבנן בלבד, אבל מלאכות האסורות מן התורה, אסורות הן גם כשעושה אותן רק לאוקומי אילנא. דלשיטתו ז"ל ענין אוקומי פירושו מניעת נזק והפסד, וכמו שאבאר בס"ד, ולא שייך להתיר מלאכה דאורייתא משום פסידא, דלא שמיע ליה סברא זו, לומר דאם מטרתו רק לאוקומי האילן ולא לחזקו ולהפריחו, שזה עוקר ממנו שם מלאכה, והו"ל היתר גמור, אלא כל שעושה עצם המלאכה, כגון זומר שהיא אסורה מן התורה, גם אם יזמור רק לקיים האילן בלבד, חשיבא זמירה ואסורה מן התורה, וה"ה החורש לפי מהר"י קורקוס ז"ל, ושכן פוסק מרן החזו"א ע"ה שהוא מדאורייתא, גם אם יחרוש רק כדי קיומו של אילן, עדיין שם חרישה עליה והיא אסורה מן התורה לשיטתו.

אך המלאכות המותרות מן התורה, וחכמים גזרו עליהם לאוסרם כדי להרחיק את האדם מן העבירה, בזה חילקו ואמרו דרך באברויי אילנא הוא דגזרו על כל אותן מלאכות ואסרום. אבל כל שהוא אוקומי אילנא בלבד לא גזרו בהם. וזה מדוקדק יפה בלשונו הזך, שכתב ומפני מה התירו כל אלו וכו', והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם, לא גזרו על אלו. ולשונו מדבריהם משמע שכל האיסור בהם הוא מדבריהם בלבד שהם גזרו לאוסרם, ובאלו לא גזרו כלשונו, הרי שאין אוקומי עושה היתר, אלא בזה לא גזרו מעיקרא, ונשארו בהיתרם שהתירם התורה. והיינו שסיים בה, שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות וכו'. דהיינו דבכל ההתרים מיירי בשאר מלאכות מלבד השני אבות ושתי תולדותיהן שהן אסורים מן התורה דבזה לא שייך היתר כלל. ומה שתמה מרן החזו"א ע"ה בשביעית (סימן י"ז סק"כ, ד"ה והנה הר"מ פ"א) דהלא בברייתא דמו"ק (ג' ע"א) עיקרי הלכות קתני מה אסור ומה מותר וכו'. יש ליישב דלשיטת הר"מ ז"ל דפוסק כרבא דכל אלו המוזכרים בברייתא לאיסורא אינן אסורים אלא מדרבנן בלבד, והוא אמר להדיא על הברייתא הנז' שכל אותן מלאכות מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, לק"מ דהגם דהלכות קתני מה אסור ומה מותר, מ"מ הכל הוא מדרבנן בלבד. דבזה גזרו ובה לא גזרו.

אלא שעדיין צריכים אנו להבין מנין לקח רבינו ז"ל ענין זה שמשום הפסד התירו, שלכאורה לא נזכר טעם זה בגמרא. והנראה בזה בעה"ו, דהרמב"ם ז"ל מפרש דמ"ש רבותינו אוקומי אילנא ושרי, היינו מניעת הפסד, דאם להשביח ולהרויח הוא דאסרו, ולקיים את האילן שלא ימות ולא יחסר ממה שהוא כעת שרי, הוי אומר שהתירו מניעת נזק והפסד. וזהו שאמר הוא ז"ל, שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה. את כל זה הוא לקח מעצם ענין היתר דאוקומי אילנא. וכמ"ש רש"י ז"ל בע"ז (נ' ע"ב) ד"ה אוקומי, שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביחו. עכ"ל. וע"ש בפירוש ר"ח ז"ל וכן בתוספות שם ד"ה ואין מתליעין, שהשוו ענין אוקומי אילנא עם מלאכת דבר האבד ע"ש. והיינו משום פסידא דכתב הרמב"ם ז"ל. אלא שרש"י ז"ל היה קשה לו עדיין איך יתירו משום הפסד עשיית מלאכה גמורה, וע"כ אמר דבאוקומי לא חשיבא מלאכה.

אבל להרמב"ם ז"ל שלא התירו בדאורייתא כלל, לק"מ, דרבנן הם שגזרו ואסרו להני מלאכות, והאוקומי לא גזרו. כדי שלא תעשה הארץ מלחה וא"צ לתור אחר טעמים נוספים.

טו"ב. ועוד נלע"ד לבאר דכל זה תלוי בפלוג' דאביי ורבא, דלרבא דקאמר שאין אסור מן התורה אלא השני אבות ושתי תולדות המפורשות בתורה, וכל שאר איסורי שביעית הן רק מדרבנן, בזה הטעם דאוקומי הוא משום הפסד כפשוטו, אך לאביי דס"ל שכל אותם איסורים מן התורה, א"א לומר טעמא דפסידא, דמשום פסידא לא יתירו איסור של תורה, וצריכים לומר בע"כ דאינה מלאכה כלל כל שעשאה רק לאוקומי, וע"כ היא מותרת.

ואמינא לה מהסוגיא דמו"ק גופה, דשם בגמ' (ב' ע"ב) נחלקו אביי ורבא כהנ"ל, ואח"כ (בדף ג' ע"א) הביאו הברייתא שהזכירה כל המלאכות האסורות בשביעית, ויליף להו מקרא דשדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ודרש שדך לא וכו' לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך, ובסוף הברייתא אמרו, יכול לא יקשקש תחת הזיתים וכו', ת"ל שדך לא תזרע וכו' להקיש אליה לומר לך, מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם, אף כל שהיא עבודה וכו', ע"כ. נמצא דכל המלאכות האסורות נלמדו מן הפסוק, וגם הארבע מלאכות המותרות ג"כ נלמדו מן הפסוק דשדך לא תזרע, שזריעה בכלל היתה ויצאת ללמד וכו'. ומזה הקשו על רבא שאמר שרק שתי אבות ושתי תולדות הם שאסורים מן התורה. וכאן יליף לכולהו מקרא. ותיירץ שכל זה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וא"כ גם מה שדרשו והלא זריעה בכלל היתה ויצאת להקיש אליה ולהתיר המלאכות הנז', גם דרשות אלו, לרבא הן רק אסמכתא בעלמא, וא"כ גם איסור המלאכות וגם התרן באוקומי, הכל באשר לכל הוא רק מדרבנן. אבל לאביי הן דרשות גמורות, וכל אותן מלאכות אסורות מן התורה, וגם המותרות לא התירו אלא מכוח הפסוק שחזר וכתב זריעה להקיש אליה, ולהתיר כל שאינה עבודת שדה וכרם, ועדיין לא פירשו השתא למה עידור תחת הגפנים וקשקוש תחת הזיתים וכו' לא חשיבא עבודה שבשדה ושבכרם, אך מיד אחרי זה, הקשו וקשקוש מי שרי, והתניא והשביעית תשמטנה מלקשקש וכו'. ואמרו דתרי קשקושי הוו. והעמידו דמה שמיעט הכתוב למלאכה שאינה עבודת שדה וכרם, היינו מלאכת אוקומי אילנא. וכבר כתבתי דמזה למד רש"י ז"ל דמלאכת אוקומי אינה מלאכת שדה וכרם. נמצא דהוא כמפורש במחלוקת אביי ורבא, דבזה תלוי הטעם של היתר אוקומי אילנא, דלאביי הוא היתר הנלמד מן הפסוק ואין לו שייכות עם הפסד. אבל לרבא אין דרשה זו דרשה גמורה רק אסמכתא בעלמא, והכל מדרבנן, הם גזרו במלאכות אלו, והם התירו באוקומי אילנא שלא גזרו עליהם.

וארווח לן בזה ליישב דברי רש"י ז"ל דלא יהיו סותרין זא"ז, דבע"ז שם, כתב שכל אוקומי אילנא אינה נחשבת מלאכה כלל, ואולם במו"ק (ג' ע"א) בד"ה סתומי פילי כתב, שמסתם בקעים של אילן שרי, דאית ביה משום פסידא. אברויי אילני אסור, דהוי משום רווחא וכו'. עכ"ל. ולכאורה זה סותר למ"ש שם בע"ז דאינה מלאכה כלל, ומה צריך לטעם דפסידא. ולהנ"ל אתי שפיר דבמו"ק פירשה רש"י ז"ל אליבא דרבא, דכל מה שהביאו ברייתא זו כאן, הוא להקשות על רבא, והוא תירץ דכ"ז מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וכאמור לפי רבא גם ההיתר של קשקוש תחת הזיתים וכו' אינו נלמד מהדרשה דהכל מדרבנן וכל הדרשות הנזכרות בברייתא זו אינן אלא אסמכתא בעלמא. וע"כ כתב רש"י ז"ל דההיתר הוא משום פסידא, אבל אברויי שהוא כדי להרויח אסור חכמים, אבל בסוגיא דע"ז שנאמרה בסתם, רצה רש"י ז"ל לפרשה אליבא דכו"ע, ולמ"ד דאורייתא א"א לומר שהתירו משום פסידא, ע"כ חידש (ע"פ הסוגיא דמו"ק כאמור) דכל אוקומי לא הויה עבודה שבשדה ושבכרם (וכבר פירשתי לעיל טעם הדבר די"ל דלמדו מהפסוק שלא אסרה תורה אלא מלאכה הנעשית כדרך עושי מלאכת שדה וכרם, שדרכם לעשות המלאכה בלא צמצום, אלא אדרבה משתדלים להטיב ולחזק ככל האפשר, וזה שעושה רק לאוקומי ומצמצם במלאכתו שלא להברות האילן ולהשביחו, הוי שינוי ממה שאסרה תורה ושרי). וכיון שאין אוקומי מלאכת שדה וכרם אינה אסורה.

ומעתה דברי הרמב"ם ז"ל הם פשוטים בטעמם באר היטב, דכיון דהוא ז"ל פסק להדיא כרבא דרק אותן ב' אבות שותי תולדות אסורים מן התורה. וכל השאר אינו אלא דרבנן. ע"כ נקיט לטעמא דפסידא, וכתב דמשו"כ לא גזרו באלו כלל. וזהו שכתב להדיא, וכיון שאיסור דברים אלו הוא מדבריהם וכו' ועוד חזר וציין שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושותי תולדות בלבד, דהיינו דכ"ז הוא כשיטת רבא שפסק כוותיה לעיל ריש פרקין. והכל על מקומו יבא בשלום.

ומלבד מ"ש בשם רש"י, מצאתי גם לרבינו המאירי ז"ל בריש מועד קטן (ד"ה ובשביעית פ"י) שכתב באה"ד, אבל עבודה שאינה חשובה כגון השקאה שצריכה לעשות תמיד, אינה נאסרת ומשקין ספיחין היוצאין מאליהן, שבמקום פסידא לא גזרו, ואפילו בזמן שהיתה שביעית נוהגת בו מן התורה וכו', שאף בשביעית לא הותר אלא במקום פסידא וכו'. עכ"ל.

ומן האמור עולה בפשיטות שלדעת הרמב"ם ז"ל אין להתיר לאוקומי אילנא אלא במלאכת דרבנן ומשום פסידא בלבד, ובעינין הפסד הדומה למניעת השקייה וכמ"ש לעיל, וכן למד הגאון שבת הארץ ז"ל בדעת הרמב"ם ז"ל והוא בפרק א' הלכה כ' שמתחילה כתב ויש מי שנראה מדבריהם שאפילו בזומר ממש אינו אסור כי אם לאברויי אילנא ולהפריחו, אבל אם הוא רק לאוקומי אילנא שלא יתקלקל מותר. (ואח"כ דן שם בהגדרת אוקומי ואברויי בזומר). ואח"כ כתב, אבל יש אומרים שכל החילוק שבין לאוקומי אילנא ולאברויי אילנא, אינו כי אם במלאכות שהן מדרבנן, שכשהיא לאוקומי אילנא הוי הפסד ולא גזרו רבנן. ולפ"ז בזומר שהיא מלאכה האסורה מן התורה אין הפרש בין לאוקומי אילנא או לאברויי, ולעולם הוא אסור. וכל ההיתרים במזנב בגפנים וקוצץ בקנים וכיוצא בזה, אינן נאמרים אלא כשמתכוין לעצים, אבל כל שמכוין לתועלת העבודה, אפי' אם היא לאוקומי אילנא, ג"כ אסור מן התורה. ולפ"ז יהיה הזימור שהוא כדי להאריך ימיו של הגפן ג"כ אסור מן התורה. עכ"ל ועיין עוד בדבריו שם (פ"א ה"ה אות י"ב) וז"ל ואם תעשה פעולה זו כדרך הזמירה בלא שינוי, יש לאסור אפילו אם היא לצורך העמדת האילן על מצבו, שלא מצינו היתר לאוקומי אילנא כי אם בתולדות שהן אסורות רק מדרבנן. אבל עצם זמירה שהיא אסורה מן התורה, י"ל שאפי' לאוקומי אילנא ג"כ אסור. אבל כשתעשה באופן משונה מדרך הזמירה, שאז בודאי אינה אסורה מן התורה, אז אם היא לאוקומי אילנא יש להתיר להדעה השניה שכתבנו לעיל, הסוברת שלאוקומי אילנא מותר אפילו אם העבודה נעשית בגופו של אילן. עכ"ל.

ולעומת זה מצאתי בדברי רשב"ם ז"ל במס' ב"ב (פ' ע"ב), דס"ל דגם בדאורייתא יש להתיר מלאכת אוקומי אילנא. דת"ר הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וקוצץ, בתולת השקמה ג' טפחים וכו', ורמינהו אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית מפני שהיא עבודה, ר' יהודה אומר כדרכו אסור אלא מגביה ' טפחים וקוצץ או גומם מעם הארץ. וכאן אמרו ג' טפחים. אמר אביי ג' טפחים מעלי לה, מעם הארץ ודאי קשה לה, מכאו ואילך לא מקשי קשי לה, אלא עלויי מעלי לה, גבי שביעית עבדינן מידי דודאי קשה לה, מקח וממכר עבדינן מידי דודאי מעלי לה. ופירשב"ם ז"ל גבי שביעית שאסור לזמור אילן כדי שיבריא עבדינן מידי דודאי קשה, דפשיטא לן שלא ישיבוח בזימור זה. משום דספק איסור דאורייתא לחומרא. וכו'. עכ"ל. והרי כמו מפורש בדבריו ז"ל דגם בזומר שהוא מדאורייתא, אם אינו משביחו אלא רק מקיים האילן שרי.

וכ"נ גם מהתוספות שם, (ד"ה לא) וז"ל לא מקשי קשה לה ולא עלויי מעלי לה, לאו דוקא דא"כ גבי שביעית אמאי אסור, הא אמר בע"ז (נ' ע"ב) אוקומי אילנא שרי, אלא לא ודאי מקשי קשי ולא עלויי מעלי לה, עכ"ל, ש"מ דאם באמת לא מעלי ולא קשה שרי ואפי' בזומר, וההיתר בזה בע"כ הוא משום דס"ל דאוקומי אילנא שרי גם בדאורייתא, ורק בספק שאולי לא קשה אסור בשביעית משום ספק של תורה וכו"ל.

ושו"ר בשבת הארץ (פ"א הלכה כ' אות ד') שצינו כמה פוסקים המתירים אוקומי אילנא גם במלאכות דאורייתא, ומהם ר"ח בע"ז (נ' ע"ב), ובשו"ת מהרי"ט ח"ב (סימן נ"ב), ולחם שמים (פ"ד מ"ו) שהובא במשנ"י ח"ב (עמוד ל"ו בתש"א) ועוד כיע"ש. ולא זכרו להביא לדברי רשב"ם ותוספות דב"ב הנ"ל.

ויש מקום לדון בזה"ז שהשביעית לרוב הפוסקים דרבנן, דיש מקום להתיר לאוקומי אילנא גם במלאכות דאורייתא, דכיון דשביעית דרבנן שוב הוי"ל כמו מלאכות דרבנן ומותרים כשהם לאוקומי אילנא. אך יש מקום לומר דרק במלאכה שהוא מדרבנן הוא דהקילו, דמן התורה אינה מלאכה כלל לגבי שביעית, וחכמים גזרו על איזה מלאכות, והם עצמם הניחו את המלאכות הנעשות לאוקומי אילנא בהיתרם כדי שלא תעשה הארץ מלחה וכו'. אבל במלאכות דאורייתא אפי' שעצם השביעית דרבנן, י"ל דאין להתיר גם באוקומי אילנא, ואע"ג שכל השביעית מן התורה ליתא, מ"מ כשגזרו חז"ל לנהוג שביעית גם בזה"ז, גזרו להנהיגה כפי שהיתה בזמן חיוב של תורה, וכל מה שהיה אסור מן התורה אסור גם עתה. תדע שאפילו דברים האסורים מדרבנן אסורים גם עתה בשביעית בלא שינוי, ש"מ דעשאוה כשל תורה ממש. וע"כ גם ההיתר דאוקומי אילנא לשיטת הרמב"ם ז"ל אין להתירו אלא במלאכות דרבנן, אבל מלאכות דאורייתא אסורות גם באוקומי אילנא. אלא דיש מקום לומר דכיון דדבר זה שנוי במחלוקת, ולדעת רש"י ז"ל במסכת ע"ז (נ' ע"ב) מותר לאוקומי אילנא אפי' ע"י מלאכות דאורייתא, וכן כתבו להדיא רשב"ם והתוספות בב"ב (פ' ע"ב) וכו"ל. וכ"פ כמה מגדולי האחרונים וכו"ל. וכיון שבזה"ז לרוה"פ ככולם, כל השביעית הוא דרבנן, יש מקום לומר דיש לנו לפסוק כדעת המקילים, ולא כהרמב"ם ז"ל שהחמיר בזה. דברבנן הלך אחר המקיל.

ועכ"פ נראה למעשה דיש להורות לחקלאים, במלאכות דאוקומי אילנא שיש בהם איסור של תורה, שלא יעשו אותם בעצמם, אלא על ידי גוי, ובשעת הדחק שאין שם גוי או שיש צורך שתעשה המלאכה ע"י מומחה וכיו"ב. יש לעושת המלאכה ההיא שהיא לאוקומי אילנא על ידי שינוי שישנה בגוף המלאכה, דאז אין המלאכה ההיא אסורה מן התורה, אלא מדרבנן, ובאיסור דרבנן מותר לעשותה לאוקומי אילנא, וכמ"ש לעיל משם שבת הארץ (פ"א הלכה ה' אות י"ב) שאם עושה באופן משונה מדרך הזמירה שאז בודאי שאינה אסורה מן התורה, אז אם הוא לאוקומי אילנא יש להתיר, וע"ש. וכיון שמשנה באופן דאין בה איסור תורה, יש להתיר לו לעשות כן בדרך של לאוקומי במקום הפסד גדול.

וכן נמי יש להקל לאוקומי אילנא ע"י נוכרים ואפילו במלאכות דאורייתא דיש מתירין לאוקומי אילנא גם במלאכות דאורייתא, ועוד שבזה"ז שביעית דרבנן היא, יש להתיר בשבות כשזה לאוקומי אילנא, במקום שיש הפסד מרובה.

עוד יש לדון לאוקומי אילנא במקום שאין הפסד גדול, ולא דמי למניעת השקיה שכתב הרמב"ם ז"ל שם, שתעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה. שמזה למדנו לעיל דנקט השקיה לדוגמא דלא התירו אלא בהפסד כזה שהוא מצוי וברור, וגם דהוי הפסד מרובה. וכו"ל. וצ"ל אם גם בזה"ז ששביעית דרבנן הדין כן. ונלע"ד דבמלאכות דרבנן יש להקל בזה בזמנינו שהשביעית דרבנן לרוב הפוסקים, דבלא"ה דעת מרן החזו"א ע"ה להקל באוקומי אילנא אפילו בדליכא פסידא כלל, וכמו שמבואר בדבריו על שביעית (סימן י"ז אות כ') ד"ה מו"ק וכו'. ובד"ה וכן הא דעושין. וכ"כ בדרך אמונה (פ"א ס"ק פ"ד) והגר"ח גרינימן שליט"א בחו"ב לשביעית (סימן א' ריש אות י"א) וכמ"ש לעיל אות ו' יע"ש. ודי לנו להחמיר במקום שאין הפסד לפי מה שעולה מדברי

הרמב"ם ז"ל, אך במקום הפסד יש להקל, וטוב להדר לעשות המלאכה בשינוי ותע"ב.

ע"ה שמ"ע ס"ט

העולה מן האמור [סוכם על ידי המערכת]

א. מלאכות האסורות מן התורה - לדעת הרמב"ם - הם זריעה, קצירה, זמירה ובצירה. ולדעת מהר"י קורקוס סובר הרמב"ם שגם חרישה אסורה מן התורה, אבל נטיעה אסורה רק מדרבנן. (כך נראה פשט דברי הרמב"ם, וכדעת מהר"י קורקוס, ואמנם דעת מרן החזו"א שלהרמב"ם גם חרישה וגם נטיעה אסורות מן התורה).

ב. אין להתיר מלאכות דאורייתא לדעת הרמב"ם, גם אם מטרתן רק כדי להציל את האילן שלא ימות. ואולם מלאכות שחכמים גזרו עליהם ואסרום, לא אסרום אלא אם כן נעשים כדי להשביח את האילן, אבל אם נעשים כדי להגן על האילן שלא ימות הרי זה מותר.

ג. גם כשהתירו מלאכות שנאסרו ע"י חכמים - לא התירו אלא בתנאי שתהיה המלאכה מוכרחת המציאות לצורך הגנת האילן, אבל אם אפשר למנוע תמותת האילן, או הפסד גדול וברור דומיא דמניעת השקיה, ללא מלאכה יש לעשות כן, [כגון תולעת המסכנת את האילן, שאפשר להסירה ביד ואין צריך לזהם את האילן. ובקעים שסביבות האילן, שאפשר לסותמם בתבן וקש או באבנים].

ד. אמנם דעת רש"י ועוד ראשונים מלאכה הנעשת לצורך קיום האילן - אינה מלאכה כלל, ולכן גם מלאכות דאורייתא מותר לעשותן לצורך הצלת האילן. [פרט למלאכת חרישה, שי"א שכיון שרגילים לעשותה תמיד, הרי היא בכלל מלאכת שדה וכרם, ואסור לעשותה בשביעית גם לצורך קיום האילנות].

ה. מכיון ששביעית בזמן הזה דרבנן, י"ל שבדרבנן הילך אחר המיקל, ויש להורות לחקלאים שמלאכות דאורייתא הדרושות לצורך הצלת האילן יעשו על ידי גוי. ואם אין גוי או שדרוש מומחה יהודי וכד', יעשה המלאכה בשינוי, דכל שנעשית בשינוי הו"ל דרבנן, ובדרבנן מותר גם לדעת הרמב"ם.

ו. גם מלאכות דרבנן שאינם ממש כדי להציל את האילן ממיתה, אלא להצילו מנוק חלקי והפסד שאינו גדול, יש להתיר, כיון ששביעית בזמן הזה דרבנן, וטוב לעשותם בשינוי.

ז. אע"פ שנראה מפשט דברי הרמב"ם שזמירה אסורה מן התורה גם בשאר אילנות, מ"מ כיון שי"א שזמירה אינה אסורה מן התורה אלא בגפן [דעת החזו"ן איש], על כן אם יש צורך בגיזום או פירוק עלים וכד' בשאר אילנות שאינם גפן, לצורך חיותו של האילן, יש להתיר במקום הפסד גדול שא"א להסתפק בגיזום שלפני השביעית. וטוב שיעשו בשינוי וכנ"ל.

ח. מלאכה הנעשית לצורך הצלת האילן מותרת, גם אם יגרם איזה שבח לאילן כתוצאה מכך, אבל אסור להרבות ולהוסיף יותר ממה שצריך בכדי להציל את האילן, דכל שעושה לצורך הרווחת האילן הרי זה מלאכה גמורה. ולכן צריך לשער מראש ולעשות את מלאכת הצלת האילן בצמצום הדרוש לחיותו ולהמנע מכל תוספת.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

פרק שני

המקומות בהם נוהגת מצוות השמיטה ודין יבולי נכרי

- א.** אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד¹, שנאמר: "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם"².
- ב.** אף בארץ ישראל אין כל המקומות שווים לדיני השמיטה, אלא מקומות שנכבשו רק על ידי עולי מצרים – חלק אחד. ומקומות שנכבשו אף על ידי עולי בבל – חלק שני. ומקומות שלא נכבשו כלל אף על ידי עולי מצרים – חלק שלישי, ונבאר דינו של כל אחד להלן³.

1. משנה במס' קידושין (ל"ו ע"ב), ירושלמי מס' שביעית ריש פ"ו, תו"כ ריש פר' בהר, וכן פסק רבינו הרמב"ם להלכה בהל' שמיטה ויובל (פ"ד הל' כה). ומש"כ הרמב"ם בסו"ד שם שנוהג אף שלא בפני הבית כבר הארכנו לבאר דבריו לעיל בפר' א' הל' ד' ובהערה 21 שם.

² ויקרא פר' כה פס' ב.

³ משנה שביעית (פ"ו מ"א). רמב"ם שם הכ"ו. וכיבוש עולי מצרים הינו מה שכבש יהושע וסיעתו, וכיבוש עולי בבל הינו מה שכבש עזרא וסיעתו, ומקומות שאלו לא כבשום, אף אם הם נמצאים בגבולות הארץ המובטחת אינם חייבים לקיים שם מצוות התלויות בארץ, וע"י בספרי שו"ת חלקת השדה ח"ב בחלק "גבולות הארץ" (סי' ד' בד"ה הרי לך ואילך) שביארנו מהו כיבוש, ואם יש כיבוש, ואם יש כיבוש שאינו אלא להעלות מס. ועוד ע"י שם בס"י ה' אות ד' מש"כ שם בשם הכפתור ופרח ובשם ס' תבואות הארץ ועוד, שיש מקומות שלא כבשם יהושע אלא הבאים אחריו, ומ"מ נקראים כיבוש יהושע, מאחר שהוא בתוך הגבול הנזכר בתורה. וכל מה דאיירינן הכא הוא לענין שביעית, ואמנם לענין שאר מצוות התלויות בארץ בגבול עולי מצרים, כבר הארכתי בתשובתי בספרי שם, ע"י שם בס"י א' ואציג כאן רק את מסקנת הדברים: א. מקומות שכבשום עולי מצרים ולא עולי בבל, חייבים בתרומות ומעשרות מפני תקנת חכמים, מלבד המקומות שהזכירו בפירושו לפוטרום. וכך פסק הרמב"ם להלכה, וכ"ה ברשב"א ובריטב"א ועוד וכנז' לעיל. וכ"כ החינוך (מצוה תק"ז) וכ"פ הערוך השולחן (העתידי זרעים סי' נ"ג סעי' ט"ז). וכ"פ להלכה הגרשז"א זצ"ל ויבלחט"א הגאון הר"ח קניבסקי שליט"א וכנ"ל. וכ"כ בדעת הרמב"ם הגר"ש ישראל זצ"ל. ולי העני נראה פשוט שהמפריש תרו"מ במקומות אלו יפריש ויברך עליהם. ב. כתב הרמב"ם שבזמן הזה שאין שם עיסה טהורה מפני טומאת המת, מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל אחד ממ"ח [ולא אחד מכ"ד שצריך היה להפריש בזמן שהיו דיני טהרה] ושורפין אותה. ומכזיב ועד אמנה [שנכבש רק ע"י עולי מצרים ולא ע"י עו"ב] מפרישין שניה לכהן לאכילה ואין לה שיעור כשהיה הדבר מקודם. עכת"ד הרמב"ם. והנה לפי"ז צריך היה להפריש כיום בגבולות עולי מצרים שלא כבשום עולי בבל, שתי חלות אחת לאור, ואחת לאכילה לכהן. אלא שלא נהגו כך בפועל וע"י מש"כ בפנים, וכן נוהגים היום בכל חלקי ארץ ישראל. ג. אע"ג שבעניתי היה נראה לדייק שדעת רבינו הרמב"ם, שגם מקומות שנכבשו רק ע"י עו"מ, ספק ערלה לחומרא וכדין שאר א"י, וכ"כ באמת להלכה הגאון מקוטנא זצ"ל, הרב מלבושי יו"ט בדעת הר"מ, ועוד. אלא שאחר שראיתי לשני גאוני דורנו [מו"ר ועט"ר מרן הראש"ל שליט"א (יבי"א ח"ו יו"ד סי' כ"ד), ומו"ר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בספרו אור לציון עמ"ס שביעית (עמ"פ פ"ה ו"ד נראה] שכתבו וכיוונו לדיעה אחת, שבמקומות שלא נכבשו ע"י עו"ב, אין ערלה נוהגת שם מה"ת וספיקא לקולא, זה העיקר להלכה למעשה. ד. הנה דין כלאים תלוי בדין ערלה, וכנ"ל בערלה שגדולי דורינו הורו להקל בזה, וא"כ לדעתם ה"ה לענין כלאים, ולכן יהיה ספיקו להקל וכדין חו"ל, ולא יאסר כלאי הכרם אלא בזריעה במפולת יד בלבד, אך יהיה מותר לזרוע ירק בצד הכרם. וכמו"כ יהיה מותר אפי' לישראל לזרוע שם כלאי זרעים, שאין איסור כלאי זרעים בחו"ל וה"ה במקומות שנכבשו ע"י עו"מ, וכלאי אילן יהיו אסורים שם וכדין חו"ל. ואמנם לענין כלאי הכרם אע"ג שלהלכה כתבו הרמב"ם והשו"ע שמו"ר בחו"ל לזרוע ירק בצד הכרם, מ"מ כתב בברכ"י (רצ"ו אות ה') שראה בשו"ת מחד מקמאי שהראו לו מן השמים שאין ראוי לעשות כן, וק"ו בנידו"ד. ו. העיקר להלכה הוא, שבמקומות שנכבשו ע"י עו"מ חייבים לתת מתנות עניים בזה"ז. ואמנם אם נאמר כדעת הישועות מלכו הרי שחובת מתנות עניים באותם מקומות היא כחובתם בארץ ישראל שהוא מהתורה. ומ"מ גם לדעתם של מרן היב"א והרב אור לציון, שמקומות שנכבשו ע"י עו"מ דינם כחו"ל לענין מה"ב, מ"מ חייב כיום מדרבנן, שהרי חייב שם בתרו"מ וכדין מקומות הסמוכים שכתב בכ"י שם. ז. מקומות שנכבשו ע"י עו"מ בלבד, קדושים הם בקדושת א"י, ומצוה לדור שם, ואין כל איסור יציאה לחו"ל ליוצא למקומות האלו. וזהו העיקר להלכה לענ"ד והוכחתי הדברים במאמרי שם, ע"י ש.

ג. מקומות שנכבשו אף על ידי עולי בבל, נוהג במקומות אלו כל דיני השמיטה⁴. ומקומות שנכבשו רק על ידי עולי מצרים, אין נוהג שם איסור ספיחין [דיני ספיחין יבוארו להלן פרק יא], אך אסור לעבוד שם עבודת קרקע האסורה בשמיטה, וכמו כן הגדל שם קדוש בקדושת שביעית והייבים לבער את הגידולים בזמן ביעורם⁵. ויש חולקים וסוברים שמקומות שנכבשו רק על ידי עולי מצרים, אין הגדל שם קדוש בקדושת שביעית⁶, והעיקר להלכה

⁴ משנה שביעית שם ורמב"ם שם.

⁵ במשנה במס' שביעית שם מבואר שמקומות שנכבשו רק ע"י עולי מצרים נאכל ולא נעבד, והר"מ בפירושו למשנה ביאר שכונת המשנה היא, שאסור לעבוד שם, אך אם תיעבד האדמה, היכול היוצא ממנה יהיה מותר באכילה בקדושת שביעית, מבורר אם כן שדעת רבינו הרמב"ם שבמקומות שנכבשו עולי בבל אסור לאכול את מה שנזרע בשמיטה. ואמנם כפי שמעיד רבינו הרמב"ם בתשובתו (פאר הדור ס' טו) לאחר ששב ועיין היטב חזר בו ופירש את המשנה שאיירי לענין ספיחין וכן פסק ביד החזקה (הל' כו שם), וזה ביאורו, מן התורה כל שזרע באיסור ואפילו במקומות שנכבשו ע"י עולי בבל, מותר באכילה והוא הפקר וכמו שכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", אלא שבאו חכמים וגזרו שיהיו כל היבולין מהדברים הנזרעים אסורים באכילה, גזירה משום עוברי עבירה, שילך אדם רשע ויזרע בגינתו, ויאמר מן הספיחין הוא שעלו מאליהן. וא"כ להלכה לדעת רבינו הרמב"ם זה הביאור במשנה במקומות שנכבשו עולי בבל, העבודה אסורה, ולא נאכל – היינו שחז"ל גזרו שם גזירת ספיחים. ובמקומות שלא נכבשו אלא על ידי עולי מצרים, העבודה אסורה מדין תורה, אך גזירת ספיחים לא גזרו שם. ומלבד זאת כל דיני שביעית נוהג במקומות אלו, ולכן גם אם מותר באכילה, מ"מ קדושת שביעית נוהג שם, וכמו"כ יש חובת ביעור על הגדל שם. וע"י בתוס' אנשי שם (על המשנה במס' שביעית שם) שתמה על אותם שפירשו ברמב"ם בפיהמש"נ שאינו נאכל היינו משום קנס של עוברי עבירה ולכן כתב שלדעתו דעת הרמב"ם בפיהמש"נ ודעתו ביד החזקה שוים הם והיינו משום ספיחין, עכ"ד. ואחמה"ר ודאי שצדקו דברי הלומדים ברמב"ם בפיהמש"נ שלא משום ספיחין איירי, וכן כתב הרמב"ם להדיא בתשובתו הנז' שהוא חוזר בו ממה שכתב בפיהמש"נ ובעל התוס' אנשי שם, לא ראה דברי הרמב"ם בתשובה. וע"י עוד מ"ש בפי' התפארת ישראל שם (יכין אות ג'). וכאמור לעיל לדעת רבינו הרמב"ם הקלו רק לענין ספיחין במקומות אלו אך לענין קדושת שביעית וחובת ביעור ודאי נוהג שם, וכ"כ המל"מ על הר"מ שם, וכ"כ בתוס' רעק"א על המשנה בשביעית שם, ובפ"ט מ"ב ע"ש. וע"י בס' מעדני ארץ להגרשז"א זצ"ל (שביעית ס' ח' אות ה') שכתב: "ולולא דמסתפינא היה נלענ"ד שגם הרמב"ם סובר שאין נוהג שום קדושה בפירות סוריא וכן בפירות של תחום עולי מצרים", אלא שבסיומם של דברים כתב: אבל יראתי מאד מפי זה כיון שהוא נגד גדולי המחברים וכו', גם בתשובותיו מבואר היפך דברינו" עכ"ד.

⁶ להדיא מציינו שכתב כן הגר"א זצ"ל בספרו שנות אליהו על המשנה בשביעית (פ"ו מ"א), שנאכל הכוונה שאינו מחוייב לאכול בקדושת שביעית, ולא נעבד היינו עבודת קרקע, ולענין עבודה החמירו דלא נעבד, ודוקא במחבר אבל בתלוש עושין, עכ"ד. והנה על פי' המשנה כבר כתבו מפרשים המשנה הר"ש והרא"ש והריב"ם וכן נראה שנוטה דעת הרע"ב על – המשנה שם, שנאכל פי' שאפשר לאוכלו: גם אחר הביעור, ובאמת שמפשוט לשונם נראה שלא רק לענין ביעור הקלו אלא לכל הענינים וס"ל שאין כלל קדושת שביעית בפירות אלו, ולכן פטורים מביעור. וע"י בפ"י המל"מ על הרמב"ם שם שמסתפק בדעתם, אם קודם הביעור נאכלים בלא קדושת שביעית כלל, וכתב, שמסברא נראה שאין קדושת שביעית כלל. וכן נראה להדיא דעת הר"ש סיריליא על המשנה שם, ע"ש והמל"מ שם דייק שדעת התוס' ביבמות (דף ט"ז ע"א ד"ה עמון) שס"ל כדעת ראשונים אלו בביאור המשנה וע"י בפ"י רעק"א על המשנה (שביעית פ"ט מ"ב) שביאר הוכחה זו: ודיעה נוספת מציינו להתיר אף זריעה בתחום עולי מצרים והיא דעת רש"י ביבמות שם (בד"ה עמון ומואב) ויותר מבואר ברש"י עמ"ס חולין (ז' ע"א ד"ה הרבה כרכים), שבתחום עולי מצרים התירו לחרוש ולזרוע בשביעית, וכן פירש רבינו גרשם מאור הגולה בפ"י עמ"ס חולין שם כדעת רש"י, וכבר האריך על דעת רש"י לתמוה המל"מ על הרמב"ם (שם הל' כ"ז) וכן הקשה רבינו המהר"י קורקוס בהל' תרומות (פ"א ה"ה) ועוד, שהרי להדיא שנינו לא נעבד, וע"ש בדבריהם וע"ע מש"כ במעדני ארץ (שם אות ז). [נומידי דברי בו זכור אזכור את אשר תמהתי בספרי "חלקת השדה" ח"ב חלק גבולות הארץ סי' ג' בד"ה ועוד, על דברו להרב פרי האדמה (ח"ג הל' שמו"י פ"ח) שכתב על יהודי שחכר בשביעית קרקע מן הגוי בגת הנקראת ראמלי, וכתב שם הנה מלבד כי הארץ הלזו היא חו"ל ואין שביעית נוהגת בה וכו' עכ"ד, ותמהתי עליו שאם כוונתו שרמלה חו"ל ממש היא הרי אף אחד לא העלה כן ואפילו תבואה"א שחשש כתב שרמלה רק מכיבוש עו"מ, ואם כוונתו שחו"ל היינו שנכבש רק ע"י יו"מ, ע"כ כיצד כתב שאין שביעית נוהגת בה והרי קיי"ל נאכל אבל לא נעבד, והשארתי הדברים בצ"ע. ואולי י"ל שס"ל להרב פרי האדמה כאותם ראשונים דס"ל שבמקומות שלא כבשו אלא עו"מ מותר לזרוע שם ואינו קדוש בקדו"ש, וצ"ע].

כדיעה ראשונה⁷. ומקומות שלא נכבשו אף על ידי עולי מצרים, אף אם הוא בגבולות ארץ ישראל המובטחת, אין נוהג שם דיני שביעית כלל⁸.

ד. על מיקומם של הגבולות המדוייקים היכן כבשו גם עולי בבל והיכן כבשו רק עולי מצרים, רבו הדיעות בפוסקים⁹. ודעת רבינו הרמב"ם היא שרוב ככל ארץ ישראל נכבשה אף ע"י עולי בבל, מלבד רצועה אחת ההולכת מצפון ארץ ישראל לדרומה, ותחילתה בהר [הר הבניאס – הנמצא בתחילת המעלה ה – 35], וסופה בנחל מצרים [ואדי אל עריש], שמקום רצועה זו נכבש רק על ידי עולי מצרים ולא על ידי עולי בבל, אך שאר ארץ ישראל הן בחלק הצפוני והן בחלק הדרומי נכבשו אף ע"י עולי בבל¹⁰, וכל זה מלבד מקומות מסוימים שהניחום ולא כבשום¹¹.

⁷ שכן פסק הרמב"ם להלכה, ואין להרהר אחר דבריו. וכ"פ להלכה מרן החזו"א זצ"ל בספרו (זרעים סדר השביעית אות ד'), ואף שיש הנוטים לומר אף בדעת הרמב"ם שאין קדו"ש נוהגת שם, וכ"כ במשנת יעב"ץ (פ"ד הכ"ו) וכ"כ בספר חידושים וביאורים להגר"ח גריינמן שליט"א (סי' א' אות ב' בדעת), מ"מ לענ"ד נראה שרהיטות לשון הרמב"ם מורה שהתיר רק איסור ספיחין, וביותר מפורשים הדברים בתשובתו הנו', וכן כתב במעדנ"א הנו' בהערה לעיל, שמהרמב"ם מבואר שנוהג קדושת שביעית ביבולים אלו. וכ"כ להדיא הגאון רעק"א על המשנה בפ"ו בסו"ד ז"ל: והרמב"ם בחבורו מפרש דנאכל ולא נאכל דמשנתינו לענין ספיחין דאסרו חז"ל לאוכלו וכו', אבל כל שאר דיני שביעית נוהג בו עכ"ד. וכן נלענ"ד העיקר להלכה. [ולענין אם עושין בתלוש בתחום עו"מ וכדין סוריא, ע"י בראשונים הנו' לעיל שלדעתם עושין בתלוש וכדין סוריא, וע"י בתו"ט פ"י סוף משנה א' שכתב שכן נראין דברי הרמב"ם בחיבורו, וע"י עוד במעדנ"א שם וע"י לקמן הערה 31].

⁸ משנה רמב"ם שם (הנו' הערה 3), ולשון הרמב"ם בתשובה הנו' הוא: "וכל המקומות חוץ מזה, ואפילו שוכנים בה ישראל, אינו נחשב מן ארץ ישראל, ולזה נאכל ונעבד" עכ"ל.

⁹ ע"י מש"כ באריכות אודות גבולות הארץ בספרי שו"ת "חלקת השדה" ח"ב בחלק גבולות הארץ סימנים ג-ה.

¹⁰ הנה הגם שרבו דיעות הפוסקים בדין זה, מכל מקום הדבר ברור שחובה עלינו לברר את דעתו של רבינו הרמב"ם ז"ל, שבמקום שהוא גילה דעתו בספרו היד החזקה או בתשובותיו, אנו הולכים בעקבותיו ומפיו אנו חיים ודבריו קילורין לעיניים, וכבר כתב מרן השו"ע זיע"א בספרו שו"ת אבקת רוכל (סי' ל"ב) ז"ל: הרמב"ם הוא גדול הפוסקים, וכל קהילות ארץ ישראל, ובארצות ערב ובמערב נוהגים על פיו וקיבלוהו עליהם לרבן. עכ"ל. וע"י עוד במ"ש מרן הראש"ל שליט"א בהקדמה לשו"ת פאה"ד לרבינו הרמב"ם (הוצ' מכון אור המזרח), ועו"ע במבוא לספר אור לציון (ח"ב ענף ד') שבמקום שלא גילה מרן דעתו, על בני ספרד לילך אחר הוראות הרמב"ם, ואכמ"ל בכל זה, שהדבר פשוט. והנה הרמב"ם בספרו היד החזקה הזכיר בכמה מקומות את סוגית גבולות הארץ. אלא שנראה הדבר כאילו רבינו הרמב"ם סותר את עצמו ממקום למקום, והרבו האחרונים לדבר בכך, אלא שמדברי הרמב"ם בתשובה נראים הגדרות מאד ברורות לסוגיא זו, ובזה הדרך ביארתי בתשובתי האחרת אודות הגבול הדרומי את שיטתו של רבינו הרמב"ם (שם סי' ג'), ובדרך זו נלך גם כאן, ונשתדל בעזה"י להגיע לחקר האמת אליבא דהרמב"ם ז"ל, וחשוב לציין שלענין הגבול הצפוני כתב מרן השו"ע כדעתו של רבינו הרמב"ם ויתבארו הדברים לקמן. כתב הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"ז) איזו היא הארץ שהחזיקו בה עולי מצרים, מרמס שהיא במזרח ארץ ישראל עד הים הגדול. מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל, עד עכו שהיא בצפון, עכ"ל. והנה המתבונן בדברים כפשוטם, נראה שלכאורה קבע הרמב"ם את גבול עו"מ מעכו בצד צפון עד אשקלון שבצד דרום. אך בודאי שא"א לומר כך, שהרי הרמב"ם גופיה ממשך שם וכותב, וכל ששופע ויורד מטורי סמנום ולפנים ארץ ישראל וכו', ופירושו שהקצה הצפוני הוא טורי סמנום שהוא הר ההר שביארו הרמב"ם בתשובה שהוא הרי הבניאס, הרי שהוא צפוני הרבה יותר מעכו, וכ"כ הרדב"ז שם שחודו של הר הוא א"י ומשם מתחין חוט עד נחל מצרים, וכן הוא בכ"מ הל' ח' שם, שעד אמנה החזיקו עו"מ (ציטט את המשנה אליבא דעתו של הרמב"ם). וכן מפורשים הדברים ברמב"ם בהל' ח', שכתב מהיכן החזיקו עו"ב וכו', מכזיב ולחוץ עד אמנה והיא סמנום, ועד הנהר והוא נחל מצרים לא החזיקו בו. עכ"ד, הרי לך מפורש שעו"ב לא החזיקו שם, אך עו"מ כבשו מאמנה עד נחל מצרים. ומפורשים הדברים גם ברמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"ד הכ"ו) ז"ל: וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה וכו' עכ"ל. וכ"כ הרמב"ם מפורש בהל' ביכורים (פ"ה ה"ח) "ושאר ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים שהיא מכזיב ועד אמנה וכו', עכ"ד. הרי מפורש בכל המקומות הנ"ל שהגבול הצפוני של עולי מצרים הוא טורי אמנון - הר ההר, ולא עכו. וכדברים האלה כ"כ הרמב"ם בתשובותיו ע"י שו"ת פאה"ד (סי' ד) שציין את סמנום כגבול הצפוני. וכ"כ

בתשובה שם סי' ט"ז וז"ל: וכל מה שהחזיקו עולי מצרים שלא החזיקו עו"ב שהוא מן אמנה עד נחל מצרים לאורך ולרוחב, עכ"ל. הרי לנו ללא כל ספק שדעתו של רבינו הרמב"ם שעולי מצרים כבשו עד אמנה שהוא הרי הבניאס והוא הקו צפוני מערבי והוא בתחילת המעלה ה - 35 ולא עכו שנמצאת בסוף המעלה ה - 32. והדברים מוכחים גם מהמשך דברי הרמב"ם שכתב היה מהלך מעכו לכזיב וכו', וכל הארץ שעל שמאלו שהוא מערב הדרך, הרי היא בחזקת ארץ ישראל, והייבת במעשר וכו', הרי שודאי ארץ ישראל עולה גם למעלה מעכו, שהרי כזיב היא למעלה מעכו, ודוק. ואמנם גם לאחר שברירא לן שהגבול הצפוני הוא הרי הבניאס לדעת הרמב"ם, מ"מ צריכים לנו להבין מדוע נקט הרמב"ם את עכו כגבול, הנה בתשובתי האחרת לענין הגבול הדרומי, הבאתי כמה דרכים לבאר את הרמב"ם, ובאמת שנראה בפשיטות כמש"כ שם, שהרמב"ם נקט בראשית ריבוע שכולו נכבש בגבולות ע"י עו"מ, שהרי מעכו יוצאת רצועת חו"ל או שחציה חו"ל, וכן לענין אשקלון חציה חו"ל, ע"י בתשובה שם. אך מכל מקום ודאי שהגבול ממשך צפונה עד הר ההר. והנה הרמב"ם כתב בתשובה הנז', שעו"מ כבשו מאמנה עד נחל מצרים לאורך ולרוחב, נראה א"כ שבכלל כיבוש עו"מ הוא ממש כל הגבולות הנזכרים בתורה, ולכן גם לרוחב זה בכלל כיבוש עו"מ, והיינו מן הרי הבניאס עד לרוחב שזה ההמשך והיינו חמת - חמאה וכו"ל. וכן מתבאר מדברי מרן החזו"א בדעת הרמב"ם (שביעית סי' ג' ס"ק ל"ב אות ג'). וכ"כ בדעת הרמב"ם בספר מעדני ארץ (תרומו פ"א ה"ז). ובשו"ע פסק מרן זיע"א כדעת הרמב"ם (יו"ד סי' שכ"ב ס"ד) שעולי מצרים כבשו עד אמנה, וזה ברור א"כ להלכה. הרי שנראה עד כאן שנידו"ד - העיר נהריה אע"ג שהיא צפונית לעכו, מ"מ היא בשטח גבולות עו"מ, שכן היא ודאי דרומית להרי הבניאס שהם הר ההר. [אודות הרצועה היוצאת מעכו לכזיב ע"י במאמרי שם מה שכתבתי בזה]. הנה נראה לכאורה להדיא מדברי רבינו הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ח) מהיכן החזיקו עולי בבל, מכזיב ולפנים כנגד המזרח. ומכזיב ולחוץ עד אמנה והיא סמוך, ועד הנהר והוא נחל מצרים, לא החזיקו בו, וכזיב עצמה לא החזיקו בה. עכ"ד. ועוד כתב הרמב"ם בה' ביכורים (פ"ה ה"ח), כל הארץ שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב מפרישין בה חלה אחת וכו', ושאר ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא החזיקו בה עולי בבל שהיא מכזיב ועד אמנה, מפרישין בה שתי חלות וכו' עכ"ד. ועוד כתב הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"ד הכ"ו) כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכו', וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה אע"פ שאסור וכו' עכ"ד. הנה נראה לכאורה להדיא מדברי רבינו הרמב"ם ז"ל בכל המקומות הנ"ל, שעולי בבל כבשו עד כזיב בלבד, ואילו עו"מ עלו צפונה עד אמנה. ואם נסביר את דברי הרמב"ם ז"ל שחילק את הארץ בין צפון לדרום, הרי שעד כזיב וכנגדה במזרח זה ארץ ישראל (כנגדה במזרח אפשר והוא יסוד המעלה וכמש"כ האדמ"ק וכו' לעיל). ואילו החלק הצפוני יותר שהוא מכזיב וכנגדה במזרח והלאה לכיון צפון לא כבשו עולי בבל אלא עולי מצרים בלבד. ושיטה זו תואמת לכאורה את שיטתו של הכפ"פ וכו"ל. אולם אם נעיין היטב ברמב"ם נראה שהדגיש בכל המקומות רק את הקו של כזיב עד אמנה ועד הנהר, שהוא הפרש בין עו"מ לבין עו"ב, אך בשאר ארץ ישראל לא כתב שיש חילוק ביניהם, היינו שההבדל בין עו"מ לעו"ב הוא אינו בין צפון לדרום, אלא בין מזרח למערב, ולכן צריך לומר שארץ ישראל מהמזרח ועד המערב כבשו עו"מ ועו"ב אותו דבר, אלא שהכיבוש עד המערב היה עד כזיב לא כולל את כזיב, וכמו"כ בקרן הצפונית מערבית, עו"מ המשיכו עד ההר, ואילו עו"ב הגיעו עד כזיב וממנה ועד המערב היינו לשפת הים לא כבשו עו"ב, על פני כל הקו הזה, היינו מאמנה - הר ההר - ועד כזיב, ובהמשך מכזיב דרומה עד נחל מצרים לא כבשו עו"ב, נמצא שעו"ב ועו"מ חלוקים לא בין צפון לדרום אלא בין מזרח למערב, וממילא הגבול הצפוני מזרחי נכבש ע"י שניהם אותו דבר אלא שלכל אורך ארץ ישראל השאירו לכיון מערב רצועה אחת שלא נכבשה, ועובי הרצועה הוא כמכזיב לשפת הים שהוא לא נכבש. ודברים אלו יותר תואמים את דברי הרמב"ם בתשובה (הנז' לעיל) שכתב: "וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה ממה שלא החזיקו עולי בבל והוא מאמנה ועד נחל מצרים, באורך וברוחב עד הגבול אשר קידש עזרא והוא עד כזיב". עכ"ד. משמע א"כ שכזיב היא הנקודה היחידה שלא כבשו עו"ב, וממערב למזרח עד כזיב כבשו עו"מ ולא עו"ב. והנה בתשובתי שם כתבתי שכן למד החזו"א ברמב"ם (חזו"א שביעית סי' ג' ס"ק ל"ב אות ג') וז"ל: ולפי"ז רהיטת הדברים דהא דקתני מכזיב עד אמנום היינו למתוח קו מכזיב לצפון עד כנגד אמנום, ומה שהוא חוץ לקו למערב לא כבשו, דומיא מכזיב עד הנהר, ולפי"ז מכזיב ולהלן לצפון לא הוזכר כלל שלא כבשו עו"ב. עכ"ל, ובהמשך (בד"ה נמצא) מסכם כך את דעת הרמב"ם, וכן בהמשך בד"ה ולענין (ס"ק ד'), שלענין ספיחי שביעית יש להחמיר, ועיקר הנידון הוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנום למערב, אבל לצפון אפי' מכזיב ולהלן עד גבול צפון שהוא מטור אמנום עד חצר עינן, היא ארץ שכבשו [עו"ב] לדעת הרמב"ם, ומסכם החזו"א: והלכך המושבות המסופקות בכלל איסור ספיחין, וכן הם חייבים במעשר, ונראה דמכריזין על המעשר. והוסיף החזו"א שם שכל מש"כ בדעת הר"מ כן הוא ג"כ לשיטת הגר"א. וכהבנת החזו"א ברמב"ם כ"כ מרן הגרשו"א זצ"ל בספרו מעדני ארץ על הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"ז אות ג'), שמלבד רצועת חוף שעל הים הגדול מנקודה הצפונית שהוא טורי אמנום, ועד נחל מצרים לא כבשו עולי בבל אלא עולי מצרים. היוצא לנו עד כאן, שהישובים הנמצאים מזרחה לכזיב ואפי' שהם צפונית לכזיב וכגון היישוב שלומי, והמושבים יערה וחניתה וכיו"ב, לדעת כולם (הכפ"פ האדמ"ק, ורבינו הרמב"ם) נכבשו ע"י עולי מצרים. [ורידים כמש"כ בתשובה נפרדת שחייבים במעשר עם ברכה מתקנת חז"ל לדעת הרמב"ם, וקדוש בקדושת שביעית וכו' וכמו שפירטתי שם], אך לענין כיבוש עולי בבל, לדעת הכפ"פ והאדמ"ק, לא נכבשו המקומות הנ"ל, ולכן ספיחיהם מותרים, וספק עולה שם לקולא וכחו"ל (וכמו שהוכחתי בתשובה אחרת בד"ז), אך לדעת רבינו הרמב"ם אליבא דמרן החזו"א והגרשו"א זצ"ל, נכבשו המקומות הנ"ל ע"י עולי בבל ורידנים כארץ ישראל לכל דבר. והנה כפי שכווננו שני גאוני עולם החזו"א והגרשו"א בדעת הרמב"ם יש רצועה שעל שפת הים שנמשכת מאמנה עד נחל מצרים שלא

ה. היוצא הלכה למעשה, שאין להקל באף חלק מחלקי ארץ ישראל ולא לנהוג שם דיני שביעית, כן הדין בכל החלק הצפוני¹². וכן הדין בכל החלק הדרומי¹³. ובודאי שכן הדין במרכז ארץ ישראל¹⁴. ובכל המקומות האלו יש לנהוג איסורי עבודה בשביעית, והיבול הגדל שם קדוש בקדושת שביעית¹⁵.

ו. על אף האמור בסעיף הקודם, הלכה למעשה אנו נוקטים שגבול הדרומי של ארץ ישראל הוא המעלה ה - 1630¹⁶, כך שכל מה שמתחת למעלה זו [לכיוון דרום] אינו נחשב

כבשורה עולי בבל, ועלינו ללמוד כיצד נמשכת רצועה זו. הנה ברור שרוחב רצועה זו אם היא נמדדת על היבשה, הרי שהיא כרוחב של כזיב שלדעת הרמב"ם לא נכבש ע"י ע"ב אלא רק ע"י ע"מ. ולכן הדגיש הרמב"ם מכזיב ועד הנהר, היינו שכזיב היא הנקודה הברורה לאותה רצועה. והנה מרן הגרשז"א כתב שם שלא מסתבר שהרצועה הולכת באלכסון, אלא היא בקו ישר מכזיב צפונה עד כנגד אמנה, ודרומה עד כנגד נחל מצרים. ואע"ג שהוזכר אמנה ונחל מצרים, ואם נאמר שהרצועה הולכת ישר הרי לעולם לא נגיע לא לאמנה ולא לנחל מצרים, אלא לגבול הרבה יותר מזרחי מאמנה, והרבה יותר מזרחי מהנחל, מ"מ שייך שפיר לומר עד אמנה ועד נחל מצרים. אלו תורף דבריו שם. ואנכי בער ולא אבין, כיצד אפשר לפרש כך, והרי אם נאמר שזה הולך בקו ישר, נמצא שאם תמשוך קו ישר מכזיב דרומה, הנקודה היוצאת מנגד נחל מצרים היא בערך תל ערד (מערבית לערד), ונמצא א"כ שכל עיקרו של ארץ ישראל מחוץ לגבולות עולי בבל, כולל באר שבע וחברון (על הגבול) ויתר ערי ישראל, וזה ודאי אינו שהרי כולם מודים שבאר שבע נכבשה בידי עולי בבל (ע"י בתשובתי שם על גבול דרום). ולכן לענ"ד דבר זה אינו, ודברי מרן הגרשז"א צריכים לי הקטן עיון גדול. אלא שראיתי למרן החזו"א שלמד שהרצועה היא מכזיב לנחל מצרים על הים, ולכן כתב (שביעית סי' ג' אות י"ז) שאם נמתח חוט מכזיב עד נחל מצרים, אין יבשה לחוץ אלא אצל כזיב ואצל נחל מצרים, וכל השטח ים. וכ"כ בהמשך (סוף אות י"ח) שהישוב מסביב ליפו תל אביב הוא מכזיב ולפנים, כשנמתח חוט מכזיב לנחל מצרים, וא"כ הוא עיקר ארץ ישראל שכבשן עזרא. עכ"ד. והשתא ניחא שפיר שרצועה זו על הים הוא ולא על היבשה. וממילא מלבד מקומות בודדים שיוצאים מחוט זה, הכל נכבש גם ע"י עולי בבל. ונהם כזיב, והיבשה בפינה המערבית דרומית ליד נחל מצרים, וכמו"כ אפשר שהמופיע במפה בשם תל שקמונה ליד חיפה גם כן בחוץ שהרי היא נכנסת לתוך הים ובקו ישר כזיב - נחל מצרים היא מחוץ לקו]. הן אמת שהיה אפשר לומר בדרך שלישית ונוספת, וכמו שהבאתי בספרי שם, אך העיקר נראה כמש"כ החזו"א זיע"א, שרצועה זו מכזיב לאמנה ולנחל מצריים עוברת בים, ורק במקומות בודדים נמצא יבשה, שהוא מחוץ לגבול ע"ב.

¹¹ הוא ששינוי שיש עיירות המובלעות בתוך התחום, שנמנו עליהם לפטרם מהמעשרות ואלו נזכרו שמותיחם בפירוש. וכגון הא דשינוי בירושלמי (פ"ב דדמאי) רבי התייר את בית שאן, קיסרין, בית גוברין, כפר צמח. ועוד שינוי בגמ' גיטין (משנה ריש גיטין) שגם כפר לודים נחשב כחז"ל, למרות שהוא מובלע בתחום א"י. וכ"כ שם רש"י בד"ה אפי', שכפר לודים נחשב כחז"ל. ובספר כפתור ופרח לרבינו אשתורי הפרחי כתב (בפ"ז) שכפר לודים הוא מערבי צפוני ללוד כשתי שעות. ומ"מ עיירות אלו הוזכרו בפירוש בבבלי ובירושלמי. ועוד ע"י בתשובתי שם בענין הגבול הדרומי מה שכתבנו על אשקלון דהיום [ומה שהזכיר הרמב"ם לפטור אשקלון היינו השוכנת על שפת הים], ועי"ש עוד מה שכתבנו בד"ר בית שאן, וכיצד יש לנהוג בה כיום. ועוד ע"י מ"ש מרן הראש"ל ביבי"א (ח"ה יו"ד סי' כ"ח) אודות בית שאן ביבולים החייבים מן התורה.

¹² כפי שביארנו באריכות לעיל שלדעת הרמב"ם לרוחב הארץ נכבש הכל, עי"ש.

¹³ כך יוצא ממה שכתבנו לעיל בדעת הרמב"ם שה"ה בכל הגבול הדרומי, וביתר אריכות אודות הגבול הדרומי, הארצתי בתשובתי שם (סי' ג'), והסקתי שם: שאיזור נתיבות, אופקים, והמושבים פטיש, תפרח ושאר כל ישובי הסביבה הסמוכה, נכבשו ע"י ע"מ בודאי, וכך דעתם של רוב ככל הראשונים והאחרונים ובראשם רבינו הרמב"ם ז"ל. [לבר דעת האדמ"ק שלא ס"ל הכי ודעה יחידאה היא, ואינה להלכה]. ובפרט שגם לפי"ד נראה שאופקים ותפרח הם בתוך א"י ונכבשו גם ע"י ע"ב, ואפשר שגם נתיבות, וכפי שביארנו בפנים נראה שאליבא דהרמב"ם גם עולי בבל כבשו איזור זה, וזה עפ"י מ"ש הרמב"ם בתשו' הנז' וכמו שביארו בדבריו.

¹⁴ מלבד אותם מקומות מסוימים שנמנו עליהם ופטרם, ע"י לעיל הערה 11.

¹⁵ ואין להקל בשום מקום משום ספק הגבולות, שכן איננו בטוחים כיום לידע מיקום אותם מקומות, ואף השמות הנקראים כיום אינם תואמים בוודאות את תקופת חז"ל. וכ"כ מרן החזו"א בכמה מקומות (ע"י סי' ג' אות י"ח ואות ל"ב) שאין להקל בזה"ז ולהסתמך על השמות והמפות בזה"ז, עי"ש. ולכן יש לנהוג בכל המקומות קדושת שביעית ולא להקל כלל. [ואע"ג שכאשר נוהג קדושת שביעית אנו פוטרים את היבול מן המעשרות, מ"מ כן העיקר לנהוג הלכה למעשה, ואכמ"ל].

¹⁶ הנה לענין הגבול הדרומי מערבי כבר הארכתי בתשובתי שם ואת מסקנת הדברים ע"י לעיל הערה 13. והנה לענין הגבול דרומי מזרחי, הזכירה התורה נקודה המזוהה לבלי חולק, והיא ים המלח, שאין עליה עוררין. [רק ששפתו של הים אינה ברורה שלדעת הרבה חוקרים (ע"י תחומין ח"ה במאמרו של ד"ר רונסון ועוד באחרונים) גבולות הים לפני

נחשב כארץ ישראל לענין חובת קיום מצוות התלויות בארץ, ולא נכבש אף ע"י עולי מצרים, ויש חולקים וסוברים שגם איזור זה נכבש ע"י עולי מצרים¹⁷, אלא שהלכה למעשה המנהג כדיעה ראשונה¹⁸, וממילא כל איזורי הערבה החל מצומת נוה חריף ומטה לכיון דרום, אין נוהג שם דיני שביעית, ואינם חייבים בתרומות ומעשרות¹⁹.

ז. סוריא, אין שביעית נוהגת בה מן התורה, אך מ"מ גזרו חכמים שלא לעבוד שם במחובר, וכמו כן יש קדושת שביעית על היבול הגדל בסוריא²⁰, ויש חולקים וסוברים שאין

מאות שנים חרגו הרבה יותר מגבולותיו היום]. ואמנם מה שנאמר בתורה "מקצה ים המלח קדמה", כאן אין הדברים ברורים. דהיינו לא הוברר כיצד ירד הגבול לכיון מעלה עקרבים. וכמו"כ לא ברור ויהי של מעלה עקרבים. וכבר האריכו בזה גדולי האחרונים שעסקו בענין זה, ועי' בספר אדמת קודש (פרק א') ובתבואות הארץ (פרק א') ועי' באריכות בספר משנת יוסף (קונטרס גבולות הארץ עמ' קי"ב ואילך). ובידיעון "הליכות שדה" (גליון 87) במאמרו של הרב יוסף אפרתי שליט"א, ובספר מנחת ירושלים (במבוא לפרק י'). והנה לכל זה ישנם נ"מ רבות לענין כל הישובים הנמצאים בדרום מזרח ארץ ישראל, החל מנאות הכיכר דרך חצבה ועין יהב עד קטורה יטבתה, ועד אילת. שלחלק מהדעות, מהצד המזרחי של נאות הכיכר ואילך עד אילת, לא נכבש ע"י עולי מצרים, וממילא אפשר לקחת משם יבולים בשנת השמיטה, וכמו"כ הגדל שם פטור מתרומ"מ (א"כ דינם כמקומות הסמוכים שיש להחמיר בגידולים החייבים מהתורה). וכך נוהגים בפועל, בועדת הכשרות של הבר"ץ העדה החרדית בי-ם. (עי' מנחת ירושלים עמ' ק"ע מה שהעידו ע"כ בשם בעל המנחת יצחק ורבי הבר"ץ). ולגבי נאות הכיכר כ"כ להלכה גם בספר אור לציון (שביעית עמ' עט בד"ה והנה). והנה הרמב"ם (הל' קידוש החודש פי"ח הל' ט"ז) כתב שהמעלה השלושים עד שלושים וחמש הם המכוונות כנגד ארץ ישראל, וא"כ אע"ג שקשה להקל בגבולות הארץ וכנו' לעיל לכאורה מכאן מוכח שבוודאות כל מה שיורד מתחת המעלה השלושים אינו בוודאי ארץ ישראל. וכפי המופיע במפות צומת נוה חריף הוא גובל במעלה השלושים היינו שמצומת זו ומטה אינו בכלל ארץ ישראל, וא"כ מאיזור זה ומטה יש להקל ולומר שאינו מכלל ארץ ישראל בוודאות. ובאמת שבהליכות שדה שם ע"פ עדויות נאמנות בשם מרן החזו"א זצ"ל, אילת וגם בשטחים צפונה לה, כגון יטבתה, הם כדין חו"ל היינו שלא נכבשו ע"י עולי מצרים, ואין לגבי היבולים הגדלים שם דיני שביעית. והוסיף הכותב שם שיתכן שכל שהוא דרומית למעלה השלושים אינו בכלל המקומות המסופקים. והיינו מקטורה ואילך עד אילת. עכת"ד עיי"ש. ואלו הם דברינו הנו'.

¹⁷ כ"כ הגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל בספרו ארץ ישראל, ועי' מש"כ בנו הגרנ"ט בספרו הארץ וגבולותיה (עמ' ז') שמעלה עקרבים, היינו עקבה הסמוכה לאילת, ולדעתו אין נמשכת עד אילת. וכ"ד הראש"ל הגאון הרב"צ עזיאל זצ"ל, בתשובה שנדפסה בראש חוברת תנובות שדה, (גליון מס' 13), שגם אילת וסביבתה נכבשה בידי עולי מצרים, וכ"כ בתשובה נוספת הנמצאת תח"י, [ונדפסה בראש גליון מס' 14], כשהשיב להגרי"מ טוקצינסקי שכתב לו שם שאילת לא נכבשה ע"י עו"מ, ושב וחיזק את דבריו שכן נכבשה ע"י עו"מ. ע"כ. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' כ"ב) עיי"ש.

¹⁸ שלכאורה כן נראה דעת רבינו הרמב"ם בגבולות. וכן נמסר בעדות גמורה מפי החזו"א זצ"ל. וכן הורה לי מרן הראש"ל שליט"א על אילת וסביבתה הקרובה הורה לנו מרן הראש"ל שליט"א שאיזור זה הוא כחול"ל גמור לענין מצוות התלויות בארץ, [וכפי הנראה איזור זה כולל בין היתר את הישובים הבאים: קטורה, גרופית, יטבתה, סמר, אליפז, חבל אילות, אילת - שכן כאשר הראיתי לו את המפה שציירתי אליבא דדעת הרמב"ם בהל' קידוש החודש, והוא שארץ ישראל היא עד המעלה השלושים, אמר לי מרן שליט"א שהוא מסכים לזה].

¹⁹ שאיזור זה דינו כחול"ל ממש לכל הענינים, וכך אנו נוהגים הלכה למעשה מידי יום, לענין הפרשת תרומ"מ מיבולים הגדלים במקומות אלו, שאיננו מפרישים מגידולים אלו. וכמו"כ ספק ערלה שם לקולא. וכמו"כ אנו נוהגים לקחת יבולים משם בשנת השמיטה ללא כל חששות ואיסורים.

²⁰ סוריא כולל כל אותם ארצות שכבשם דוד המלך כגון ארם צובה, דמשק ואחלב, וכיון שכיבושה הוא כיבוש יחיד שנכבשה קודם שכבש את כלל ארץ ישראל, על כן אין קדושתה מן התורה, אך מדרבנן יש להפריש מהגדל שם תרומות ומעשרות, וכמו שפסק הרמב"ם בהל' תרומות ה"א הל' ד' וז"ל: סוריא יש דברים שהיא בהן כארץ ישראל, ויש דברים שהיא בהן כחוצה לארץ. והקונה בה קרקע כקונה בארץ ישראל לענין תרומות ומעשרות ושביעית. והכל בסוריא מדברי סופרים. עכ"ל. והנה לענין שביעית שנינו במשנה (שביעית פ"ו מ"ב). עושיין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר וכו', כלל אמר רבי עקיבא כל שכיוצ"ב מותר בארץ ישראל עושיין אותו בסוריא, עכ"ד במשנה שם. והנה מפרשי המשנה האריכו לבאר אם לענין העושיין בתלוש איירי אצל יהודים החשודים או אצל העכו"ם, שהנה הרע"ב פ"י שם עושיין בתלוש אצל החשודים אבל לא במחובר, והביא שם הטעם כפי הנאמר בירושלמי שבמחובר גזרו שלא יהיו מניחים את ארץ ישראל והולכים ומשתקעים בסוריא, ובתלוש התיירו כדי שימצאו עניים שבארץ ישראל

קדושת שביעית על היבול הגדל שם²¹. והכל מודים שאין גזירת ספיחים בסוריא, והם מותרים באכילה²². אבל מלאכות בתלוש התירו חכמים לעשות בסוריא כגון: דישה, זרייה וכיו"ב²³. וכ"ז בקרקע של ישראל, אך בקרקע של גוי, הפירות חולין לכל דבר, ואין בהם קדושת שביעית, ואף מותר לישראל לעבוד שם במחובר²⁴, ויש חולקים ואוסרים לישראל לעבוד במחובר אף בקרקע השייכת לגוי²⁵, והלכה כדיעה ראשונה²⁶.

קצת רווח בסוריא, ובשביל רווח מועט אין חשש שיצאו להשתקע. עכ"ד. ועו"ע בפ"י הר"ש על המשנה שם ובשאר הנו"כ וע"ע בהערות הבאות. והנה הרמב"ם ז"ל כתב להלכה (פ"ד הכ"ז), שסוריא אע"פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל כדי שלא יניחו א"י וילכו וישתקעו שם. וולענין עושין בתלוש אע"ג שלא כתב דין זה הרמב"ם להתיר בסוריא אלא ספיחין (יבואר להלן הערה 22) ועשייה בתלוש (יבואר להלן הערה 23) ומשמע א"כ שלשאר דינים סוריה דינה כא"י מדברי סופרים וכמו שדקדק לכתוב בלשונו בהלכה זו "כארץ ישראל". והנה לדעת הסוברים שבתחומי עולי מצרים אין נוהג קדושת שביעית ונתבאר דבריהם לעיל הערה 6 – 7, א"כ ק"ו הכא לענין סוריא שאין קדושת נוהג שם, אך למאי דאסיקנא דדעת רבינו הרמב"ם שיש קדושת במקומות אלו של עולי מצרים יש לדון אם בסוריא יש קדושת וכדין אותם מקומות. והנה בשו"ת נבחר מספ" (להגרי" פינטו זצ"ל - יו"ד סי' כג') האריך לכתוב שבסוריא אליבא דדעת רבינו הרמב"ם יש לאכול היבול [ענבים שבכרמים] בקדושת שביעית, והכי דייק מהרמב"ם בכמה מקומות, [ובאמת כנו'] לעיל הכי דייק פשוט לשון הרמב"ם בהל' תרומות הנז' שכתב שבסוריא מדרבנן הקונה בה קרקע קונה בארץ ישראל לענין תרו"מ ושביעית, עכ"ל. ולא הוציא מן הכלל בהל' שביעית אלא דין עושה בתלוש ואיסור ספיחין ודו"ק]. אלא שהגרי" פינטו זצ"ל בסוף תשובתו שם כתב שכיון ובוזה"ו שמיטה דרבנן יש להקל בכל דיני שביעית, וזאת בצירוף נוסף שהכרמים משועבדים למלך, וסיים שמ"מ לא מלאו לבו לאסור, והוסיף צד היתר אם ימסור או ישכיר את הכרם קודם שיהיו הענבים כפול הלבן לנכרי ע"ש. ועי' עוד בס' מעדני ארץ הנז' סוף אות ה' שכתב שדעת גדולי המחברים בשיטת הר"מ שיש קדושת ביבול הגדל בסוריא ועי' עוד במעדנא"א שם אות י"ד ד"ה אולם, מש"כ ע"ד הנבחר מספ"א אלו. וכ"פ להלכה החזו"א בסי' י"ב אות ז' סוד"ה ואמנם, עי"ש.

²¹ כ"ד שאר הראשונים שהזכרנו לעיל בהערה 6 – 7 ובהערה 20, שס"ל שאין קדושת בתחום עו"מ ונאכל לאחר הביעור. וכ"כ להקל להלכה בזה"ו בשו"ת נבחר מספ"א. אם כי למעשה חשש וצירף היתרים נוספים וכמבואר לעיל בהערה הקודמת. והלכה למעשה נראה להחמיר בזה שיהודי הקונה קרקע בסוריא, כקונה בא"י לענין שביעית, ועליו לנהוג בקדושת ביבולים, ולא הקלו שם ליהודי אלא לעשות בתלוש ולא במחובר וכמבואר לקמן. וכמו"כ גזירת ספיחין לא גזרו שם.

²² כן פסק להלכה רבינו הרמב"ם ז"ל בהל' שמו"י שם הל' כ"ח וזו"ל: "וספיח עבר הירדן וספיחי סוריא מותרים באכילה, לא יהיו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים עכ"ל. והנה הראב"ד בהשגה תמה על הרמב"ם והקשה מה היה צריך להביאו מק"ו הרי לא החזיקו עולי בכל וכן סוריא? עכ"ד. ומרן בכ"מ שם תי' שאין אנו יודעים ואפשר שבתקופת בית שני שהיו מלכים תקיפים אפשר שכבשו עולי בכל קצת ארצות מעבה"י ומסוריא, ולכן הדגיש הרמב"ם טעם זה, שאם יתברר מקומות אלו יונהג שם איסור ספיחין, וכעין דברים אלו כתב גם רבינו הרדב"ז שם. והמהר"י קורקוס על הר"מ ת"י שהרמב"ם הביא הק"ו שסד"א שנחמיר בארצות האלו כדי שלא יבואו להקל בהם בעבודה כיון שאינם מעיקר א"י, משא"כ בשאר ארצות שהחזיקו עולי מצרים, ע"כ. ובשו"ת נבחר מספ"א (הנז' בהערה 20) כתב שהרמב"ם בא ללמדנו שלא נטעה לומר שכיון וסוריא לא החזיקו בה עו"ב ולא עו"מ כי אם דוד המלך כבשם הו"א שנתייר אכילת ספיחי סוריא אפי' שלא בקדושת שביעית, ע"כ אמר הרמב"ם שדין לבא מן הדין להיות כנוהג, וכשם שבעו"מ נאכל בקדושת שביעית הוא הדין בסוריא שנאכל אבל בקדושת שביעית, ובוזה נסתלקה השגת הראב"ד, עכ"ד. [והוא תואם את שכתבנו לעיל בהערה 20 שלדעת הר"מ יש קדושת בגדל בסוריא וכאמור].

²³ משנה שביעית (פ"ו מ"ב). וכ"פ הרמב"ם בהל' שמו"י (פ"ח ה"ט). והנה בס' מראה פנים כתב (על הירושלמי שם ה"ב בד"ה עושין בתלוש) הביא את דברי הרמב"ם בפ"ד שכתב את דין סוריא והוסיף המרא"פ: "ולא הזכיר כלום מחילוק בין התלוש להמחובר", ומכאן זה הסיק שלדעת הרמב"ם אסור לעשות אף בתלוש משום שס"ל שרי"ע במשנה פליג את"ק וס"ל שאסור אף בתלוש עכ"ד. וכ"כ בתוס' אנשי שם על המשנה שהרמב"ם לא הזכיר חילוק זה כיון שס"ל כדעת ר"ע שלא מחלק ואוסר בכל גוונא עכ"ד. ומה מאד נפלאו הדברים שהרי הרמב"ם להדיא כתב זאת להלכה בפ"ח הנז', וצ"ע.

²⁴ הנה על המשנה כבר נחלקו המפרשים אם מדובר בקרקע של ישראל חשוד, או דווקא בקרקע גוי, שהנה הר"ש וכן הרע"ב פ"י במשנה שם שאיירי בעושין בתלוש אצל הישראל החשוד ולא במחובר, ובפ"י המלאכת שלמה הביא בשם ר' יהוסף שהקשה שאין זה נראה שיתירו חכמים לסייע לעוברי עבירה, אלא נראה שהפ"י הוא לעשות בתלוש אצל העכו"ם ולא במחובר עכ"ד. ובאמת שמדברי הירושלמי על הלכה ב' נראה כדבריו, שהקשה שם ר"י בר בון מהו לטחון עם הגוי בארץ, והשיב לו רבי מנא, מתניתא אמרה שהוא אסור דתנינן עושים בתלוש ולא במחובר הא בארץ

ח. בארץ מצרים, בבל, עמון ומואב [שלא טיהרו בסיחון], אין נוהג שם דיני שביעית כלל, ודינם כחוץ לארץ לכל דבר.²⁷

ט. עבר הירדן [עמון ומואב שטיהרו בסיחון וארץ סיחון עצמה], כל דיני שביעית נוהג שם מדבריהם, מלבד איסור ספיחים, שלא גזרו חכמים בעבר הירדן.²⁸ ויש הסוברים שהתירו

אפילו בתלוש אסור עכ"ד הירושלמי. משמע לכאורה שהכל בגוי איירי, וכ"כ המבי"ט (בתשובה שהובאה בשו"ת אבק"ר סי' כ"ב בד"ה ירושלמי) שאירי בשל גוי. וכ"כ להדיא הגר"י דינקלס בפי' אמנות יוסף על הרש"ס (על המשנה שם) שהביא את פי' הר"ש שאירי בעושי אצל החשוד, והקשה שהרי להדיא מבואר בירושלמי שאירי בשל גוי ולא בישראל, ולכן כתב שבאמת אירי בשל גוי, שכל זמן שהשדה היא ברשות ישראל, אין לחלק בין סוריא לארץ ישראל לענין איסור עבודות שביעית כלל, ולא אמרו במשנתנו עושי בתלוש וכו' אלא בשדה שהיא ברשותו של גוי וכו' עכ"ד. הרי מבואר להדיא מדבריו שבשדה ישראל הכל אסור ובשדה גוי התירו רק בתלוש ולא במחורב. ובאמת שכ"כ להדיא בדעת הרמב"ם בפי' המהר"י קורקוס (הל' שמו"י פ"ח ה"ט) שמהירושלמי נראה כמבואר שאירי בשל גוי ועושי אצלו בתלוש, אך במחורב אין עושי אפילו בשל גוי, והוסיף שלכן הרמב"ם כתב הלכה זו בסמוך לדין גוי, עכ"ד. אלא שלמרות כל הנ"ל יש להבין הלכה מבוררת שפסק רבינו הרמב"ם להדיא בהל' תרומות פ"א ה"י וז"ל: "ויש קנין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר" עכ"ל. וא"כ שיש קנין לגוי להפקיע א"כ אין שום קדושה על הקרקע [ולא הבדיל מנכרי בא"י שאין לו קנין להפקיע מקדושת הקרקע כ"א מהפירות], א"כ מנ"ל לאסור עבודות בקרקע שדינה כחור"ל ממש. ובס' מעדנ"א (סי' ח' אות י"א בד"ה אבל) כתב שאפי' אם נדחוק שאיסור עבודה יש מ"מ הביא שם משניות ותוספתא מפורשת שבקרקע נכרי בסוריא אין קדושת שביעית, ע"ש. ובהמשך דן שם אודות עבודה במחורב בקרקע של נכרי, והביא דברי הנו"כ על המשנה שהבאנו לעיל, ואת דברי המהר"י"ק על הרמ' הנז' שכתב לאסור בסוריא עבודת קרקע במחורב אצל נכרי, והקשה עליו מדבריו עצמו בהל' תרומות (פ"א ה"ה) שכתב להדיא שישראל יכול להשכיר עצמו לעשות במחורב בקרקע של גוי בתחום עו"מ, וא"כ איך יחמיר טפי מסוריא [ואם יש גזירא טפי יש לגזור בעו"מ מאשר בסוריא ע"ש] וע"כ והנה לענין מה שהבאנו מהירושלמי על המשנה עושי בתלוש והבאנו שהמבי"ט הוכיח דאירי דנכרי, כבר השיב לו מרן באבק"ר שאיכא לאוקמי בפירות ישראל ביד עכו"ם [ועי' במעדנ"א שם שהסביר דאירי שהשדה של ישראל שהעכו"ם ירד בה באריות ע"ש]. ועוד הביא שם המעדנ"א את דברי רבינו המאירי (פ"ג מ"ג בד"ה קדושת שביעית) שהביאו את הנאמר בגמ' אגיסטון בתוכה, והקשה שאם בא"י הרי אסור לעזור לגוי, ואם בחור"ל אפי' בשל ישראל שרי, אלא בסוריא ועבר הירדן שאין קדושתן חמורה שלא לעבוד בקרקע של גוי עכ"ד. והשתא נחזור לדברי רבינו הרמב"ם בהל' תרומות שכתב שיש קנין לנכרי להפקיע משביעית, ולכאורה במאי אירי, אם לענין הפקעת קדושת שביעית, אך איסור עבודה יש, הרי דבר זה אינו, שהרי כמה טרח מרן השו"ע זיע"א להוכיח שדעת רבינו הרמב"ם שאין כל קדושת שביעית בפירות הגדלים בקרקע של גוי אפילו בארץ ישראל, וא"כ ק"ו בסוריא, ועל כרחק שההפרש הוא עבודת הקרקע וזהו ההפרש בין א"י לסוריא, שבא"י קנין הגוי אינו מפקיע קדושת הקרקע, וממילא מנ"ל לאסור עבודה במחורב בקרקע של גוי. וא"כ צ"ל שכל הגזירה של עושי בתלוש ולא במחורב היתה בקרקע של ישראל בסוריא.

²⁵ נתבארה דעתם באריות לעיל הערה 24.

²⁶ שהעיקר להלכה שיש קנין לגוי בסוריא להפקיע אף מקדושת הקרקע, וכמו שפסק הרמב"ם, ולדין דאזלינן אחר הוראות מרן זיע"א, שאין קדושת שביעית בקרקע של גוי, א"כ בסוריא אין גם איסור עבודה בקרקע של גוי. וכן העלה להלכה מרן הגרשז"א זצ"ל בספרו מעדנ"א (שם אות יד בד"ה סוף דבר) וז"ל: סוף נלענ"ד דבזה"ז מותרין שפיר לקצור ולבצור וכן גם לחרוש ולזרוע בשדות נכרים שבסוריא, עכ"ד. וכן יש לדייק ממה שהמליץ הגר"י פינטו זצ"ל בסוף תשובתו (נבחר מכסף הנז' בהערות לעיל) שכתב צד היתר לבעל הכרם שיהנה ממנו לכו"ע אם ימכור או ישכיר את הכרם קודם שיהיו הענבים כפול הלבן וכו'. הרי שכוונתו שכיון שהקרקע מכורה כעת לגוי שהוא הפקיע את קדושתה (ומש"כ לענין שכירות יש לדוק בזה ועי' לקמן), ואזי אף היהודי בעל הכרם יכול לעבוד בכרם ולהינות ממנו, שהרי לא הגביל דווקא עבודת הגוי, ופשוט.

²⁷ הנה לענין תרו"מ כתב הרמב"ם בהל' תרומות פ"א ה"א שמתקנת הנביאים שיפרישו תרו"מ בכבל, וחכמים שאחר דור עזרא הוסיפו שיהיה נוהג גם בארץ מצרים עמון ומואב שהם המקומות הסמוכים לארץ ישראל. ע"כ. אך כ"ז לענין תרו"מ, אולם לענין שביעית פסק הרמב"ם להדיא בהל' שמו"י פ"ד הכ"ז שאין שביעית נוהגת בהם. וזה בהסתמך על דברי הגמ' (יבמות ט"ז ע"א ועוד) שנמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, מוכח להדיא א"כ שאין שביעית נוהגת בהן. ומש"כ לענין עמון ומואב שזה החלק שלא טיהרו בסיחון, יתבאר בסעיף הבא.

²⁸ הנה הרמב"ם שם בהל' כ"ז כתב שבעמון ומואב אין שביעית נוהגת. ומאידך בהל' כ"ה כתב שבעבר הירדן שביעית נוהגת מדבריהם. והרי עמון ומואב בכלל עבר הירדן, וע"ז תירצו והסכימו רוב המפרשים (לשון המהר"י קורקוס על הר"מ ע"ש) שעמון ומואב ששינו שבעמון מעשרין מעשר עני היינו המקומות שלא כבשו סיחון ולא נתקדשו

יא. שדות הנמצאות בבעלות נכרים בארץ ישראל, היכול הגדל בשדות אלו אין נוהג שם כל דיני שביעית, ואין נוהג ביבולים אלו קדושת שביעית³⁵. ויש אומרים שנוהג קדושת שביעית, אך אין חובת ביעור על יבולים אלו³⁶. ויש אומרים שאף חובת ביעור יש בהם³⁷.

בה: "אשר אני נותן לכם" נוהגת גם בירושלים, עכ"ד. ועי' עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' י"א ובה"ג סי' כ"ב אות ד'³⁴.

³⁴ כתב הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ו הט"ז) שבמקדש וירושלים, קדושה ראשונה קדושתן לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה. ויש מי שרצו לומר שעל פי דברי הרמב"ם אלו, חובת מצוות התלויות בארץ כגון מעשר ושביעית נוהג אף בזמן הזה מדאורייתא, ולא כדין שאר ארץ ישראל, שהרי הקדושה לא בטלה. עי' שו"ת פרי הארץ (יו"ד ח"ג סי' ד'), ועי' שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' כ"ב אות ה' שהביא מהשואל שאמר לו ששמע מהגר"ש סאלנט ששמע מהגאון בעל קרן אורה שהוא מהסס שאפשר שבירושלים שקדושתה לא בטלה בזה"ז, נשאר חייב מן התורה, עי"ש. אמנם עי' במהר"י קורקוס על הרמב"ם בהל' בית הבחירה שם שכתב שהמעלה בחוץ והנכנס בזה"ז חייב כרת, דלא בטלה אלא לענין המעשרות, וכדברי רבינו עב"ד. הרי מפורש שלענין מעשרות ס"ל שגם לדעת רבינו הרמב"ם בטלה בזה"ז, ואינו אלא מדברי חכמים, וכ"כ רבינו הרדב"ז להדיא (ח"ב סי' תשל"א) שכתב כן. מפורש שהגדל בהר הבית חיוב מעשרותיו רק מדברי חכמים. ועוד עיין בפ"י המשנה ראשונה על משנה מסכת שביעית פ"ו מ"א שכתב את דברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה וחילק בין קדושת ירושלים הכללית לקדושת הארץ למצוותיה שבזה גם בירושלים בזה"ז אינו אלא מדרבנן. ועי' עוד בשו"ת ציץ אליעזר שם, ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא אות א').

³⁵ כתב רבינו הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"י) וז"ל: גוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה. ובהמשך ביאר הרמב"ם ש"מ כל עוד ופירות אלו גדלו ביד גוי ונגמר מלאכתם ביד הגוי, פטורים מן המעשרות. ובהל' שמיטה ויובל כתב הרמב"ם גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה והגוים אינם מצוים על השביעית כדי שנגזרו עליהם, עכ"ד. ולכאורה נראים הדברים בר"מ שמחד אין קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ, ולכן כתב בהל' תרומות שאם הישראל חזר וקנה את הקרקע אינה ככיבוש יחיד, וזה משום דקי"ל להלכה שאין קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ וכמו שביארו מן הכ"מ והרדב"ז שם. ואמנם כל עוד והקרקע בחזקת גוי הגם שאינו מפקיע מקדושת הקרקע מכל מקום מפקיע מקדושת הפירות, ולכן הם פטורים מתרומות ומעשרות וממילא לפי"ז אין על הפירות קדושת שביעית ושאר דיני שביעית [אלא במה שנוגע לעבודת הקרקע]. אלא דא עקא שרבינו הרמב"ם לא הזכיר בהלכות שמיטה ויובל אלא את דין ספיחין בלבד, ולא כתב שאין נוהג שם כלל דיני שביעית. והנה על דין זה ועל דעת רבינו הרמב"ם רבו מאד הכותבים ראשונים ואחרונים עד פוסקי זמנינו וכאן לא אזכיר אלא בתמצית ממש את הדיעות השונים שכן להלכה למעשה בתר שיפוליה דמין גרירין ואין לנו ספק מה עלינו לנהוג. שהנה מרן זי"ע בספרו שו"ת אבקת רוכל (סי' כב – סי' כה) הביא בתחילה את דעת המבי"ט שס"ל שיש קדושת שביעית על יבול הגוי ולא הקל רבינו הרמב"ם אלא לענין ספיחין, וכיון שיש קדושה על פירות הגוי, גם אם ישראל גמר את מלאכת הפירות אין צריך להפריש תרומות ומעשרות, ולא יהיה הגוי חמור מירשאל. והרב המבי"ט הביא ראיות לדבריו וכמבואר שם בס"י כב' וכ"ג. אלא שמרן זי"ע"א בס"י כ"ד דחה כל ראיותיו ובתחילת דבריו כבר כתב שמנהג הקדמונים שלא לנהוג קדושת שביעית בקרקע של גוי ואין הפירות חייבים בביעור, וכמו"כ אם ישראל גמר את מלאכת הפירות חייב להפריש תרומות ומעשרות וכ"ד רבינו הרמב"ם והוא מאריה דארעא. עכ"ד מרן. ובהמשך התשובה הובאו דברי הגרש"ט עטי"א זצ"ל שהסכים לדעת מרן זי"ע"א, ובסוף תשובתו של מרן זי"ע"א הוסיף שכן כתבו לו תשובה מירושלים עיה"ק שכן מנהגם מימי קדם להפריש תרומות בשביעית מפירות שגדלו אצל גוי ע"כ. וע"כ שס"ל שאין קדו"ש בפירות גוי, בקרקע שברשותו בא"י. וכדעה זאת פסק הרמ"א (יו"ד סי' של"א סעי' י"ט) שיש לעשר פירות הגוי שגמ"ל ע"י ישראל. וכ"כ המהריק"ש וכן דעת הפרישה שם. וכ"כ בשו"ת מהריט"ז (סי' צ"ח), וכן בספר פאת השולחן האריך והרחיב הרבה לקיים דעת מרן זי"ע"א, והאריך לדחות כל דברי המבי"ט. וכ"כ להלכה מרן הרחיד"א בברכ"י (סי' שלא אות) והוסיף שכן נהג מרן עד עלותו למרום, ולא חזר בו מעולם. וכ"כ עוד הרבה מרביתנו האחרונים.

³⁶ כ"כ רבינו הרדב"ז בפ"י על הרמב"ם בהל' שמו"י שם. [אלא שהדר הוא לכל חסידיו בשו"ת שלו (ח"ב ב"א רכ"א) וכתב שאין נוהג קדו"ש בפירות נכרים בין להקל ובין להחמיר]. וכ"כ המבי"ט בתשובתו שם (אבק"ר סי' כ"ה) שלענין ביעור יש לסמוך על דעת הר"ש שיש להקל ואין צורך לבער דמצי למימר קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעוויי בדינא, ומטעם זה הוסיף המבי"ט והקל אף לענין סחורה, אבל בשאר דיני שביעית, לא מצא שום סמך להתיר, ע"כ. ואמנם במקו"א כתב המבי"ט (ח"ב סי' ס"ד) לחייב בביעור, ואולי חזר בו, וזה קצת תימה שהרי מרן זי"ע"א מעיד שהמבי"ט לא נהג ביעור, ואולי ט"ס נפל שם.

³⁷ הנה מרן באבק"ר הביא שכן דעתו של הר"ש סיריליאן (שביעית פ"ו א), שיש קדושת שביעית וחייבים בביעור. וכ"כ המהר"י קורקוס על הרמב"ם (שמו"י פ"ז ה"ג) וז"ל: ומ"מ נראה שכיון שאין קנין לגוי, חלה קדושת שביעית

והכל מודים שגזירת ספיחים לא גזרו חז"ל בשדות נכרים³⁸. והעיקר להלכה כדיעה ראשונה שאין נוהג כלל דיני שביעית בשדות נכרים, וכן מנהג ישראל מקדמת דנא ומנהג ישראל תורה הוא³⁹. ומרן השו"ע ובית דינו אף גזרו על כך בגזירת נידוי שאין לנהוג קדושת שביעית ביבולים הגדלים בשדות נכרים⁴⁰. וישראל שקנה יכול מן הגוי בשנה השביעית, וגמר הישראל את מלאכת הפירות חייב לעשר את הפירות [מעשר עני], אך לא יברך על המעשרות⁴¹.

ב. שדות הנמצאים בבעלות נכרים, הגם שכאמור העיקר להלכה שאין קדושת שביעית ביבולים הגדלים שם, מכל מקום אסור לישראל לעשות מלאכות האסורות בשדות אלו, שהארץ בקדושתה היא עומדת, ויש חולקים ועי' בהערה⁴². ויש מי שכתב שרק מלאכות

על הפירות וצריך לבערם בזמן הביעור. וכ"כ בספר חרדים (פנ"ו) שנהוג קדו"ש בשל גוי, וכ"כ השל"ה (שער האותיות אות ק" ס"ק מח), וכ"כ הרידב"ז בספרו בית הרידב"ז (סי' ד' ס"ק י"ג) שהלכה כמבי"ט. וגם מרן החזו"א (שביעית סי' כ אות ז) הכריע לנהוג קדו"ש בשל גוי וכתב להוכיח הדברים מתשובת הרמב"ם (פאר הדור סו"ס ט"ו) ובאמת שאחרינו זמנינו כתבו שכבר מרן בתשובתו באב"ק"ר ביאר אחרת תשובה זו. עיי"ש ובאמת שיש הרבה פוסקים המצדדים לכאן ולכאן ולא ראיתי מקום להאריך ולהביא כל הדיעות, והדברים מפורסמים.

³⁸ כ"פ הרמב"ם בהל' שמו"י שם הכ"ט, וכן הורו כל הבאים אחריו.
³⁹ שכן היא הכרעה מרן השו"ע ובית דינו, וכן מנהג הקדמונים מקדמא דנא, וכן מנהג ירושלים וכמו שהעיד מרן שכתבו לו. ואמנם בספר חרדים (פנ"ו) כתב שמרן בסוף ימיו כשהיבר השו"ע סתם שאין תרו"מ בשנה השביעית ולא חילק. והמהרי"ט (ח"א סי' מ"ג) כתב עדות בשם החכמים זקני הדורות שאע"פ שמהר"י קארו היה מפרש תרו"מ בלא ברכה הכריחו אותו המבי"ט ודעימיה לא לעשר כל עיקר, אלא שכבר מרן החיד"א בספרו ברכ"י יוסף (של"א אות י) מציין שתשובתו האחרונה של מרן זיע"א בשנת השל"ה וזה שנים רבות אחר שהסתיים כתיבת השו"ע (שנה השי"ג), ועי' בחזו"א (סי' כ שם) שתמה על דברי הברכ"י עיי"ש, אך זאת עלינו לדעת שסמוך ממש לפטירת מרן זיע"א שבו נכתבה תשובתו האחרונה שבא מובא גזירת הנדוי, ועליה טרח תלמידו המהר"מ גלאנטי לאשר את כתיבת ידו, מוכיח שכך היתה דעתו עד סוף ימיו וכדברי מרן החיד"א זצ"ל. וכן הסכים הפאת השולחן (סי' כ"ג ס"ק כ"ט) שהוא דבר ברור שמרן ז"ל החזיק בפסקו עד עלותו למרום. וכן העיקר הלכה למעשה שכן המנהג מדורות קודמים וכבר כתב מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מעדני ארץ ריש סי' ט וז"ל: "כי אע"פ שמכמה מקומות מוכח יותר כדעת המחמירים עם כל זאת מנהג ישראל תורה, וכלל הוא דכל הלכה שהיא רופפת בידך צא וראה איך המנהג, והמנהג הוא מקדמת דנא לקולא, וכדעת מרן הבית יוסף שבכל ביתו נאמן הוא" עכ"ד ועיי"ש שהוסף עוד לחזק הדברים. וכ"פ מרן הראש"ל ג"ע הגרע"י שליט"א והאריך בכל צדדי הפוסקים הנ"ל והוכיח במישור שכן המנהג ואסור לשנות, ובפרט לדין דנקטינן בתר שיפולי דמרן בכל הוראותיו.

⁴⁰ מרן באב"ק רוכל (סי' כה), והנה מרן הראש"ל שליט"א במאמרו שם (סוף אות כ"ט) הביא דברי המהרש"ד (יו"ד סי' קצ"ב) שכתב שהנדוי היה לשומרי שביעית ע"כ, מוכח שהנדוי היה לא רק שלא לעשר אלא אף שלא לשמור בקדושת שביעית. והביא שם כ"כ להדיא בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' ט"ו) שהחרם והנדוי היה על הנוהגים קדושת שביעית בשל גויים. וסיים שלכן לא נהג שום חסיד קדושת שביעית בביעור וכיוצא בפירות עכו"ם. ועוד הביא שם את דברי מרן החזו"א שכתב, על דברי ציץ הקודש, שיש להצטער על הדברים, וכתב לבאר אחרת במהרש"ד, והביא שם מרן הראש"ל בס' ארץ חיים (סיתרון) הבין במהרש"ד כפי שביאר החזו"א ודלא כדברי ציץ הקודש. אלא שמרן הראש"ל דחה הדברים כפי שביאר החזו"א, וכתב שגם פשט הלשון מורה כציץ הקודש, וסיים שם שעכ"פ גם אם לא חרמו אלא על המעשר, אין נכון להחמיר ולהתחיל לנהוג קדו"ש בשל עכו"ם.

⁴¹ כ"ז כדעת מרן הב"י וכמבואר לעיל, והמעשר שמעשר בשנה השביעית הוא מעשר עני, ובספרי חלקת השדה (ח"א שביעית סי' ז) הארכתי בזה והעלתי שהעיקר להלכה שיש להפריש רק מעשר עני, ויש ליתן המעשר לעניים, שתקנה מיוחדת תיקנו בשביעית, וכ"ז להבדיל משאר שנים, והוספתי שם שבוודאי שה"ה לענין הגדל בחממות במצעים מנותקים, שלכו"ע יש להפריש מעשר עני ולתת לעניים, ולקמן בפרק העוסק במצוות הארץ בשנה השביעית הארכתי יותר במקורות הדברים, ועיי"ש בתשובתי הנ"ל באריכות יתר. ומש"כ שלא יברך על המעשרות, הנה לענין שאר שנים הלוקח מגוי וגמר את המלאכה לדעת מרן השו"ע יש להפריש בברכה, אך בשנת השמיטה העיד המהרי"ט שמרן היה חוכך אם לברך משום הדיעות החולקות [המבי"ט וסייעתו], ולפי"ז במצעים מנותקים לכו"ע יש לברך. וכ"ז ביארתי בארוכה בתשובתי שם.

⁴² הנה כפי המבואר לעיל בהערה 35 קיי"ל להלכה שאין קנין לגוי להפקיע את הארץ מקדושתה, וא"כ לכאורה הדבר ברור שאין לישראל כל רשות לעבוד בקרקע הגוי, שהרי הארץ בקדושתה עומדת, והישראל מצווה לשבות.

קרקע אסור לישראל לעשות בקרקע נכרי, אך מלאכות קצירה ובצירה מותר לעשותם אף על ידי ישראל⁴³.

ובאמת הדברים מפורשים בנו"כ על הרמב"ם (הל' שמו"י פ"ד הכ"ט) שהנה מרן הכס"מ כתב בסו"ד שם, בבואו להסביר את דברי הרמב"ם שגוי שקנה קרקע בא"י פירותיה מותרין, מסביר הכ"מ כלומר, כיון שהשדה של גוי וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל הלכך מותרים, וכו'. הרי לנו שאסורה העבודה ע"י ישראל. וכ"כ הרדב"ז על הרמב"ם שם להדיא שאם יעבד ישראל אע"פ שהקרקע של גוי איסורא עבד. וכ"כ המהר"י קורקוס בסו"ד שם, שאסור לישראל לזרוע בקרקע של גוי, שאין קנין לגוי להפקיע. אלא שמתפק שם המהר"י קורקוס אם גזרו ע"ז בגזירת ספיחין, ומביא שני צדדים, וכתב שלדעת רבינו הרמב"ם שאיסור האכילה אינו משום איסור העבודה, אלא משום גזירת ספיחין, וכיון שבקרקע גוי אין איסור ספיחין, ממילא גם ביהודי שזרע בקרקע גוי אין איסור ספיחין ע"כ. אך לעיקר הדין ברור בדבריו שאסור ליהודי לעבוד שם. וכ"כ עוד רבים מהפוסקים וע"י שבת הארץ (פ"ח ה"ח). וע"י עוד מש"כ מרן החו"א שביעית (פי" כ' אות ז'), וכן הכרעת רוב הפוסקים. ובאמת שהדברים כמפורשים בדברי רבינו הרמב"ם (שמו"י פ"ח ה"ח) שפסק, מחזיקין ידי גויים בשביעית בדברים בלבד, וכו', אבל לא יסייענו בידו, עכ"ד. ואמנם יש מי שכתב לתלות דין זה של עבודה בקרקע של גוי בשביעית במחלוקת מרן והמבי"ט (עי' מנח"ח מצוה שכ"ט אות יא) אולם אחמה"ר אין זה נכון שכן מרן הדגיש להדיא שהישראל אסור לו לעבוד בקרקע גוי, וכן העיקר להלכה, אלא שאם עבר וזרע מצדד המהר"ק שיש להקל מדין ספיחים וכו'. וע"י במענד"א סו"ס ט' מש"כ בזה למעשה בדין יהודי שעבר וזרע, ע"ש. וממילא אחר שהסקנו שדעת מרן זיע"א שאסור ליהודי לעבוד בקרקע של גוי, ממילא יש להזהר לאותם חקלאים שאין להם אפשרות אחרת, ומוכרים את אדמותיהם כדין לגוי באמצעות הממונים, שאסור להם לעבוד מלאכות דאורייתא בקרקע זו גם לאחר המכירה. אלא שבמלאכות דרבנן בזה"ז ששביעית מדרבנן הוי"ל תרי דרבנן, ובכה"ג יש ללכת לקולא, ולסמוך על דיעות הפוסקים הסוברים שיש קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ, וכ"כ להלכה מרן הגרשז"א זצ"ל (מענד"א סי' י' אות ט). ואמנם מרן הראש"ל שליט"א במאמרו על היתר המכירה (השביעית והלכותיה אות ז'), הביא את דעת הישועות מלכו שכתב שהגם שדעתו היתה לאסור עבודת יהודי בקרקע של גוי, אולם היושבים עמו סמכו על דעת ר' יצחק אלחנן מקובנא שהתיר, וממילא בטלה גם דעתו. והוסיף והביא שם את דעת האבני נור (יו"ד סי' תנ"ח) שהסכים לגאב"ד טבריה שכתב לו שם להתיר עבודת יהודי בקרקע גוי. וכ"ז בהסתמך על סה"ת שיש קנין לגוי להפקיע. והנה אנכי תולעת ולא איש מחלה את פני מרן שליט"א, שהרי להלכה וודאי לא קי"ל כספר התרומה, וכמו שביארנו באריכות לעיל שכל מה שאנו אומרים היינו להפקיע מקדושת הפירות אך שלא מקדושת הקרקע, ומה גם שמרן באבב"ר ובכס"מ הדגיש שישראל אינו עובד בקרקע של גוי, וא"כ היאך נוכל להתיר לישראל לעשות מלאכות בגוף הקרקע, מלבד מלאכות דרבנן שבוה נקל ונאמר שכיון ובוה"ז שביעית דרבנן יש מקום להקל בתרי דרבנן, ועוד ברצוני להבין את דברי קדשו של מרן מלכא שליט"א שכתב שם שכן הנהיג למעשה הגאון הראי"ה קוק זצ"ל וכמו שהאריך והרחיב בטוט"ד במבוא לספרו שבת הארץ, עכ"ד. ולא זכיתי עדיין, שהן אמנם דעת שבת הארץ שהאיסור לסייע ביד העכו"ם לדעת הרמב"ם אינו אלא מדרבנן, וכמו שביאר במבוא שם סוף אות י"א, מ"מ גם הוא ס"ל שזה אסור מ"מ, ולכן הנהיג הלכה למעשה טרח כמה פעמים במבוא בהמשך שם לאסור מלאכות דאורייתא בקרקע של גוי, וכמו שכתב בלשונו הזהב (סוף אות ט"ו) וז"ל: לפיכך בימינו, אשר אחרי ההפקעה של המכירה, עם הזהירות שלא להרחיב את הדבר בלא גבולי וגדרי התורה, חלילה וחלילה שלא להתיר כי אם מלאכות דרבנן ע"י ישראל, ודווקא במקום הדחק ובמה שנוגע לעיקר קיום הישוב וכו' עכ"ד. הרי שהוא הדגיש שחלילה להתיר לעשות מלאכות דאורייתא, והתיר לעשות רק מלאכות דרבנן, וגם זה רק בשעת הדחק, והדברים מפורסמים שכן הנהיג הגרא"י קוק זצ"ל הלכה למעשה בהוראות להתיר המכירה. ועוד שהגאון הנ"ל בספרו משפט כהן (סי' ס"ז) כתב בזה"ל: "הנה מה שאומרים בשמי שהתתיר לעשות אחר המכירה את כל המלאכות ע"י ישראל, זהו ללא אמת ונגד המפורסם, שהרי ביארתי במכתב הנספח להרשאה מפורש, שארבעת המלאכות האסורות מן התורה ייעשו ע"י נכרים" עכ"ד. ובהמשך כתב שגם אם יבוא הדבר בהכרח לחפש איזה תיקון, לענין זריעה אין שום עזרה להקל וכו', הרי מפורש שזאת הנהגתו הלכה למעשה.

⁴³ כן כתב הלכה למעשה הגאון הרשז"א זצ"ל בספרו מעדני ארץ (סי' ב') וטעמו עמו שאע"ג שאין להתיר מלאכות דאורייתא בשדה של גוי, ואע"ג שקצירה ובצירה מלאכות דאורייתא הם, מ"מ הם מלאכות הנעשות בגוף הפירות, וכיון שהגבלות הלכתיות אלו מקורם בקדושת שביעית החלה עליהם, ובחובת ההפקע המוטל עליהם, ולכן אין לבצור כדרכו, ממילא לדעת מרן הבי"ש שקי"ל כוותיה שס"ל שאין קדושת שביעית ואין חובת הפקר בגידולים הגדלים אצל הנכרי, א"כ פשוט שמותר גם לישראל לבצור ולקצור כמנהג הקוצרין, כיון שאין הפירות הפקר. וכלשון זה כן כתב בסו"ד שם אות י"ט. וע"י עוד בדבריו בבי"ש המקומות הנ"ל מש"כ גם לדעת המבי"ט. ואמנם בסו"ד ב' הביא דעת הגרי"ד וינוגדר שחולק עליו, אך הגרשז"א זצ"ל עמד על דעתו וכתב: אנכי על משמרת אעמודה, ואין שום ספק אצלי שכנים הם הדברים שאמרנו, דאיסורי קצירה ובצירה אינם נוהגים אלא בפירות שחל עליהם קדושת שביעית וחייב הפקר.

יג. גוי ששכר קרקע מישראל בשנת השמיטה, חלים כל דיני שביעית על היבולים הגדלים בשדה זה, ואין להקל בזה כדין יבול הגדל בקרקע השייכת לגוי⁴⁴. ויש שכתבו להקל בכל דיני שביעית על יבולים אלו⁴⁵. ויש אומרים שקדושת שביעית יש על יבולים אלו, אך אין גזירת ספיחין ולא חובת ביעור ולא איסור סחורה על יבולים אלו⁴⁶. והעיקר להלכה נראה להחמיר כדעיה ראשונה ולנהוג בכל דיני שביעית ביבולים אלו מלבד לענין גזירת ספיחין שיש לצדד ולהקל, ועל כן בימינו אותם אדמות מינהל השייכים למדינת ישראל ומוחזרים לגויים, יש לנהוג ביבול הגדל שם כל דיני שביעית, מלבד אותם קרקעות הרשומות בטאבו על שם הנכרי, שאין נוהג שם דיני שביעית כלל וכאמור לעיל בסעיף יא⁴⁷.

⁴⁴ הנה רבינו הרמב"ם אודות דין גוי הדגיש וכתב: "גוי שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיה מותרין" עכ"ד. הרי שהדגיש שהיינו דווקא בקניה. ולכאורה טעמו הגון, שהרי כל ההיתר לגוי הוא כפי שכבר ביארנו לעיל שיש קנין לגוי להפקיע מקדושת הפירות, אע"ג שאינו מפקיע מקדושת הקרקע. ואם כן כ"ז היכא שיש לו קנין כגון בקניה גמורה. אך בשכירות דקיי"ל שלא קניא, א"כ אין כל היתר והכל אסור. ולכאורה אף הספיחין אסורין, שהרי ההלכה ששם כתב הרמב"ם את דבריו היא בענין ספיחין. אלא שסו"כ צריך להבין שהרי זיל בטר טעמא, שהנה הרמב"ם כבר ביאר בטוב טעם את הסיבה מדוע אין גזירת ספיחין בגוי, וז"ל (שו"ת פאה"ד סי' טו): מפני כי הדבר הוצא מאליו מותר מן התורה, אבל חכמים גזרו מפני עוברי עבירה ישראל, שמא יזרע ולכן גזרו על ספיחי ארצו, אבל הגוי דאינו מצווה על השביעית ספיחי ארצו מותרין ואין חילוק בין ספיחי ארצו או אשר יזרע בכל מקום שהוא מותר לזרוע" עכ"ד. וא"כ לכאורה ה"ה בנידוד כיון שהגוי אינו מצווה על איסור זריעה מדוע לגזור עליו גזירת ספיחין? והנה לדעת הסוברים בשיטת רבינו הרמב"ם שרק לענין ספיחין הקל בגוי ולא בשאר דברים באמת יש לתמוה מדוע הדגיש דווקא שקנה, והרי אף בשכר אינו מצווה הגוי על שמיטה, א"כ מדוע יש לגזור עליו, אך לדעת מרן בכ"מ שם, מבואר שפיר שהרי לדעתו ס"ל ששיטת הרמב"ם שגוי שקנה. לכל הענינים אין דיני שביעית, א"כ מובן מדוע הדגיש הרמב"ם שקנה, כי וודאי דווקא בקנין, מפקיע הגוי קדושת שביעית מהפירות, אך בשכירות אינו מפקיע שום דין, ואפשר שמלבד איסור ספיחין שיש להקל, כיון שסו"כ הגוי אינו מצווה וכדברי הרמב"ם בתשובה הנז'. אלא שראיתי להגרש"ז בספרו מעדני"א (סי' י"א אות א' ד"ה אשר ע"כ) שכתב, שכיון שכאשר הישראל משכיר את הקרקע לגוי הוא עובר על איסור "ושבתה הארץ" אם נסבור כדעת אחרונים אלו, א"כ אע"ג שהגוי זורע בהיתר של עצמו מ"מ הישראל עובר איסור, ולכן יש איסור ספיחין, ועו"ע שם. ולענ"ד הדברים קצת קשים שהרי כל הקפידא על הזרוע מפני עוברי עבירה שמא יזרע, וא"כ גוי שאינו מצווה ומותר לו לזרוע, מאי אכפ"ל אפוא יזרע [וכלשו"ן הר"מ: אין חילוק בין ספיחי ארצו אשר יזרע בכל מקום] אלא שראיתי למרן החזו"א שכתב (שביעית סי' ד' בד"ה ועובדא) שגוי שגזל קרקע מישראל וזרעה, אסור משום ספיחין, אא"כ התיימש הישראל עי"ש. הרי לך שאף אם הגוי זורע והישראל אנוס הוא שכן הוא נגזל, מ"מ איסור ספיחין. והדברים צריכים ביאור, שהרי סו"כ הזרוע הוא גוי שזרע בהיתר שהרי אינו מצווה. ובאמת ראיתי שמביאים בשם ספר שעות דרבנן (דף פ' ע"ב) שגוי שגזל קרקע מישראל, נוהג בפירות כל דיני שביעית, מלבד איסור ספיחין, וזה כדברינו. ואמנם כ"ז לענין ספיחין, אך שאר דיני שביעית היינו קדושת הפירות איסור סחורה וחובת ביעור, נוהג בפירות אלו וכדין פירות של ישראל.

⁴⁵ עי' בתשובות מהר"א אשכנזי (סי' מ"ג) שכתב שאין בפירות קדושה כלל [אלא שאת הדמים טיול קודם שביעית]. וכ"כ בשו"ת שערי רחמים (סי' ד') שאין קדושת פירות אלו. וכ"כ בספר הוראת שעה (פר כ"ח).

⁴⁶ עי' להגר"א קוק זצ"ל בקונט"א (סי' א' בד"ה וכיון) שכתב שפשוט שיש בפירות אלו קדושת שביעית, אפי' למ"ד דאינה נוהגת בשל נכרים, שהרי שכירות לא קניא, אלא שאין בזה משום איסור ספיחין וה"ה שאר הקולות שהקילו אותם הסוברים שיש קדו"ש בפירות נכרים היינו לענין ביעור ואיסור סחורה [עי' בהערות לעיל סעי' יא] יש לומר ששייכות גם בזה.

⁴⁷ שלכאורה כן מדויק להדיא בדברי רבינו הרמב"ם שהדגיש עכום שקנה, וכפי שהארכתי לעיל בהערה 44, אלא שלענין איסור ספיחין יש לצדד להקל, כיון שהזרוע זרע בהיתר, וכמו שהבאנו לעיל בשם הרב מח"ס שעות דרבנן. וכ"פ מרן הגרש"ז במעדני"א ארץ (סי' י"א) אלא שלענין ספיחין הוא נשאר בצ"ע, ואמנם לענ"ד נראה שיש להקל בזה וכמבואר מטעם איסור ספיחין וכפי שביאר הרמב"ם בתשובתו, אך לענין שאר איסורי ודיני שביעית אין להקל כלל. ולפי"ז שפיר מש"כ הרמב"ם קנה, כי בקנה אין קדו"ש כלל, אך בשכר יש כל דיני שביעית מלבד ספיחין, והרי הרמב"ם דיבר על כל הדברים ולא רק ספיחין וכמו שס"ל למרן הכס"מ וסייעתו). והנה לפי"ז כאשר אנו באים לרכוש תוצרת בשנת השמיטה ולהתירה ללא קדושת שביעית וללא הגבלות דיניה, אנו צריכים ליקח מאותם הקרקעות השייכות בבעלות גוי ממש [טאבו], אך אותם הקרקעות החכורות מהמנהל, אע"ג שזה לתקופה ארוכה, מ"מ הבעלות היא של ישראל, וא"כ כל דיני שביעית יש על גידולים אלו (מלבד ספיחים וכאמור), ולכן צריך

הרב יחזקאל מוצפי שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

שפיכת מים בשמיטה כשהמים נשפכים במקום הצמחים ובדין פסק רישא, ואינו מתכוין בשביעית

שאלה:

יש לדון בשאלה שרבים נבוכים בה בשנת השמיטה כאשר שוטפים את הרצפות או החלונות המים נשפכים במקום צימוח. וכן במקום שיש מזגן או כל תעלת ניקוז שהיא והמים יורדים על הצמחים, האם יש לחוש בזה לאיסור השקאה שהוא מדרבנן בשביעית?

תשובה:

א. בספר דרך אמונה [ח"ד דף צ"ו ציון הלכה] כתב בשם מו"ח שליט"א [הגר"ש אלישיב] וז"ל כתב בספר תודעת השמיטה בשם מו"ח שליט"א: השוטף הרצפה במרפסת והמים זורמים דרך המרזב לגינה, אם המים ללא חומרי ניקוי יש להקפיד שלא יזרמו המים לגינה ואף שאינו מתכוין לכך, וגם אין להפעיל מזגן אם עי"ז יטפטפו מימיו במקום שיש בו צמחים באופן שאסור להשקותם עכ"ד. הנה יש לעיין בדברים אלו מדוע צריך להקפיד בכך כשלא מתכוין לזריעה, וכן מדוע יש להקפיד במזגן, והרי אינו אלא בגדר גרמא. ועוד יש לעיין האם יש לדמות הלכות שביעית למלאכת שבת.

ב. והנה משנה שלמה שנינו בכלאים [פ"א מ"ט] הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היה מקצת עליו מגולים אינו חושש לא משום כלאים "ולא משום שביעית" ולא משום מעשר וניטלת בשבת ע"ש. ופירש הרמב"ם [בפה"מ שם] משום כלאים הוא מש"כ הכתוב שדך לא תזרע כלאים, משום שביעית הוא מה שאמר הכתוב [ויקרא כ"ה] שדך לא תזרע בשביעית. ולא משום מעשרות שלא יתחייב כשיעקור במעשרות, שהכתוב אומר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ, וזה אינו צומח בארץ, ונטלים בשבת מפני שאינם צמח מחובר בקרקע וכו' וטלטול מן הצד לאו שמיה טילטול ע"ש, ובר"ש [שם] פירש בטומן לפת להשתמר בקרקע שכן דרכם ובטומן אגודים מיירי כדתנא בירושלמי [הל' ט'], אגודה של לפת וכו' דהיינו שלא כדרך שתילתם דגלי דעתיה

להקפיד בזה. והן אמת שבאיזור שכולו רשום על שם הגויים אין כ"כ לחוש שמא אחד מן הקרקעות אינם בבעלות אחד הגויים, כיון שבד"כ רוב הקרקעות בבעלותם, אך בימינו שכבר נבדקו קרקעות רבות, ובוועדי הכשרות מצויים רשימות של חלקות שכבר נבדקו ויודעים שהם אינם בבעלותם. שאין ליקח משם יכולים לשווקם ללא קדושת שביעית, ובנידון זה ממש דן הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל (ח"ח סי' ק"ג) ומסקנתו שם שכפי המוזכר המציאות שקרוב לודאי שלא יצאו מרשות הבעלים הערבים, ואף אם השלטון החכיר להם יש ספק שאין נוהג קדו"ש (כיון שבחכירה זו אין החוכר חייב לשלטון כלום ועיי"ש), והגם שקצת מהדברים היה אפשר לברר בטורח מ"מ כבר כתב החו"ד שדווקא אם אפשר לברר כל הספיקות צריך לברר, וק"ו שלמעשה אין לנו יודעים אם באותה סביבה שלוקחים באותו יום יש שדה מוחכר, ואם לקחו ממנו, ומה גם שאפשר ללכת בתור רוב [ועיי"ש שביאר מדוע אין זה קבוע הגם שהמשגיח בשטח], וכך הוא מסכם שסו"ד אין לחשוש לחשש הנ"ל ויאכלו ענוים וישבעו. עכ"ד. ומ"מ גם לדידיה ס"ל שאם ידוע על קרקע שאיננה בבעלות גוי, שאין ליקח ממנו על מנת לשווק ללא קדושת שביעית, וכן הורה לי מרן הראש"ל שליט"א, שקרקע בחכירה אצל גוי, איננה כקרקע שבבעלותו, ויש בה קדושת שביעית.

שאינו רוצה וכו' "ולאו דרך זריעה", ולא משום שביעית. דאם היו משישית ונכנסו לשביעית והוציאו ספיחין כדרך שעושין הבדלים בתלוש מוציאין עליהם. אע"ג דספיחי שביעית אסורים דהני מותרין ע"ש, וע"ש בפרוש הרא"ש שכתב דכיון דאגודה טמן אין זה דרך זריעה ע"ש, וע"ש בפירוש רש"י [שבת נ' סע"ב] הטומן לפת להשמר בקרקע שכן דרכו והא נקט אם היו מקצת עליו מגולים משום נטלין בשבת נקט לה וכו'. לא משום כלאים "דאין זו שתילה" ע"ש, וכתב בב"י [או"ח סי' שי"א] כתבו התוס' והר"ן בפרק כירה דבשלא השרישו עסקינן, דאי השרישו אינן נטלין בשבת, דהוי עוקר דבר מגידולו, ונראה מדברי התוס' שם שאע"פ שנתוספו מחמת לחות הקרקע שרי, שאנו רואים מים ובצלים מתוספים בחלון, ודוקא נקט הטומן, אבל במתכוין לזריעה חושש משום כולן ע"ש. ע"ש בב"י [סי' שלר] שכתב כדבריו בסי' שי"א ע"ש, ומבואר נמי מדברי התוס' שם דאע"פ שהוסיפו מחמת מעשה ההטמנה מ"מ לא כיון לזריעה ולכך מותר. [ואין לחלק בין הר"ש לר"מ דלר"ש באינם אגודים ולר"מ אפ' שטמן בלא אגודה נמי שרי, דהא כתב הרמב"ם [בפ"ב בהל' כלאים הי"א] הטומן "אגודת" לפת וצונן תחת האילן אפ' תחת הגפן אם היו מקצת העלין, מגולין אינו חושש שהרי אינו רוצה בהשרשתן. "ואם אינם אגודה" או שלא היו העלים מגולין חושש משום כלאים ע"ש, ובהשגת הראב"ד (שם) כתב להשיג דא"צ אגודה אלא להודיע שאין לפת וצוננות דוקא ביחד. אלא או לפת או צוננות. לפיכך אם היו מקצת העלים מגולים אפ' לפת אחת אין בו כלאים עם הגפן, או אם היו אגודים אין בהן משום כלאים שהרי אינו רוצה בהשרשתן, ואע"פ שאין העלין מגולין. והא דתני רבי חייא עלין מגולין לאו משום כלאים או מעשר אלא משום שבת עכ"ד ע"ש, והנה מקור דברי הרמב"ם מהירושלמי בכלאים [שם פ"א ה, ט] דבעינן אגודות כדרכן וגם הוכחה שאינו רוצה בהשרשתן. וזה ע"י שיהיו מקצת העלין מגולין. וע"ש בפני משה ומראה הפנים. וכן במש"כ בכסף משנה [שם הי"מ] דוקא לענין כלאים הוא דבעינן אגודת. ובמש"כ הרדב"ז ומהר"י קורקוס דבאגודות יש הוכחה שאינו מתכוין לשתילה דאין דרך שתילה בכך ע"ש, וכ"כ באור זרוע [ח"א הל' כלאים סי' רס"ב] דהטומן לפת וצוננות אגודים מיירי כדתניא רבי חייא בירושלמי וכו', "דהיינו שלא כדרך שתילה דגלי דעתיה שאינו רוצה בהשרשתן" ע"ש, ובש"ע [יו"ד סי' רצ"ו סי"א] הטומן אגודת לפת וכו' שהרי אינו רוצה בהשרשתן ע"ש. וע"ש ברמב"ם [פ"א מהל' שמ"ו ה"ט] בטומן לפת וצוננות וכיו"ב בשביעית אם היו מקצת העלין מגולין אינו חושש ואם לאו אינו חושש ע"ש. וכתב רדב"ז שם דאם לא היו העלין מגולין לא הוי דרך זריעה ומותר ע"ש, הרי שלא חזר ע"ד בכלאים דבעינן נמי אגודין. אלא מקצת עלין מגולין שהוא שינוי מדרך זריעה ודו"ק, וע"ש במסכת ערובין [דף עז]. ובתוס' [שם דה' הטומן] ע"ש, ובבה"ל [סי' של"ו ד"ה חייב] ובשור"ת אבני נזר [או"ח סי' תי"ז]. לענין הטומן לפת וצוננות ע"ש. ובאגלי טל [מלאכת קוצר י"ב-י"ג] שדן בדברי הראשונים התוס' רמב"ן רשב"א ור"ן. לגבי הטומן את הלפת בשבת. דלדעת הרמב"ן ג' בעינן דלא השרישו ולא נתכוין לזריעה. ואגודה שאינה כדרך זריעה. ולדעת הר"ן ורשב"א "אפי' שהשרישו" כיון דאגודה טמן ואינו רוצה בהשרשתן סגי, וכשלא השרישו כתבו התוס' דאפי' אם הוסיפו מחמת לחלוחית הקרקע וצמחו קצת מותרין דלא נתכוין לזריעה ע"ש, וע"ש

בספר הישר לר"ת [סי' רנ"ב] וזת"ד והיינו טעמא שאם היו מקצת עליו מגולין. אכולהו קאי [שביעית כלאים ומעשר] מדלא קתני אם היו נוטלין בשבת. והיינו טעמא שאם היו מקצת עליו מגולין אין דרך נטיעה, אבל אם מכוסין מכל וכל הרי הן כנטועין וחוששין לכלאים ע"ש.

והנה מבואר מהא שמעתתא דאם טמן לפת בשביעית כדי לשמרה והיו מקצת עליו מגולין והיינו שיש מעשה שמוכיח שאינו דרך זריעה אלא הטמנה. מותר לכתחילה, ואע"פ שנתווסף לפת ולצנון מחמת לחלוחית הקרקע מותר. ואפי"אם ברור שיתווסף מותר משום שאינו מכוין לזריעה ואינו נראה כזורע. ולכאורה ה"ה והוא הטעם בנ"ד שכששוטף את הרצפה הרי ניכר שעושה מעשה שאינו של השקאה בעצם השטיפה ואח"כ המים הולכים ויורדים לקרקע. ואין לו כוונה כלל להשקאה אלא ע"י הצינור הוא יורד לשם כך נראה דשרי.

ג. במשנה שביעית [פ"ה מ"ב] הטומן את הלוף בשביעית רבי מאיר אומר לא יפחות מסאתיים עד שלושה טפחים. וטפח עפר על גביו. וחכ"א לא יפחות מד' קבים עד גובה טפח וטפח עפר על גביו, וטומנו במקום דריסת בני אדם ע"כ, ופירש הרמב"ם [שם] דהא דאסור לטמון שיעור מועט של לוף מפני שדומה לזורע וכאלו הוא זורעו. ואינו נראה שהוא טומנו וכו', ומה שאמר שטומנו במקום דריסת רגלי האדם כדי שלא יצמחו ע"ש. וכ"כ שם בפ' הר"ש ר"א"ש ומהר"י בן מלכי צדק ע"ש, וע"ע בפ' הרע"ב שם דמחזי כזורע עד שיטמון מהם סאתיים בחפירה אחת על גובה ג' טפחים וכו' ע"ש, וע"ש בירושלמי דכ"ז הוא דוקא בלוף אבל בבצלים שאינם מוסיפים כ"כ לא כיעו"ש, ובמשנה ראשונה [שם] כתב להקשות מהא דטומן לפת וצנונות דלא בעינן כה"ג אלא כדי שיהיו אגודים וצריך לחלק בין לוף לצנון ולפת, ונראה דלוף משתהה בארץ ודרכו להוסיף צמחים לכך חשיב יותר כזורע עכ"ד, וע"ע בחזו"א [סי' י"ב סק"ג] דאפשר שמה דלא בעינן אגוד הוא כשטומן שיעור של ד' קבים. הא בלא"ה בעינן אגוד, ואפשר דכיון דאיכא תרתי מקצת עליו מגולין ע"ש, וע"ע בזה במשנת יוסף [ח"ב עמ' ע"ב] ע"ש.

ולכאורה יש להקשות עמ"ש"כ לעיל דאם אינו מכוין לזריעה ועושה היכר מותר. וכההיא דהטומן לפת וצנונות דבעינן מקצת עליו מגולין ואינו מכוין להשרשה ואע"פ שהשריש [לדעת הר"ן ורשב"א ועוד] או נתווסף שלחות הקרקע מותר לטמון לכתחילה. וא"כ מדוע בטומן את הלוף בעינן שיטמון במקום דריסת בני"א כדי שלא יצמחו. והרי הוא עושה היכר שטומן ד' קבים ואינו מכוין להשרשה, וצריך לישב ע"פ מש"כ במשנה ראשונה הנ"ל דשאני לוף שבדרכו להוסיף בארץ צמחים, ולכך כשטומנו אע"פ שלא מכוין לזריעה מ"מ פסיק רישא הוא לענין צימוח ובמעשה ההטמנה הוא מעשה נטיעתו שכך הוא דרכו, משא"כ בטומן את הצנונות והלפת אינו מצמיח כל כך ולכך פגיס כשאינו מכוין ומקצת עליו מגולין, וכן נראה לדייק מדברי הרא"ש הנ"ל שכתב "דהטומן את הלוף" כשהוא מעט מחזי כזורע" וכ"כ הר"ש והרע"ב כיעו"ש הרי דתלה במחזי כזורע שתלוי הדבר באופן עשיית המלאכה שאם היא כדרך עשייתה צריך שינוי טפי ולא

מהני כוונה בלבד, ואם היא שלא כדרכה מותר, ה"ה בני"ד טומן לפת וצננות כשהעלין מגולין לא מחזי כזורע, ולכך א"צ מקום דריסת רגלי אדם, וה"ה כששוטף ביתו לא מחזי כזורע ולא מכויין לזריעה, שאין זו הדרך להשקות גינה ודרך המרזב שבביתו ודו"ק.

ד. והנה לענין שבת, כתב הטור [או"ח סי' של"ו] וז"ל אבל בהאוכלים בגנות אסור להם ליטול ידיהם על העשבים שמשקין אותן אע"פ שאינם מכוונים פסיק רישה הוא, אבל מותרין להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמחים, וכתב בב"י שזהו דעת הסמ"ג סמ"ק, התרומה, מרדכי, ובג"מ בשם הגאונים דטוב להזהר שלא להשליך זרעים במקום ירידת שופון להצמיח ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומיים ואם הוא במקום, דריסת רגלי אדם שאין סופן לצמוח מותר, ואין בו משום זורע ע"ש, ובש"ע [שם ס"ג] כתב אבל האוכלים בגנות אסורים ליטול ידיהם על העשבים אע"פ שאינם מתכוונים פ"ר הוא אבל מותר להטיל בהם מי רגלים או שאר משקין שאינם מצמיחין. וכתב הרמ"א [בשם ב"י וסוה"ת] ולכן טוב להחמיר שלא לאכול בגנות אם ישתמש שם עם מים דבקושי יש להיזהר שלא יפלו שם מים ע"ש, והנה המהר"ל מפראג זלה"ה בספרו גור אריה [שבת ע"ג:] כתב הנוטל ידים על הצמחים בשבת מותר משום שאינו מכויין, ואין זה פ"ר, דמלאכת הצימוח לא נעשית מיד. אלא לאחר זמן ע"ש, בדבריו דנו באחרונים, עיין בשו"ת ארץ צבי [פרומר, סימן קי"ב] דיש סייעתא לדברי המהר"ל מרש"י [שבת יז. ד"ה הנושכות] וריטב"א [ערובין פח.]. ובמידי דרכנן יש לסמוך ע"ד המהר"ל להקל ע"ש, וע"ע בספר יסודי ישרון מלאכת זורע במש"כ בזה, ובילקוט יוסף [שבת ע"ב, לו'] ע"ש, ומ"מ סברת המהר"ל משום דאין ההשקאה מועלת ומצמחת להדיא ולכן נראה דבכה"ג שהמלאכה קלושה ואינו מכויין שרינן לכתחילה, ובמקום אחר הערנו בדין זה דבשאר הלכות שבת מצינו למעלה מ"מ פעמים בהל' שבת דלא אמרינן חסרון פ"ר כשאינו מכויין למלאכה, ומותר לכתחילה, אמנם בנידון נטילת ידים על הצמחים ההשקאה ניכרת להדיא, ולכך פסק מרן להחמיר, וכן פסקו בראשונים משא"כ בני"ד כשהמים הולכים ע"י צינור ואינו משקה להדיא אין בו איסור ומשום שאינו מכויין שאף בשבת שרינן וכדכתבו באחרונים עיין שמירת שבת כהילכתה [ח"א פ' י"ב נ"מ] בשם הגרשז"א זצ"ל להתיר בכה"ג ע"ש וע"ע בשו"ת הר צבי [שבת ע"מ] רמ"ה ע"ש, ובעוד אחרונים במלאכת הזורע שהאריכו ב"ז ואכמ"ל.

ה. ומ"מ פשוט הדבר שאין להוכיח ממלאכת שבת לדין שביעית מכמה טעמי תריצי, והאחד שבנ"ד לא דמי צורת ההשקאה לנט"י בשבת ע"ג הזרעים שהוא להדיא על הצמחים וכפי שבארנו, ועוד יש לחלק דבשבת המשקה מים לזרעים חייב מדאורייתא משום זורע או חורש [ועיין בפ"ק דמו"ק], משא"כ המשקה מים לצמחים בשביעית אינו אלא איסור דרבנן וכמבואר ברמב"ם [בפ"א משמ"ו]. ובכה"ג ודאי שיש להקל כשאינו מתכוין ואף דהוי פ"ר מ"מ בדרבנן שרי לדעת התה"ד [סי' ס"ד] ועוד אחרונים שנקטו כדעתו והוכיחו כן מדעת כמה ראשונים, ע' בזה בשער המלך שבת פכ"ה, כ"ד] ואע"פ שהרבה אחרונים החמירו בפס"ר דרבנן מ"מ בתרי

דרבנן ודאי שרי, וכן הסכימו באחרונים [וע' במ"ב ס"ק י"א] ואכ"מ, וכש"כ בנ"ד שההשקאה היא ע"י גרמא ומוכח שאינו מכויין, ויש כאן תרי דרבנן ה-א השקאה ה-ב שהיא גרמא, ועוד אי נימא דעיקר שביעית בזה"ד לדעת ר"ה"פ דרבנן א"כ י"ל דהוי כתלת דרבנן ושרי, ולכן אפ"י אי נימא דאין להוכיח מהטומן לפת וצנונות כנ"ל, ומ"מ יש לחלק דבנ"ד אלים טפי, משום דהוי דבר שאינו מכויין בתלת דרבנן. ואפשר דשרי ואפ"י כששופך מים להדיא ע"ג הצמחים ואינו מכויין, ובטומן מיירי שמחזי כעושה מעשה דאורייתא ודו"ק, (ג) ועוד יש לחלק בעיקר הדין בין שביעית לשבת, והוא משום דבשבת אסרה תורה מלאכת מחשבת, והיינו שעושה את המלאכה כדרכה למטרתה, משא"כ בשביעית התורה אסרה על האדם לעבוד עבודת קרקע בשביעית. ונקטה בלשון לא תזרע ולא תזמור לא תקצור ולא תבצור, והיינו היכא דניחא ליה במלאכה ועושה אותה לשם עבודת הקרקע. משא"כ כשאינו מכויין כלל לא. ובשבת אע"פ שאינו מכויין אם נעשית המלאכה אז חייב, ודו"ק ועוד לקמן נוכיח כן בעזה"ת מכמה דוכתי, (ועוד י"ל דבנ"ד הוי כמתעסק בעלמא ודו"ק).

ו. ושנינו במשנה שביעית [פ"ד מ"ד] המדל בזתים בש"א יגום ובה"א ישרש ע"ש, ופירשו הרא"ש ר"ש ורע"ב דכשהזיתים מקורבים זה לזה יותר מדי נוטל אחד ומניח שתים, או נוטל שתים ומניח אחד, כדי שיגדלו ויתעבו יותר שאר האילנות ע"ש, ועע"ש ברמב"ם שפירש הא דמדל הוא לצורך עצים ע"ש, ותוס' יו"ט [שם] הקשה האיך מותר במדל והרי היינו זירוד ופיסול דשרי עד ר"ה דמה לי שמזמר וכורת מקצת האילן כדי שיגדל הוא, או שכורת אילן אחד כדי שיגדל השני, ולכך נראה שמדל הוא שצריך את העצים שקוצץ, וכמש"כ הרמב"ם, והר"ש והרע"ב דפירשו מדל היינו כשמדל בעלמא אבל הכא במדל לעצים ע"ש, ובמעשה רוקח ולחם שמים [שם] הקשו שיאסר משום מראית העין שמדל בעלמא, ועוד שיאסר משום זומר, ואע"פ שאינו מכויין לעצים מ"מ פסיק רישא הוא לענין זומר ע"ש, וכישוב הקושיא י"ל ע בפאת השולחן [ה"א מ"ו] דצ"ל שאע"פ שמדל בכדי להשביח את האחרים מותר, ולא דמי לזומר, משום דהזומר הוא שחותך בגוף האילן להשביחו, והמדל אינו אלא מסיר היזק מבין העצים. ולא כמטפל בגוף העץ, וע"ע בספר משנ"י [ח"ב עמ' כו'] שהקשה ע"ד הפאה"ש שהרי מצינו בשביעית [פ"ב מ"ד] עושין בתים לנטיעות עד ר"ה ולא בשביעית, והרי גם שם אינו עושה בגוף האילן אלא ד"ל דאע"ג שמונע היזק הרוח והשמש ואפ"ה אסור, ועוד הקשה הרידב"ז דמצינו זיהום שהוא רק להבריח המזיקים מ"מ הוא אסור בשביעית ע"ש, ולענ"ד אין להקשות ע"ד הפה"ש מהא דעושין בתים לנטיעות והוא משום דשאני התם שהבית שעושין לנטיעה הוא חלק ממלאכת הנטיעות, ומוכח להדיא עבודתו. משא"כ מדל שמשנה מהדרך שתמיד מדל או שהוא גומם או משרש, לכך שרי להצלת האילן, וכן קושית הרידב"ז לק"מ דשאני התם שהזיהום בגוף האילן, משא"כ מדל שהוא חותך עץ בשביל השני שיצמח יותר. וכ"כ לחלק הגר"ז מלצר זצ"ל כמוכח במשנת יוסף הנ"ל ע"ש, ועוד כתבו באחרונים לישב בד"ז, ובספר משנ"י הנ"ל הביא בשם חלת אהרון שכתב ליישב מדוע שזומר ואע"פ שלא מתכוין מותר הרי ס"ס דהוי פ"ר ומאי שנא מדל, וכתב לישב

ע"פ הגמ' בשבת [קג.] דהתולש עולשין והמזרד זרדין, אם לאכילה וכו' ואם להסיק כדי לבשל ביצה. ואם ליפות הקרקע כל שהוא, ופריך הש"ס אטו כולהו לא ליפות הקרקע נינהו, ומשני דבר שאינו מכויין. ופריך הא מודה ר"ש בפ"ר, אלמא דאפ' אם מתכוין לקצוץ ולתלוש שצריך לעצים להסיק, אפ"ה חייב בכל שהו ממילא הקרקע מתיפה והוי פ"ר, א"כ הכא נמי מה מהני שמתכוין רק לעצים מ"מ פ"ר ואסור מהת', נלענ"ד ע"פ מש"כ התוס' [בב"ב:] ובב"ק [ק:] דבכלאים כתיב לא תזרע משמע דניחא ליה וכל היכא דלא ניחא ליה לא אסרה תורה ע"ש, א"כ ה"ה שדך לא תזרע דכתיב בשביעית נמי הכי משמע דלא אסרה תורה אלא זריעה דניחא ליה ומכוין לעבודת קרקע אסרה תורה. אבל במכוין רק לעצים לצורך הסקה לא אסרה תורה. ואין זה ענין לפ"ר, דזמירה כזו שלא מכויין לעבודת אילן שרי מה"ת עכ"ל.

ולענ"ד נראה לישב קושית האחרונים ע"ד התוס' יו"ט כמו שבארנו לעיל, דכל היכא שאינו מתכוין למלאכה כלל. ועושה מעשה שמוכיח שאינו מכויין למלאכה, ואין המלאכה נעשית בדרך זה מותר בשביעית. וכמו הטומן לפת וצנונות. וה"ה הכא שמדל וחותרך את העץ אינו מתכוין מלאכת הזמירה. ולכך ב"ש אומרים יגום. ובה"א ישרש. והיינו שלא יעשה כדרך שהוא מידל כל השנים, שחופר ועושה גומא סביב לאילן וכדומה, אלא גומם או משרש שהוא ניכר שאינו מתכוין למדל ודו"ק, ולפ"ז אצ"ל דבשביעית ליכא דין פ"ר וכדברי חלת אהרון הנ"ל אלא אדרבה דין פ"ר נוהג בה, אך צריך שיהיה כדרך המלאכה כנ"ל ואכמ"ל, וע"ע בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' ס"ג] שכתב חתנו הג"ר מנחם מנדל פוקס שליט"א לרון בהאי דינא והביא את דברי החלת אהרון הנ"ל, ולפ"ז ר"ל דיש להקל בנ"ד שהרי אינו מתכוין לזרעה ורחמנא אמר לא תזרע, וע"ש שהביא דברי התוס' במו"ק [יג. ד"ה טיבה] ובגיטין [מד: ד"ה שנתקווצה] דבשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת ומלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ולכן התולש עולשין והמזרד זרדין אפ' בארעא דחבריה דלא ניח"ל ביפוי הקרקע ופטור בשבת, בשביעית אסור מהתורה דבשביעית לא מהני פטור דלא ניח"ל. וכתב לא יקשו דברי התוס' ע"ד התלת אהרון משום דהתם מיירי לענין חרישה, ובחרישה לא אפקה תורה בלשון לא תחרוש. משא"כ בזריעה דאפיקנן בלשון לא תזרע משמע דוקא זריעה דניח"ל, אמנם לפי מ"ד דמשקה מים חייב משום חורש כמבואר בגמ' מו"ק. וכן נקטו כמה אחרונים דמשקה מים חייב נמי משום חורש בשבת וכמבואר באגלי טל, ומ"א ודעת הרוקח והגר"א בשער הציון [של"ו אות י"ח], ולפ"ז בנ"ד דמי ששפך מים הוי כחורש דחייב אפ' מלאכה שא"צ לגופה, ועוד כל מה שבנה חלת אהרון הוא על דין כלאים דכשאינו רוצה לא הוי לא תזרע וכמש"כ התוס' הנ"ל ולכאורה לא דמי דין כלאים, לשביעית דהתם איננו זורע בפועל כלאים אלא זה נזרע מאיליו, ורק הנידון אם רוצה בקיומו או לא, וזה דין מקיים כלאים בכרם, משא"כ הכא הוא עושה מעשה בפועל, ועוד האריך להקשות דהא הוי ניחא ליה כיעו"ש, והנה לפמש"כ לק"מ דה"נ יש בשביעית חסרון פ"ר, אך כ"ז כשעושה באופן הרגיל את המלאכה ורק אינו מכויין, אך כאשר משנה מדרך המלאכה מותר הוא, כדהוכחנו לעיל, ועוד יש להוכיח כן מדברי תוס' בסנהדרין [כו. ד"ה לעקל] שכתבו דהקוצץ עצים בשביעית, ואינו מכויין

לזמירה אלא לצורך העצים, אעכ"פ לא שרי אלא באופן שקשה לאילן ע"ש. הרי שאפ' שאינו מכוי' מ"מ אסור אבל אם משנה מדרך המלאכה ועושה אותה באופן שקשה לאילן. [וכגון שזומר שלא בשוה] אע"פ שס"ס הוא זומר ומכוח זה יהיה צימוח מ"מ מותר הוא דהוי שלא כדרך. וה"ה לגבי מדל בזתים שעוקר שלא כדרכם, ולצורך עצים, ולכך מותר, [ולענין שבת אע"פ שזומר באופן הקשה מ"מ כל היכא שזומר חייב משום זורע, ואם כיון גם בשביל עצים חייב שתיים והוא כדבארנו לעיל ודו"ק]. ולפ"ז ה"ה והוא הטעם בנ"ד שע"י השטיפה מעביר את המים לחצר ואינו מתכוין להשקאה. ומשקה נמי בשינוי שלא כדרך ההשקאה הרגילה ולכך ודאי שרי. ודו"ק.

ז. ועוד יש להביא ראיה מהא דאמרו בשביעית [פ"ג מ"ד] המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתיים. עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית וכו' ע"ש, ופירש הרמב"ם שם. המדיר את שדהו שיתן בה דיר עד שתזדבל שדהו ע"ש, ובפ' הרע"ב [שם] המדייר לשון דיר של בהמות שאין לו מקום פנוי להעמיד בהמותיו אלא שם, "ואינו מתכוין לזבל שדהו בענין זה". ודעתו לכנוס הזבל לאשפתות אח"כ ע"ש, וכ"כ הראב"ד [בהשגות פ"ב ה"ב] והר"ש לבאר דין המדייר וכדברי הרמב"ם כתבו התוס' יו"ט, ומהר"י קורקוס שם. דמירי כשרוצה לזבל שדהו ולכך מדייר, ועז' צריך שיהיה סהר לבית סאתיים ומותר משום דהוא מזבל ע"י צאן. וכן עושה סהר, אבל לשיטת הרע"ב ור"ש מיירי דאינו מתכוין לזבל את השדה שהוא איסור דרבנן, אלא מכוי' להכניס את הבהמות, ומצאנו עוד שיטה והיא דעת הרא"ש ומהר"י בן מלכי צדק, ופני משה, וספר הניר וחזו"א, ע"פ קושית הירושלמי, דלקמן שנינו [פ"ד מ"ב] שדה שנדיירה לא תזרע. מ"ש הכי דמותר לכתחילה, אלא צ"ל דהכא מתכוין לדייר ולזבל כשיעור סאתיים בלבד, והתם מיירי שהוא עושה יותר מכשיעור ע"ש, ולפי דברי הר"ש התם מכוי' לזבל הכא לא מכוי', ולדעת הרמב"ם יש לחלק דהכא עושה ע"י צאן, והתם מזבל כדרכו ודו"ק. וע"ע בד"ז המשנ"י [ה"א עמ' קפ"ב-קפ"ד] ומשם בארה ומ"מ נמצא דאם לא מכוי' להשקות כל גינתו של יותר מסאתיים, ועושה זאת שלא כדרך ההשקאה. א"כ לכתחילה שרי, דהרי לדעת הרמב"ם אפ' אם מתכוין לזבל שדהו. מותר משום שאין זה כדרך הזיבול, וא"כ כש"כ בנ"ד שאינו כדרך ההשקאה וגם אינו מכוי' ודו"ק. [והנה בנידון דהמדייר שדהו לכו"ע מותר כשלא מכוי' לזבל ואפ' לדעת הר"ש והראב"ד, שהרי ס"ס שדה שנתדיירה באופן זה מותרת בזריעה לכו"ע, ובספר משנ"י הנ"ל הביא בשם קונטרס למשמרת הבית שכתב לבאר במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, דלדעת הרמב"ם מותר להשאיר את הזבל לכתחילה, ולראב"ד אסור, ותלוי הדבר בסברת המהר"ל מפראג בגור אריה הנ"ל דמותר ליטול את הידים על הצמחים בשבת, ואין בזה משום פ"ר משום דמלאכת הצימוח לא נעשיית מיד. ולכך יש חידוש בדבר שדבר שלא נפעל להדיא לא שייך בו פ"ר, וה"ה המעמיד את הצאן אינו מתכוין לזבל ואין הזיבול נעשה מיד, ואמנם הראב"ד חולק וס"ל כסברת הש"ע בשם הראשונים דיש בזה איסור ע"ש, ובמחכ"ת דברים תמוהים הם שהרי גם לדעת הר"ש והראב"ד ושאר כל הראשונים דפליגי מותר להעמיד את הבהמות ואע"פ שס"ס מזבל הוא, וכן מותר לפנות אשפה וכדלקמן, אע"פ שבפועל יש כאן בנתיים זיבול ומהני קצת לקרקע, לענין שבת לבר. מדעת הגור אריה לכו"ע יש במש"כ לאסור לשפוך מים על ידיו שניכרת להדיא

ההשקאה, והוא קרוב יותר לדרך ההשקאה, משא"כ הכא נקט הרמב"ם במשנת שלא עשה כדרך המזבלים ודו"ק, ועוד יש לחלק בין מלאכת ההשקאה בשבת להשקאה וזיבול בשביעית וכדלעיל ודו"ק], ולא תקשי לן מהא דפסק הרמב"ם [בפ"ח מהל' יו"ט הד"א] דאין מכנסים את הצאן לדיר כדי שיזבלו את הקרקע שהרי הוא מדייר שדהו במועד, ואם באו מאליהם מותר. ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להן שומר לנער צאנם וכו' ע"ש [וכ"ה בירושלמי שבת דהמדייר בשבת חייב משום חורש, ועיין בב"ז בשו"ת הר צבי [או"ח חי' סי' רי"א] בשם רש"ל דבשבת אסור מפני מ"ע בלבד, דאין זה אלא גרמא בעלמא ע"ש], ומ"מ יש לחלק בין שביעית למועד. דבמועד אסור חכמים לעבוד עבודה במועד, משא"כ בשביעית לא אסרה התורה את כל המלאכות בקרקע. אלא יש מלאכות האסורות בשבת מה"ת ומותרות בשביעית ודו"ק, ומ"מ ממשנה זו של המדייר מבואר דכשלא עושה כדרך המזבלים מותר לכתחילה, וכש"כ היכא שלא מתכוין לכך, וה"ה בנ"ד אינו משקה גינתו וחצרו כדרך ההשקאה. אלא באופן שונה ומשונה ויתכן שמזיק ג"כ לקרקע. ועוד שאינו מתכוין לכך נראה דבודאי שרי. ודו"ק.

ח. ועוד יש להוכיח מכמה דוכתי במסכת שביעית וכמש"כ [בריש פ"ג] לענין מפנין זבל לעשות אשפה בתוך שדהו. ובתנאי שיצבור צבור גדול בתוך שדהו שלא יהיה נראה כמזבל, ואע"פ שיש מעט זבל באשפה לא מחזי מזבל כיון שאינו מפזרו כיעו"ש, הרי לן דכל היכא שניכר שאינו עושה עבודת עבודה בשדה אע"פ שעושה מלאכה המועילה בשדה מ"מ מותר הוא, וא"כ ה"ה בנ"ד ששופך מים מתוך ביתו לחצרו והמים הולכים ומשקיין מקום אחד וניכר שאינו מפזרם ע"פ כל הקרקע ואינו חפץ בהשקאת כל הקרקע בכלל ואותו מקום בפרט. ולכך נראה דאין לחוש כלל, וכן מצינו בשביעית [פ"ד מ"ה] בדין המבקייע בזית לא יחפהו בעפר וכו' והקוצץ קורות שקמה ע"ש. וע"ע [שם מ"ו] המזנב בגפנים והקוצץ קנים רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח, רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו וכו', וע"ש בפ' הרמב"ם, דמיירי שלא נתכוון לזמור ע"ש, והרא"ש, והרע"ב, ורש"ס, והגר"א ומהר"א פולדא ומהר"י בן מלכי צדק. פירשו שעושה כן כדי לעבות ולחזק כח הגפנים כיעו"ש, ומ"מ מותר הוא, ולר"י הגלילי ע"י שינוי, ועין ברמ"ז ומשנת דברי נתן דהטעם דשרי, ולא הוי זמירה, משום דקשה הוא לאילן דאינו בסדר הזמירה, אמנם יש שיטות כמפרשים שכתבו דאע"פ שמהני לאילן מ"מ שרי. וכ"כ החזו"א [סימן י"ט ט"ו] דמזנב אע"פ שיש נחותא לאילן שרינן משום שאינו מכוין לזמור אלא עושה מלאכה ששונה מדרך הזמירה והוא ע"פ דברי התירו"ט ע"ש, וכ"כ בפאת השולחן [א' מ"ט] ובשו"ת מהר"ל דסקין [פסקים סי' כד' אות ב'] ע"ש הרי לנו דכל היכא שאינו מכוין לאותה מלאכה כלל ועוסק במלאכה אחרת או בכוונה אחרת אע"פ שמהני לאילן שס"ס זומר הוא מ"מ מותר. וא"כ ה"ה בנ"ד וכש"כ לדברי החזו"א ודעמיא דאפי' שמהני לאילן מותר ודו"ק, וע"ע בספר משנת יוסף [ח"ב עמ' ל"ה-ל"ח] באורך וברוחב בדין מזנב בגפנים. והביא להקת פוסקים שדנו בדין פ"ר וא"מ במזנבין ע"ש, ומשם בארה ויש אחרונים שפרשו הא דמזנב שכצריך את הזמורות לעצים, אמנם רוב המפרשים נקטו דמזנב כדי שיתחזק הגפן וכמש"כ לעיל בשם הראשונים, וא"כ אפי' למ"ד שצריך לעצים מ"מ לכאורה

משביח הוא את הגפן והוי כפ"ר וי"ל כדפרשנו לעל, דבכה"ג שעושה מעשה אחר ואינו מכוין שרינן, וכש"כ בנ"ד דאיסור דרבנן הוא ודו"ק.

ט. ובשו"ת מהרי"ט [ח"א סימן פ"ג] כתב דמותר ללקוט עלי תותים, ומשום שכשגזזו לא היה בכוונתו להצמיח חדשים אלא לצורך העלין שנטל ואע"ג דממילא יגדלו אחרים תחתיהם שרי. וכדאמרינן [בסנהדרין כו.] גבי עובדא דר"ש בן לקיש עם רבי שמעון בן יהוצדק ורבי חייא בר זרנקי וכו' חזו חד דהוה קא מכסח וכו', יכול הוא לומר לעקל בית הבד אני צריך, ושם כתבו התוס' והרי משביח הוא את הכרם ואמרינן (בשבת ע"ג) זומר וצריך לעצים חייב שתים וכו' ותירצו בעביד ליה בעינין קשה לה. והכא ודאי קשה לה דאין לך אדם שמפסיד הפירות בשביל העלין שיגדלו אחר זמן, ואפ' רשב"ל דפליג עליהו לא פליג אלא מטעם דהלכ יודע אם לעקל או לעקלקלות, אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך מה שקוצץ ולא חייש מה שגודל אח"כ ודאי שרי, וכדתנן המזנב גפנים וכו' אלמא כל שאינו מכוין לכך אע"פ שגורם זימור שרי, וכן נהגו להתיר ומנהגם של ישראל תורה הוא, הואיל ומימות אבותינו נוחי הנפש לא נשמע מי שמיחה בדבר, וזקני העיר הזאת שהעידו לי על אבא מאר"י ז"ל ששאלוהו על הדבר והתיר. וממילא ממה שלא מחה בידם כמו שהיה מוחה בידם על כמה מעניני שביעית ודאי שלא חשש בזה עש"ב, והרי לנו ראייה אלימתא לנ"ד מדברי המהרי"ט זצ"ל דכל שאינו מתכוין וגם מוכח כוונתו שרי ואין להקשות דבעינן בדבר שקשה לאילן, וה"ה הכא בעינן השקאה שתהיה קשה, דחדא י"ל דה"ג אף בנ"ד ההשקה הוא לא באופן המועיל וקשה לקרקע. ועוד דכל מה שכתבו התוס' דהזמירה קשה לאילן, אינו אלא הוכחה שלא מתכוין לזמור, אבל אין זה מחייב שיזמור בצורה שתהיה קשה לאילן, אלא צריך שינוי, ועוד דאפי' אם הזמירה קשה ס"ס מצמיח הוא ואמאי שרי, אלא צ"ל כמש"כ דמה שהזמירה קשה מוכיח על כוונתו. שאינו חפץ בה ודו"ק, וכש"כ בנ"ד שהוא בהשקאה דרבנן, ומוכח דאינו חפץ בהשקאה דשרי, ושור"ר שכ"כ החזו"א [סימן י"ט, ס"ק י"ד-ט"ו] דכל שכוונתו לעצים ולא לזימור וגם לא איכפת ליה בתיקון השדה שרי. ואע"פ שפסיק רישא הוא שמשביח האילן. מ"מ כל שאין עיקר כוונתו לכך אין זה בכלל עבודת הארץ שאסרה תורה ובעינן זה לא דמיא שביעית לשבת, וכתב לתמוה ע"ד התוס' [בסנהדרין כו.] דס"ל דבעינן שיהיה באופן דקשה לאילן. ומדוע בעינן שיהיה קשה אלא צ"ל דכוונת התוס' שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו נעשה על צד הדקדוק עושה גירעון בפירות, ואילו נעשו בדיוק הוו משבחי טפי, והזימור שאינה בתנאי הזימור הצריך ע"פ חכמת הנטיעה גורמת הפסד באיזה ענין, מקרי ודאי קשה לה, ובשבת השיב זומר דס"ס הזמירה הועילה ככל זומר אף שלא דקדק כהוגן, אבל לענין שביעית כיון שאין עושין כן. והוא כיון לעצים שרי, אבל אם כיון לזימור אסור, ומש"כ התוס' דבעינן באופן דקשה היינו משום שאינו זומר על צד הדקדוק ממילא מקרי קשה לה עש"ב, ולפ"ז ה"ה בנ"ד פשוט מדעת המהרי"ט וחזו"א דשרי ודו"ק.

י. ובשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' ס"ג אות ו-ז] הביא הרמ"מ פוקס שליט"א את דברי החזו"א הנ"ל וכתב דיש ללמוד מהם לנ"ד דשרי, אבל מ"מ כתב דמפרשי המשנה שפירשו במזנב את

הגפנים דשירי ולא מטעם דאינו מתכוין. ועוד הרשב"ם [ב"ב פ:] כתב דהא דאסור לכרות בתולת שקמה עד ג' טפחים הוא משום דהוי ספק אי מעלי או לא ע"ש ולא פירש משום דאינו מתכוין. וע"ש שפלפל באורך בד"ז ויש לעמוד בדבריו ואכ"מ ועוד חזון למועד. ועוד הביא את דברי התוס' [במו"ק ד: ד"ה מהני] על הא דאיפלגו אמוראי בטעמא דאסור רבי אלעזר בן עזריה לעשות אמת המים בשביעית, חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. וכתבו התוס' דפ' מכשיר אגפיה לזריעה דנראית חרישה ממש וסבורים הרואין שלכך נתכוין, א"נ חשיב ליה עבודת קרקע ממש, ואע"ג שאין מתכוין לכך, מיהו מלאכה היא, ומודה ר"ש בפ"ר וכו' ע"ש ולפ"ז ה"ל דשיטת החזו"א דכל שאינו מכין לא הוי מלאכה תלויה היא בשני פירושי התוס' דלשינוי קמא מה שאסרו לעשות את אמת המים הוא משום "מראית העין שסבורין הרואים, שלכך מתכוין", אבל לפי הפ' השני אסור משום שהוא פ"ר בחרישה, והחזו"א יסבור כשינויי קמא, ע"ש והנה לענ"ד נראה דערוב דברים יש כאן, ואין להוכיח מהא ולפסוק הלכה שהרי כל דברי התוס' נסבו על דעת רבי אלעזר בן עזריה בלבד, אבל לפי חכמים מותר לכתחילה לפתוח אמת המים בשביעית, וא"כ אפ' דהוי פ"ר מותר הוא לכתחילה לפתוח אמת בשביעית, וא"כ אפ' דהוי פ"ר מותר הוא לכתחילה לחכמים וכן הלכה, ודו"ק, ועע"ש בשו"ת משנ"י הנ"ל דכתב להתיר בנ"ד מכמה טעמי תריצי הן משום דבכה"ג לא אמרו פ"ר, כנ"ל, וכן משום דהוי פ"ר מדרבנן בשאר איסורים דמותר הוא להרבה פוסקים, ועוד ע"ש באורך, והביא ראיה משובחת לפי דרכנו מהא דאמרינן בגמ' מועד קטן [דף י:] האי מאן דפתח מיא אדעתא דכוורי שרי, אדעתא דערעא אסור, הכי דמי פתח תרי בבא חד מעלאי וחד מתתאי, אדעתא דכוורי [דהינו שפתח ממקום אחד שיכנסו הדגים לגומא וממקום שני צר שיצאו המים וישארו הדגים] שרי, פתח חד בבא אדעתא דארע. [פרש"י שכשהגומא מלאה מים יוצאין המים למעלה ומשקין כל שהשדה וכה"ג אסור ע"ש] חזינן משם ג"כ דאם מוכח מתוך מעשיו שעושה מעשה היתר ואין כוונתו להשקאה מותר [אמנם התם מיירי לענין חול המועד, זכר לדבר יש], ומ"מ ומכיון שהמים הללו לרוב אינם מועילים, מזיקין את הקרקע, וגם י"ל דאינו מתכוין. והוא כגרמא לכך שרי עש"ב רב.

יא. וכן הסכימו באחרונים דבנ"ד יש להקל, ועיין בספר שביעית בהלכה [שטרן, עמ' קיב] שכתב דיש להקל בזה מג' סיבות, הא' ע"פ החזו"א הנ"ל שאינו מתכוין שרי. שפעולתו ניכרת שאינו מכין להשקות את הגינה, ב' ועוד שאין זה דרך ההשקאה, ולפעמים מקלקל יותר, ג', דמי הניקוי מעורבים בחומרים פגומים ומוכח שאין כוונתו להשקאה ע"ש, ובספר השביעית והלכותיה [לגר"י יוסף] כתב דיש להקל מכיון שהמים באים ע"י גרמא ע"ש.

מסקנא דמילתא :

מותר לשפוך מים מגג ביתו או מהמרפסת שיוורדים לגינה או לחצר שיש שם צמחים מכיון שאינו מתכוין להשקאה, ואינו בדרך וה"ה בכל מלאכות שביעית היכן שאינו מתכוין למלאכה כלל וניכר הדבר שמתכוין למעשה אחר מותר ע"כ וצור ישראל יצילנו משגיאות אכ"ר.

אוצר התשובות

זרעים

הרב דוד אביטן שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

הלכות שביעית

פרק א

שביעית בזמן הזה אם נוהגת מן התורה או מדרבנן

רמזי הענינים המובאים בפרק זה - המשך מגליון 28

- טו. דעת האחרונים ברמב"ם - דרבנן.
- טז. דיון בתשובת הרמב"ם.
- יז. האם ניתן ללמוד שביעית מתרומות או להפך.
- יח. דיון בסתירות שבדברי מרן ומהי משנתו אחרונה.
- יט. האם שביעית בזה"ז יש לה חומר כשל תורה מכח השבועה בנחמיה פרק י.
- כ. ציונים לדברי אחרוני שנקטו לדינא ששביעית בזה"ז דרבנן/דאורייתא.

אוצר התשובות

טו. אחרונים הסוברים שלהרמב"ם איסור עבודת קרקע מדרבנן

מהר"י קורקוס (פ"י ה"ט) כתב שכן עיקר, על פי נסחת כתב יד הרמב"ם בפירוש, וכנ"ל. המבי"ט (ח"ב סי' סד) הוכיח כן ממ"ש הרמב"ם בהל' תרומות [ויובא להלן אות יז] וכ"כ המבי"ט גם בח"ג (סי' מו). גם בנו מהר"י ט הוכיח כן מתרומות [ויובא להלן שם] עוד הוסיף ראיות מן התלמוד. [ודנו בראיותיו בספר ידי אליהו (תקון קת) ובשו"ת נחפה בכסף (יו"ד סי' ד דף כח ע"א) ובפרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד) ובשער המים (סי' ו)].

הצל"ח בברכות (לו, א ד"ה והרמב"ם) כתב שמ"ש הרמב"ם "בין בפני הבית" וכו' כוונתו שגם בפני הבית הוי דרבנן, משום שס"ל שכל מקום שהזכרה ביאה צריך ביאת כולכם [נ.ב. ס"ל להצל"ח שכל מצות התלויות בארץ אינם אלא דרבנן בזה"ז. ורבים אינם סוברים כן, בפרט בחדש, ערלה וכלאים. והבאנו דיון בזה באוצר התשובות ערלה (יו"ד סי' רצד סעיף ח אות א). ונמצא עדין בכ"י].

בשו"ת אדמת קודש למהר"מ מזרחי (ח"ב יו"ד סי' ט) כתב שמי שאומר שחרישה וזריעה לדעת הרמב"ם הוי דאורייתא לא חש לקמחיה, וגם מרן חזר בו ממ"ש בכס"מ, והכי נקטינן. גם אחי מהרי"מ מזרחי בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד) כתב שהעיקר בדברי הרמב"ם הוא שאינו אלא דרבנן, משום ששביעית תלויה ביובל, ויובל תלוי בכל יושביה. ומהרי"ט אלגאזי בתשובה שנדפסה בספר דברי שלום למהר"ש שרעבי (ח"ב דף יח ע"א) וכן בספר אמת ליעקב למהר"י ניניו בקונטרס שפ"א (דף קא ע"ב) כתב שדברי מרן בכס"מ תמוהים, והוא עצמו בב"י (סי' שלא) השוה דברי הרמב"ם לטור, שכתב שאיסור עבודת קרקע אינה אלא דרבנן ובספר התרומות (שער מה) נמי כתב שלדעת הרמב"ם הוי דרבנן ומהר"י קורקוס כתב שכן נמצא להדיא בספר כ"י. באופן דנראה פשוט לענין הלכה דבזמן הזה שביעית אינה אלא דרבנן. גם הראש"ל צ"ח מהר"ח גאגין בשו"ת חוקי חיים (סי' ד) העלה כן. והזכיר פסק קודמו מהריט"א הנ"ל.

בספר לחם יהודה למהר"י עייאש (הל' שמיטה פ"ט) כתב שהרמב"ם ס"ל כרבי ששמיטה תלויה ביובל, ואין לומר שדווקא בשמיטת כספים כתב כן, דהא לישנו בפרק י משמע שגם שמיטת קרקעות בשביעית אינה אלא דרבנן. ומ"ש הרמב"ם (פ"י ה"ג) שלא נהג יובל בבית שני אלא כדי לקדש שמיטין, היינו מדרבנן, כמ"ש רש"י [גיטין לו, א]. גם מ"ש הרמב"ם (בפי"ב ה"ט"ז) דבימי עזרא מנו שמיטין ויובלות, צ"ל דמנו יובלות מדרבנן. [וסיים: אולם מלשון הרמב"ם פ"ד שכתב "בין בפני הבית בין שלא בפני הבית", משמע דנוהגת מן התורה. ואין עמי ספר כס"מ לדקדק בדבריו. וצ"ע]. ושם בפרק יב (דף ע, ובדפו"ח עמ' נב-נג) כתב שאמנם דברי מרן בכס"מ סותרים, נראה שמסתפק בדעת הרמב"ם, ונראה שלדעת הרמב"ם קדושה שניה קדשה לעתיד לבוא דווקא כשכל יושביה עליה, כמ"ש בתרומות ובחלה, ומשמע שגם בשביעית ס"ל כן, שהרי בהל' בית הבחירה כללה בהדי תרו"מ [לבאור דבריו ראה דברי הפאת השלחן דלהלן].

בספר פאת השלחן (סי' כג [ד' בנדפס עם בית רידב"ז] ס"ק כג) כתב דודאי לרבי כל מילי דשביעית דרבנן כדמוכח בירושלמי ובריש מו"ק, ולכן נראה שגם מ"ש הרמב"ם "נוהגת בין בפני הבית" וכו' לאו דווקא הוא, שהרי דרך הרמב"ם לכתוב "ונוהג בכל מקום" כדרך שכתב בהל' מעשר (ריש פ"ב). והכא נמי בהל' שמיטה (פרק ד) השמיע לנו עיקר הדין, ואח"כ בפרק ט' ובפרק י' כתב ששמיטה תלויה ביובל ובזה"ז אינה אלא מדרבנן. וכן עיקר כמ"ש מהר"י קורקוס שכן נמצא בב"י רבנו בפ"י. וכ"כ מהרימ"ט. והכנה"ג ביו"ד (סי' שלא הטור"ר אות ז) כתב שכן הוא באגרות הרמב"ם [ראה להלן אות טז]. וכן הסכימו מהרשד"ם ושאר אחרונים. וכן מוכח מדברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה (סוף פ"ו) שכתב: "כיון שנלקחה הארץ מהם [בכביבוש ראשון] נפטר מן התרומה והמעשרות והשביעית... וכיון שעלה עזרא וקדשה... וחייב בשביעית ומעשרות כדרך שביארנו בהל' תרומה". משמע שגם דין שביעית כתרומה, שמבואר בהל' תרומות (סוף פ"א) שבזה"ז אינה אלא מדרבנן. [וראיתו מהל' בית הבחירה רמזה גם בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד סוף דף י), אלא שכתב להוכיח מזה שקדושת עזרא עצמה אינה אלא

מדרבנן. וזה אינו מוסכם כלל, והרמב"ם ודאי אינו סובר כן. ראה בר"ש סריליאו בשביעית פ"ו ה"א (הוצ' דינקלס דף צו ע"א, והוצ' חקר ועיון עמ' תצה) ד"ה והרמב"ם, שכתב שהרי"ף והרמב"ם ס"ל שקדושת עזר לא בטלה כלל דלא כרש"י וספר התרומה. וראה עוד בדברי האחרונים המובאים להלן פרק ב אות יד].

ובספר אוצרות יוסף (בקונטרס שביעית בזה"ז עמ' 53) כתב שהגם שמ"ש מהרי"ט שבספר התרומות כתב שדעת הרמב"ם ששביעית בזה"ז דרבנן לא אדע איך דקדק כן [דהתרומות מדבר על שמיטת כספים דווקא], עכ"פ נאמן עלינו מהרי"ט, ואולי בספר שלפניו היה כתוב כן בפירושו. ובודאי שכך נכון לומר בדעת הרמב"ם וכמ"ש מהר"י קורקוס שכן נמצא בספר כ"י הרמב"ם. וכן מוכח ממ"ש הרמב"ם בהל' מלכים (פי"א ה"א) "מלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד... ובונה המקדש... ועושין שמיטין ויובלות ככל מצות האמורה בתורה". משמע שבזמן הזה אין השמיטין מצות התורה. ואין לומר דקאי על שמיטת כספים, שהרי כתב "עושין שמיטין" ושמיטת כספים אינה אלא העדר גבית החוב בשב ואל תעשה, משא"כ שביתת קרקע יש בה כמה ענינים התלויים במעשה כהפקר ופריצת גדירות השדה ואכילת פירותיה בקדושה וכו'. וראיה זו הביא גם הגרי"א הרצוג בספר פסקים וכתבים שלו (ח"ג סי' מט). [ובספר הלכות שביעית לגר"ב זילבר (ח"א עמ' קלג) כתב לדחותה, דהא סיים הרמב"ם שם בהל' מלכים "וחזורין כל המשפטים כמו שהיו מקודם". וכי היום אין נוהגים כל משפטי התורה. אלא ברור דכוונת הרמב"ם על קיום השמיטה והיובל בפועל ככל מצות התורה, ולא שאינם נוהגין מהתורה, עכ"ד. ויש לדחות דחוזרים כל משפטי התורה כוונתו שבאמת הרבה משפטי קנסות ודיני עונשין כתשלומי כפל וארבעה וחמשה וכו' אינם נוהגים כלל בזה"ז מן הדין אע"פ שהם כתובים בתורה. ד.א.]. וראה עוד באוצרות יוסף שם (עמ' 83) שכתב לחזק דברי הפאת השלחן, ולדחות דברי מי שהשיג עליו.

גם בשו"ת בית יצחק לגר"י שמעלקיש (יו"ד ח"ב סי' קכא אות ט) כתב שמהל' בית הבחירה הנ"ל מוכח שלדעת הרמב"ם שמיטה בזה"ז דרבנן. גם בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א ענף ה) כתב שלהרמב"ם שמיטת קרקע דרבנן. ודברי הכס"מ דחוקים. והוכחת הפאת השלחן מהל' בית הבחירה הוכחה גמורה היא. גם בספר תורת יהונתן לגר"י אבלמאן (פרק א אות כג) כתב שהעיקר כנסחת כתב היד שהזכיר מהר"י קורקוס. והביא עוד ראיות לכך. גם בשו"ת שאילת דוד לגר"ד מקרלין (בקר' השביעית מדף טז ע"ב ואילך) כתב שנראה שדעת הרמב"ם כרבי וואליבא דאביי במו"ק שגם עבודת קרקע בזה"ז דרבנן, שכן משמעות לשונו בפ"י ששמיטה תלויה ביובל, ויובל תלוי בביאת כולכם. ואף עזרא קידש את הארץ מדאורייתא, עשה כן בתקוה שיבואו כולם, (ולאו דווקא כולם ממש, אלא רובם, דבכל מקום רובו ככולו), ועדין לא זכינו לכך עד עתה בעה"ר, לכן שביעית אינה אלא דרבנן. והאריך בזה. ואף שבהל' שמיטה (פ"א ה"ז) כתב: "מפני מה התיירו כל אלו... והואיל ואיסור דברים אלו וכיו"ב מדבריהם לא גזרו...". וזהו תרוצו של רבא במו"ק (ב,ב)

ודלא כאביי שתרץ שביעית בזה"ז דרבנן כרבי. י"ל שהביא כן לזמן שתנהוג שביעית מן התורה. או שאע"פ ששביעית דרבנן עכ"פ כעין דאורייתא תקון, ולא התירו מלאכות דאורייתא.

גם החזון איש (שביעית סי' ג ס"ק ח) כתב שמדברי הרמב"ם (פ"י ה"ט) מוכח ששביעית בזה"ז דרבנן, ודברי הכס"מ שם דחוקים, וממ"ש בפ"ד הכ"ה אין ראייה כלל, דהא כתב כן גם בתרומה. וראה עוד שם (ס"ק ז וס"ק טו). גם בספר שבת הארץ (במבוא אות ה) כתב להוכיח מהרמב"ם בהל' בית הבחירה כהוכחת הפאת השלחן הנ"ל. גם בשו"ת קול מבושר לר"מ ראטה (ח"א סי' ס) כתב שפשט לשון הרמב"ם בפרק י מוכח ש"ל ששביעית בזה"ז דרבנן, וכן עיקר, והכס"מ סותר את עצמו, וגם הוכחתו מלשון הרמב"ם בפ"ד יש לדחות כמ"ש בהל' תרומות פ"א. וכנזכר לעיל. גם בספר כלכלת שביעית בקונטרס אחרון (עמ' תקעז-תקעט) הביא מ"ש בשו"ת משיב דבר בקונטרס השמיטה שלדעת הרמב"ם שביעית דאורייתא, והאריך לדחות ראיותיו, ובפרט שכן הוא להדיא ברמב"ם כתב יד, והוכיח כן גם הפאת השלחן מהל' בית הבחירה, וכן דעת רוב ככל הראשונים והאחרונים, והכס"מ חזר בו וכו'. גם בספר תורת הארץ (ח"ב פ"א דף ה ע"ב, בהלכות) כתב שכן הסכמת הפוסקים שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן, ובהערות שם הביא דברי מהרי"ט והפאת השלחן וכו'. גם בספר משנת יעבץ לגרי"ב זולטי (הל' שמיטה ויובל פ"א הי"א) כתב שכבר הכריעו כן רוב המפרשים. גם בספר אור לציון (ח"א סי' כו) כתב שלדעת הרמב"ם שמיטה בזה"ז דרבנן, אלא שדרך מיוחדת לו בענין, שהרמב"ם עצמו ס"ל שיש למנות יובלות בזה"ז, אלא שלמעשה נהגו כגאונים שלא למנות, כמ"ש בהל' שמיטה (פ"י הלכה ג-ה), וכיון שמוכח שם (בהל' ח) שהרמב"ם נשאר בדעתו שצריך למנות יובלות בזה"ז, אלא שהוראת הגאונים והקבלה והמעשה הם שהכריעו שלא למנות, ולנהוג כהגאונים, על כן למעשה אין השמיטה אלא דרבנן. וראה עוד באור לציון שביעית במבוא (ענף א אות ב-ח). גם יבדל"ח מרן הגרע"י בקונטרס הנדפס בקול סיני ובסוף ספר השביעית והלכותיה הביא שכן מוכח מהרמב"ם בהל' בית הבחירה ובהל' מלכים הנ"ל, ושכן עיקר כדברי מהר"י קורקוס שמצא כן בספרי הרמב"ם כ"י שכתב להדיא ששביעית הארץ מדבריהם וכמ"ש רבים מהאחרונים. [וראה עוד להלן (אות כ) פוסקים רבים שנקטו כן לדינא].

טז. בדיון בתשובת הרמב"ם

הרמב"ם בתשובותיו (פאר הדור סי' טו. מק"נ סי' קכח) נשאל מה פירוש "לא נאכל ולא נעבד" וכו' [שביעית פ"ו משנה א]. ומה דין שביעית בזמנינו בארץ ישראל ובסוריא במה שזורעים הגוים. ופרש להם הרמב"ם דין לא נאכל ולא נעבד וכו', וכתב בתוך דבריו שעבודת הארץ בשביעית בלא תעשה כמ"ש הכתוב "לא תזרעו ולא תקצרו" וכו' וכמ"ש בכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", זהו דין תורה, אבל מדברי סופרים גזרו על הספיחין וכו'. ומבאר להם שהטעם שבגבולות עולי מצרים אמרו נאכל ולא נעבד, כיון שעזרא לא קדש את המקום וקדושה ראשונה בטלה וכו'. עכ"ד.

מתשובה זו למד המגיה לשו"ת נבחר מכסף ר"א ששון (סי' כג בהגה) שהרמב"ם ס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא. ונסחת כתב היד שהזכיר מהר"י קורקוס נסחה מוטעית היא. עוד הוכיח כן ממ"ש הרמב"ם בפאר הדור (סי' קכב) שנשאל אם יש דין שמיטה בזה"ז, והשיב "יש דין שמיטה בזה"ז וכל דין שאינו דין כן אינו ירא שמים וגוזל את העניים". ומ"ש גוזל את העניים היינו דכתיב "ואכלו אבינו עמך", ואם ס"ל ששביעית בזה"ז דרבנן היה צריך לבאר להם ולכתוב שדיין שאינו מורה כן עובר על דברי חכמים וגוזל את העניים מדרבנן. נ.ב. יש לדחות שהרי בלשון השאלה מבואר להדיא שעל שמיטת החוב מדובר, ובזה הרי לכו"ע מפורש בהרמב"ם שאינה אלא דרבנן. ומ"ש הרמב"ם שדיין שאינו מורה כן גוזל את העניים, פשוט, שאע"פ שהוא רק מדרבנן עכ"פ הגזל גזל גמור הוא מן התורה. ד.א. ס"ט].

גם מהר"א אשכנזי בשמרו משפט על ספר חוקות הדיינים (סי' קמד עמ' רז) כתב שמתשו' הרמב"ם (סי' טו) מוכח שס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא כמ"ש מרן בכס"מ. וכ"כ בספר הלכות שביעית (ח"א עמ' קלה) וגזר אומר שכל החכמים שכתבו שלדעת הרמב"ם הוי דרבנן אילו ראו דברי הרמב"ם בתשובה היו חוזרים בהם.

אולם מרן הגרע"י שליט"א בתשובה שנדפסה בסוף ספר השביעית והלכותיה (בהערה ב) דחה ראייה זו מתשו' הרמב"ם, בפשיטות, כי הרמב"ם לא נחית אלא לפרש עיקר דין שביעית האמור במשנה, וכמו שהסביר דברים אלו בחיבורו, ולעולם אימא דלהלכה למעשה ס"ל ששביעית בזמן הזה מדרבנן, וכבר בשו"ת שמחה לאיש (דף קז ע"ב) עינו הבדולח ראתה תשובת פאר הדור, ואעפ"כ העלה שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן, וזאת מלבד מ"ש הגר"ח פלאגי' בספר כל החיים (דף כא ע"ב אות נג) שהטעם שכתב מרן (בחור"מ סי' קכח) שאם יש סתירה בין פסקי הרא"ש לתשובותיו אזלינן בתר פסקיו, משום שהכל אורייתא דיליה, וכיון בהם להלכה ולמעשה לשעה ולדורות, ועדיף מתשובותיו שהם לפרקים, לפי"ז נראה דהו"ה כשהרמב"ם סותר דבריו מתשובה לחיבור, הלכה כמ"ש בחיבור, וכ"כ השד"ח בכללי הפוסקים (סי' ה אות יד). גם על הראיה מתשובת הרמב"ם סי' קכב כתב מרן הגרע"י אין מזה ראייה כלל כאשר עיני המעיין תחזנה מישרים

[והנה הכנה"ג ביו"ד (סי' שלא בהג' הטור אות ז) כתב שבאגרות הרמב"ם (סי' כז) כתב ששביעית בזה"ז דרבנן. וכוונת הכנה"ג לאגרות הרמב"ם שנדפסו בקושטא בשנת רע"ז, שהרי פאר הדור נדפס בשנת תקכ"ה הרבה אחרי הכנה"ג. א"כ ללא ספק כוונת הכנה"ג לתשובה שנדפסה בהוצ' מק"נ (סי' שלו) שהיא זהה לנדפס בקושטא הנ"ל. ואכן המעיין בגוף התשו' יראה כי לא דיבר כלל בענין שמיטה, אלא בענין מעשר, וכאשר העיר לנכון בספר הלכות שביעית עמ' קלד].

יז. האם ניתן ללמוד מדברי הרמב"ם בהלכות תרומות סוף פרק א' שגם שביעית בזה"ז דרבנן

המבי"ט (ח"ב סי' סד) כותב שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן שהרי כתב בהל' תרומות (סוף פ"א): "תרומה בזה"ז אפילו במקום שהחזיקו עולי בבל אפי' בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל ובזמן שהיו כל ישראל שם שנאמר "כי תבואו" ביאת כולכם... ויראה לי שהו"ה במעשרות". משמע מזה שקדושת הארץ תלויה בביאת כולם, ומה לי תרומה או שביעית, וכמ"ש הרמב"ם שיראה לו שהו"ה למעשר אע"פ שלא נאמר בו "כי תבואו". והו"ה שביעית נמי הוי דרבנן. וראה גם במבי"ט (ח"ג סי' מו).

גם בנו מהרימ"ט (חיו"ד סי' נד) כתב שכיון שלהרמב"ם תרו"מ בזמן הזה דרבנן משום שצריך ביאת כולכם, ק"ו שביעית שאף בכיבוש ראשון משגלו עשרת השבטים ירדה מקדושתה כדתניא [ערכין לב,ב] "יובל היא לכל יושביה" בזמן שכל יושביה עליה. ולגבי שמיטה אמרינן [גיטין לו,א] "וזה דבר השמיטה שמוט" בב' שמיטות הכתוב מדבר בזמן שאיתה משמט קרקע אתה משמט כספים.

אולם בשו"ת שמן המור למהר"מ רוביו (יו"ד סי' ד דף ל ע"א) תמה על מהרי"ט דבשלמא לדעת ספר התרומה שבטלה קדושת הארץ בזה"ז ניחא, אבל הרי הרמב"ם ס"ל שקדושת עזרא קדשה לעתיד לבוא כמ"ש להדיא בהל' תרומות (פ"א ה"ב), וא"כ איך אפשר לייחס להרמב"ם סברא זו וללמוד שביעית מתרומה, ואם משום שהשוה הרמב"ם מעשר לתרומה, הא לא מכרעא למימר דהו"ה לשביעית, כיון דחכמים פליגי על רבי וס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא. גם הגר"מ קלירס בספר תורת הארץ (ח"ב פ"א אות יט) תמה על דברי מהרי"ט במה שמשמע מדבריו שבכל מצוות התלויות בארץ צריך ביאת כולכם, שהרי בביאת עזרא לא באו כולם ובכל זאת יש מצוות שהם דאורייתא כערלה וכלאים וכמ"ש המבי"ט (ח"ג סי' קכז) [ויש להוסיף דמהרי"ט גופיה (בח"א סי' כה) האריך להוכיח מכמה סוגיות שהעיקר כהרמב"ם שתרומה בזה"ז דרבנן ולא משום שבטלה קדושת הארץ, שהרי הרמב"ם סובר שקדושה שניה קדשה לעתיד לבוא. וגם שהרי כתב להדיא הרמב"ם שגם בימי עזרא הייתה תרומה דרבנן. והאריך בשקלא וטריא מאין יצא לו להרמב"ם דין זה, והביא שבספרי (פר' שלח פסקא קי) יליף תרומה מחלה, ובחלה בפירוש נתבאר (כתובות כה,א) שהיא דרבנן, משום שצריך ביאת כולכם. נמצא לכאורה שדברי מהרימ"ט סתראי נינהו. וצ"ע. ד.א. ס"ט].

והנה גם בחי' הגר"ח הל' על הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"י) כתב שמ"ש הרמב"ם שתרומה דרבנן היינו משום דכתיב "כי תבואו" ביאת כולכם וכו', וילפינן מ"כי תבואו" האמור בשביעית [ויקרא כה,ב] וכדיליף בערכין [לב,ב] לגבי יובל. וכדכתב רש"י בכתובות (כה,א) דתרו"מ תלויים במנין שנות השמיטה. ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א ענף ד) הביא בשם בנו הגר"ח שכתב הסבר

לדברי הרמב"ם באופן אחר, ושם יליף לה מחלה, ואעפ"כ סיים וכתב שלדעת הרמב"ם כל המצות התלויות בכיבוש וחילוק לא נהגו בזמן בית שני אלא מדרבנן, משום שקדושה שניה לא הייתה ע"י כיבוש, ולכן גם שביעית בזה"ז דרבנן. ובספר זכרון יהונתן בקונטרס דבר השמיטה (מאות כ ואילך) האריך לסתור דבריו, דאין ללמוד מתרומה לשביעית. וראה גם בספר ענפי יהודה על מדרש והזהיר (ח"ב דף צח ע"א).

אכן דברי הגר"ח הנ"ל אינם מוסכמים. וכבר מרן בבית יוסף (ביו"ד סי' שלא) ובכס"מ כתב שאפשר שהרמב"ם למד תרומה מחלה. וכדברי מהרימ"ט הנ"ל (בח"א סי' כה), שכן הוא בספרי. וכ"כ בספר אוצרות יוסף בקונטרס שביעית בזה"ז (עמ' 25 אות כ) שכן נמצא בספרי שתרומה הוקשה לחלה, ולכן גם לענין מה שצריך ביאת כולכם הוקשו אהדדי, והאריך בזה. ואכן יש נסחאות [עשנו"ס מהדו' ר"ש פרנקל] שגורסים בהל' תרומות שם "בבואכם", כאמור לגבי חלה. וכן הגיהו בספר מלבושי יו"ט (קונטרס חובת קרקע סי' ג) ובחזו"א (שביעית סי' ג אות ט). וע"ש עוד בספר המפתח. אולם בתשובת הרמב"ם (בלאו סי' קכט וסי' תמ) כתב להדיא שתרומה דרבנן משום דכתיב "כי תבואו", ע"ש. וראה מ"ש בזה הרב קלמן כהנא בסוף הירושלמי שביעית מהדו' חקר ועיון (עמ' תרמ"ה).

ומלשון הרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ו הט"ז) שכתב: "כיון שעלה עזרא וקדשה... חייב בשביעית ומעשרות על הדרך שבארנו בהל' תרומה" ומזה הוכיח הפאת השלחן (סי' כג ס"ק כג) שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן כתרומה וכמובא לעיל (אות יד). משמע שילפינן שביעית מתרומה, דלא כהגר"ח הנ"ל שכתב שילפינן תרומה משביעית.

[אמנם לשון הרמב"ם בהל' בית הבחירה שם: "חייב הארץ בשביעית ומעשרות (בית ראשון) אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידם בטל הכיבוש ונפטרו מן התרומה והמעשרות והשביעית". והקשה בספר שבת הארץ (במבוא אות ה) דהכא משמע שביטול הקדושה אינה משום שבטל ביאת כולכם אלא משום ביטול הכיבוש, והרמב"ם בהל' תרומת (סופ"א) כתב שהטעם שתרומה בזמן עזרא דרבנן הוא משום שחסר ביאת כולכם. ויישב דאין הכי נמי קדושת הארץ תלויה בביאת כולכם דווקא, ומשגלו קצתם פקעה קדושת הארץ אלא דכל זמן שלא בטל הכיבוש אין צורך לקדש מחדש כי הקידוש הוא הכיבוש, ע"ש באורך. ולפי"ז נראה שהרמב"ם בהל' בית הבחירה אינו מדבר כלל על סיבת החיוב בתרו"מ ושביעית, אלא מבאר את גדר הקדושה עצמה, כיצד נתקדשה הארץ, כיצד נתבטלה הקדושה וכיצד חזרה ונתקדשה על ידי עזרא, ולזה ציין הרמב"ם להלכות תרומות, ששם בפרק א (הלכה ה) הסביר את סיבת ביטול הקדושה ואת קידוש עזרא. אבל אין כל הכריח לומר שדברי הרמב"ם מוסבים על מ"ש בסוף הפרק שתרומה דרבנן. באופן שגם ראיתו של הפאת השלחן מהל' בית הבחירה יש לדחותה כאמור. ודו"ק. ד.א. ס"ט].

הנה נתבאר עד כאן שרוב האחרונים כתבו שמיטה בזה"ז דרבנן משום שהוקשה ליובל. [וסעד גדול לדבריהם מהגמ' בע"ז (נד,ב): "כי יובל היא קדש" מה קדש תופס את דמיו אף שביעית". וברמב"ם (פ"ו ה"ו) כתב שביעית נקראת קדש. ולא נמצא מקור לזה אלא הך דע"ז. עוד שם (פ"י הט"ו): "דין היובל ודין השמיטה אחד" וכו'. ד.א.]. והגר"ח ס"ל שהטעם הוא משום שגם בשביעית צריך ביאת כולכם. ובספר משנת יעבץ לגרי"ב זולטי הל' שמיטה ויובל (פ"א הי"א), צרף את ב' הטעמים יחד. והעלה דלפ"ז שמיטה בזה"ז הוי תרי דרבנן, גם משום שחסר ביאת כולכם, וגם משום שתלויה ביובל, ולכן שפיר התירוה משום ארנונה. ועפ"ז הסביר את שיטת הראב"ד בהשגות שם למה לא התיר משום ארנונה אלא בעבר הירדן, כי כי טעמו של הראב"ד אינו משום שסובר שביעית בזמן הזה דאורייתא, אלא לשיטתו שלא צריך ביאת כולכם, וא"כ שמיטה הוי רק חד דרבנן, ולא התירוה משום ארנונה. ולפ"ז שפיר כתב מהרלב"ח [מובא להלן אות כ] שאין שום פוסק שסובר שביעית בזה"ז דאורייתא. [וראה מ"ש שם הרב שמן המור].

יח. דיון בהכרעת מרן עצמו

כבר הבאנו לעיל (ריש אות י) שמרן סותר את עצמו שבכמה מקומות כתב שלדעת הרמב"ם שביעית בקרקע דאורייתא, ובכמה מקומות כתב שאינה אלא דרבנן. וכבר הקשו כן רבים ובראשם מהריט"צ (סי' צח) והרב נבחר מכסף (סי' כג).

וכתב הפרי חדש בספר מים חיים (גיטין לו,א) שמאחר שמרן בכס"מ בשלשה מקומות [פ"ד הכ"ה ופ"ט ה"ב ופ"י ה"ט] כתב שהיא דאורייתא, ובמקום אחד [פ"ד הכ"ט] כתב שהיא דרבנן, סמי חדא מקמי תלת. ובספר ראשון לציון (מו"ק ב,ב) כתב ליישב את הסתירה בכס"מ, שבפ"ד הכ"ט שכתב שביעית דרבנן, כוונתו רק להשיג על הכפתור ופרח שכתב בפשיטות שאיסור עבודת קרקע לדעת הרמב"ם אסור מן התורה, ומרן השיגו וכתב "דבריו הם שלא בהשגחה", כי היה לו קודם לעמוד על סתירה שבדברי הרמב"ם כמו שעשה מרן, שפשט דברי הרמב"ם בפ"ט ובפ"י מורה שהיא מדרבנן, ורק מכח דברי הרמב"ם בפ"ד הכ"ה יש להכריע שהיא דאורייתא. וכעין זה כתב שם בשו"ת שמן המור (סי' ד דף כט ע"ב), אלא ששב והביא שבבית יוסף (יו"ד סי' שלא) כתב בפשיטות שלדעת הרמב"ם איסור עבודת קרקע אינו אלא דרבנן וכ"כ בתשובה [אבק"ר סי' כד], ודבריו אלו מפורשים דלא כמ"ש בכסף משנה. גם בשו"ת שדה הארץ (חיו"ד סי' כט) כתב ליישב שאמנם מרן ס"ל שביעית דאורייתא, רק השיג על הכפתור ופרח במ"ש שעבודת הארץ דאורייתא, דזה אינו דלא הוי דאורייתא לאלא זריעה וקצירה ותולדותיהם. [גם הרב כתב שדחוק הוא. ואינו מעלה ארוכה לדברי מרן בבית יוסף].

ובשו"ת אדמת קודש למהר"מ מזרחי (ח"ב יו"ד סי' ט) כתב שכמדומה שמרן חזר בו ממ"ש בכס"מ, ודבריו בתשובה הם העיקר. גם כלל בדינינו שאת הבית יוסף חיבר אחר הכס"מ, ובתר

בתרא אזלינן. וכל מי שאומר שלהרמב"ם שביעית בזה"ז דאורייתא לא חש לקמחיה. גם אחיו מהרי"מ מזרחי בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד) כתב שמרן בב"י ובתשובה חזר בו מדבריו שבכס"מ.

ובשער המים (בתשו' סי' ו) כתב שמדברי מרן אין הכריע איך ס"ל, ומ"ש הפר"ח [הנ"ל] סמי חדא מקמו תלת, ליתא, דגם בתשובה וגם בב"י כתב דהוי דרבנן, א"כ הלו תלת ותלת. ובספר זרע יצחק למהר"י עטיא (בפולפלת כל שהוא סי' ז) כתב שמסתבר שמרן חזר בו, וס"ל שלהרמב"ם אינו אלא דרבנן, דודאי מ"ש מרן ש"דבריהם" דקאמר הרמב"ם [פ"י ה"ט] קאי רק על שמיטת כספים, דחוק מאוד, שהרי כתב הרמב"ם "בזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אל"ו וכו', משמע שעל הכל אומר שאינו אלא מדבריהם. ומ"ש בספר נחפה בכסף (ח"א יו"ד סי' ד) שאין לנו בירור מה דעתו של מרן כיון שדבריו סותרים וכו'. לענ"ד נראה יותר דמרן הדר בריא ליה דהוי דרבנן. ומ"ש הפר"ח סמי חדא וכו'. דבריו תמוהים, דפשיטא שאין דבר שכחה בזה שהרי באותו פרק כתבדברים סותרים. ומ"ש דהוי חד ותלת, ליתא אלא הוי תלת ותלת, דגם בתשובה ובב"י כתב דהוי דרבנן, ומוכרח לומר דמרן הדר ביה.

בשו"ת נבחר מכסף (סי' כג בדברי הרב המגיה מהר"י ששון דף מ ע"א) העיר על כך שדבר ברור הוא שלשון זה שהשיג מרן על הכפתור ופרח (פ"ד הכ"ט) אינו מהכסף משנה עצמו אלא לשון זה היה כתוב על קונטרס בליקוטיו של מרן, וכשחיבר מרן את הכס"מ העתיקו במקומו, ולא היה לו פנאי לחזור ולדקדק בו, והדפיסו כמות שהוא, כי לא יתכן לומר שמרן יסתור עצמו באותו פרק. ולכן העיקר הוא שדעת מרן בכס"מ דהוי דאורייתא [ובמהדרו' ר"ש פרנקל העירו על כך שלשון מרן בכס"מ בהגהתו על הכו"פ לקוח מתשובתו באב"ק ר סי' כד. ואין דבריהם נכונים כי סדר הדברים באב"ק ר שונה מסדר הדברים בכס"מ. ובאב"ק ר הוכיח כן רק מפרק ט, ובכס"מ הוכיח כן גם מפרק י. וראה עוד להלן. ד.א. ס"ט].

ובספר פאת השלחן (סי' כג [ד] ס"ק כג) כתב שמרן חזר בו בתשובתו ממ"ש בכס"מ, שהרי בתשובתו [אב"ק ר סוף סי' כה] מבואר שהיכוח בינו לבין המבי"ט היה בשנים הרצ"ב-השל"ד, הרי שבסוף ימיו כתב שלדעת הרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן [מרן זלה"ה נלב"ע בשנת השל"ה. כמ"ש מהרי"ט ביומנו, נדפס בשו"ת מהרי"ט החדשות עמ' כ].

[וכדי לברר זמן הדפסת התשובה של מרן נאמר בקיצור ומי שירצה יעיין בשרשי הדברים. תשובת המבי"ט (ח"א סי' שלו) שנדפסה באב"ק ר (סי' כה) מבואר שכבר בשנת השג"ח [=השכ"א] כתב מרן דחיות לתשובת המבי"ט הראשונה שנדפסה באב"ק ר (סי' כב-כג). ופרו' מ. בנייהו נר"ו במבואר לשו"ת המבי"ט מהדורת צילום הוצ' יד הרב ניסים הוכיח שתשובת המבי"ט סודרו בדפוס על פי סדר כתיבתם, ולכן כתב (שם עמ' כד) שתשו' זו (סי' שלו) נכתבה

בשנת השכ"א. אכן עדין יש מקום לדברי הפאת השלחן, שהרי כתב מרן באבק"ר אחר (סי' כה):
 "אמר יוסף קארו אחר שכתב החכם ר' משה מטרני אגרת זאת השנית ורצה לעשות מעשה כדבריו
 בשמיטה שעברה ומיחו בידו [ראה שו"ת מבי"ט ח"ב סי' סד בתחי' התשובה שמתמרמר על
 שצריך למנחמים וכו', ע"ש. ובסיום התשו' כותב שנכתבה בשנת השמיטה השכ"ז], ובשמיטה זו
 שהיא שנת השל"ד הקשה את רוחו ואמץ את לבבו וכו', וקמו כל חכמי העיר וכו' והכריזו בתי
 כנסיות בגזירה" וכו'. הרי מבואר שעיקר הויכוח היה בשנות השמיטה שכ"ז של"ד. כדברי הפאת
 השלחן. ומ"ש בגליון הרמב"ם מהדור' ר"ש פרנקל (פ"ד הכ"ט) שדברי הכס"מ הם משנת
 השכ"א. כתבו כן לפי דרכם שסברו שאינו אלא העתקה מתשו' מרן באבק"ר הראשונה. וכבר
 כתבתי שלענ"ד אינו כן. ד.א. ס"ט].

גם מהר"י ענגיל באוצרות יוסף (עמ' 52) כתב שכיון שיש סתירה בדעת מרן בכס"מ, ובב"י דבריו
 מפורשים דהוי דרבנן, יש לעזוב דבריו המסופקים שבכס"מ, ולתפוס המפורש בבית יוסף, וגם
 נראה שדבריו בתשובה היא האחרונה. וכן כתבו בספר תורת יהונתן (פ"א אות כג), ובשו"ת
 שמחה לאיש (דף ק, ע"א) ובספר כלכלת שביעית (עמ' תקעט) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קכח
 וח"ח סי' צה). שמרן חזר בו וס"ל דאינה אלא דרבנן.

[ובשו"ת הסבא קדישא (ח"א ס' יו"ד סי' כב) כתב להוכיח שלדעת מרן בשו"ע שביעית בזה"ז
 דאורייתא, מדפסק בשו"ע חו"מ (סי' לד סע' לב) שחזרת סוחרי שביעית משתגיע שביעית הבאה
 וכו', כהרמב"ם שהחמיר בדבר, ולא כהרא"ש והר"ן שמקילים וסוברים כר' נחמיה (סנהדרין
 כהב) דמיקל, ע"ש. ולענ"ד הרואה יראה שבבית יוסף לא הביא מחלוקת כלל, והר"ן לא כתב
 שהלכה כר' נחמיה אלא כתב שר' נחמיה פליג ארבנן, ע"ש. משמע שהלכה כרביים. וברא"ש אין
 כלל ראייה שס"ל שר' נחמיה פליג. ויעיד על כך בנו של הרא"ש בפסקי הרא"ש ובטור. ודוק. ד.א.
 ס"ט].

יט. אם שביעית בזה"ז דאורייתא מכח השבועה בנחמיה פרק י

"ובכל זאת אנו כורתים אמנה וכותבים על החתום... ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת
 האלוהים ונטוש את השביעית". נחמיה פרק י פסוקים א-לא.

מכח שבועה זו דין בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א ענף ו) שלדעת הרמב"ם ושאר ראשונים שסוברים
 ששמיטה בזמן הזה דרבנן רק משום שתלויה ביוכל, ולא כספר התרומה שסובר שבטלה קדושת
 הארץ, א"כ כיון שכל עולי הגולה קבלו עליהם באלה ובשבועה לשמור שמיטה, הן שמיטת
 קרקע והן שמיטת כספים, יש לשבועה זו תוקף ככל דין דאורייתא, ואין מקום להקל בזמן הזה
 יותר מבזמן הבית. וכמו שכתב בשו"ת נודע ביהודה מהדור"ק (סי' עז) בשם תשובת הר"ן שגם
 חרם רבנו גרשום שלא לגרש בעל כרחיה הוא איסור דאורייתא. והאריך לבאר על פי זה שגם רבי

שסובר ששביעית בזה"ז דרבנן עכ"פ מודה שיש לה כל חומר דאורייתא, ולכן אמרו (בגיטין כג) שהנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור משום ששביעית דאורייתא. ועוד האריך, ע"ש.

ואולם בספר זכרון יהונתן לגר"י אבלמאן בקונטרס דבר השמיטה (אות כח) כתב ששבועה זו לא הייתה אלא לאותו הדור ולא לדורות הבאים, שהרי מבואר שם בנחמיה (פסוק לב) שנשבעו גם שלא לקנות ולמכור בשבת, ולא נמצא שום פוסק שיאמר שמקח וממכר בשבת הוא דאורייתא. אלא ודאי דכיון שאותו הדור היה פרוץ בגולה בכל אותם הדברים הנמנים שם, לכן קבלו עליהם הדבר באלה ובשבועה לבל ישוּבו עוד לכסלה, אבל על הדורות הבאים לא קבלו כלל. והביאו החזו"א (שביעית סי' יח אות ד) והסכים עמו, ע"ש.

גם בספר שבת הארץ (במבוא אות ח) האריך לדחות דברי הבית הלוי, שעצם השבועה לא הייתה אלא לזרז את עצמם כדרך שאמרו (בנדרים ח,א): "מנין שנשבעין לקיים את המצוה" וכו'. ועוד דנראה ששבועה זו הייתה בכתב, וכבר כתבו רבים ששבועה בכתב אין לה דין שבועה, ובפרט כשרק חותם על השבועה. [ראה בזה שו"ת הר"י ן' בגאש (סי' קכו) ובנוספות לריב"ש (סי' כא) ותה"ד (סי' שכו) ומהריב"ל (ח"א סי' מג) ומבי"ט (ח"א סי' רמ) והרא"מ (סי' עג) ומהר"מ גלאנטי (סי' עד) ומהרשד"ם (חיו"ד סי' קיא) וחוות יאיר (סי' קצד) וחת"ס יו"ד (סי' רכו), ועוד]. גם הגרש"ז אירבאך בספר מעדני ארץ (שביעית סי' יב אות ח, דף עז ע"א) כתב שמסתבר שהשבועה לא הייתה אלא לחזק תקנת הנביאים, ודומה לזה מצינו שכל אסורי דרבנן העובר עליהם עובר על לא תסור, ואעפ"כ ספיקא דרבנן לקולא. ובספרו מנחת שלמה (ח"א סי' נב) הוסיף עוד דכשם שספק דרבנן לקולא אע"פ שעובר על לא תסור, שכך הייתה תקנת חז"ל שבכל הספיקות שיפלו בדבריהם ילכו לקולא, כך מסתבר שגם כאן שתקנו והשביעו לשמור שביעית לא נתכוונו כלל להעדיף תקנה זו על שאר תקנות נביאים ולעשותה כדאורייתא ממש, ולכן כל מה שמקילין בדרבנן שפיר אפשר להקל גם בשביעית, ורק מי שמזלזל בזדון בשביעית ניתן לומר שעובר שפיר גם על דאורייתא מכח השבועה. ודוגמה לזה משטר כתובה דלמ"ד כתובה דרבנן, אף שהחתן מחייב עצמו בקנין ובשטר, לא אמרינן שמכוון לחייב את עצמו אלא בתקנת חכמים, ולכן ניתן לה תמיד ממעות קפוטקיא כדאי' בכתובות (ק,ב). עוד האריך בזה, ע"ש.

גם מרן הגרע"י שליט"א בתשובה שנדפסה בקול סיני ובספר השביעית והלכותיה (אותיות ט-יא) האריך לדחות דברי הבית הלוי הנ"ל משום שנשבעו גם על מקח וממכר בשבת ומוכח בפוסקים שכל איסורו אינו אלא דרבנן, ולא מצינו מי שיאמר שהוא דאורייתא מתוקף השבועה הנ"ל. ואע"פ שהבית הלוי מסתמך על הנו"ב שחרם הוי דאורייתא, הנה הנו"ב עצמו במה"ת (יו"ד רס"ו קמו) הדב ביה, וכתב שספיקו להקל, ע"ש. וכן מבואר בתשו' הרשב"ש (סי' שצב) שחרם אינו אלא דברי קבלה. ועוד מסתבר שהשבועה לא הייתה כדי להוסיף חומרות בדיני שמיטה, אלא כדי לקיים דיני שמיטה בודאם ולא בספיקם, וכעין מ"ש מהריב"ל (ח"א סי' עו) דאם קנין אין כאן

שבועה נמי אין כאן, ע"ש. וראה בזה בכנה"ג (ח"מ סי' ס הגב"י אות מט), ועוד. ויש מקום לומר שגם החולקים על מהריב"ל יודו בנדו"ד, דלא עבדו אלא לזרוזי נפשייהו. ובלאו הכי יש לומר שלא חלה השבועה על הנולדים כלל, כמ"ש מרן בשו"ע יו"ד (סי' רכה סע' לה), והגאב"ד מברודי בקונטרס קדושת שביעית (שבסו"ס בית רידב"ז) השיג על הבית הלוי דאשתמיטתיה דין המפורש בשו"ע הנ"ל. וראה עוד במאור ישראל (שבת סד, ב).

ובשו"ת בני ציון לגר"ד שפירא (ח"א סי' ב אות קי) כתב שכדברי הבית הלוי מבואר בתוספות ביבמות (פכ, ב סו"ך ד"ה ירושה) ובר"ש שביעית (פ"ו מ"א) שמדברי קבלה נתחייבו אחר כך מדאורייתא, ונעלם זה מהבית הלוי. והעיר על דבריו בנו הרמ"נ שפירא שליט"א בספר שנת שבתון (עמ' י בהערה) שהר"ש לא כתב כן אלא על זמן הבית וכמבואר גם בסמ"ג (עשין קלו) ורמז למה שהאר"י בזה בספרו הר הקדש (עמ' קה-קה). [ולענ"ד כך גם דעת התוספות עצמם, ובלאו הכי תרצו כמה תרוצים ולא החליטו לומר כן. וכולם לא דברו כלל מהשבועה בנחמיה אלא מתוספת קדושה שקבלו על עצמם כמבואר במדרש, ואין לזה שום שייכות לזמן הזה. ולא נשמט זה מהבית הלוי אלא סבר שאינו קשור כלל לנדון דידן. ד.א. ס"ט].

עוד בדברי הבית הלוי ראה שו"ת הסבא קדישא (ח"א יו"ד סי' כב עמ' ע). וכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צה) שגם לדעת הבית הלוי פשוט שבעבר הירדן לא חלה השבועה כילא נכבשה ע"י עזרא וגם לא היה שם מעולם שביעית מן התורה. ע"ש.

כ. ציונים לדברי האחרונים שנקטו לדינא שביעית בזה"ז דרבנן

המבי"ט ח"ב (סי' סד) כתב שכן דעת החינוך והתרומה והרמב"ם, וכדאים הם לסמוך עליהם, וכל שכן בשעת הדחק. וכ"כ עוד בפשיטות בח"ג (סי' מו) וכן דעת בנו מהרי"ט ח"ב (יו"ד סי' מו וסי' נב). גם מהבלב"ח (סי' קמג דף קג ע"ב) כתב שבזמן הזה השמיטה דרבנן, ואין שום פוסק קטן וגדול שיאמר שנתחייבו בשמיטה כי אם מדרבנן. [והשיג עליו מהר"מ רוביו בשו"ת שמן המור יו"ד סי' ד דף ל' ע"א דהא העיטור ס"ל דהוי דאורייתא, וכן מוכח מפסקי התוספות. ראה לעיל אות ג ואות ו דיון בדעת העיטור]. גם מהרשד"ם (יו"ד סי' קצב) הביא דברי מהרלב"ח הנ"ל בהסכמה. וכ"כ בשו"ת נבחר מכסף (סי' כג) ומהר"ם בן חביב בתוספות יום הכפורים (יומא פג, א סוד"ה לענין) לענין דינא, ע"ש.

ובשו"ת שמן המור הנ"ל לאחר שדן באורך בדעת הרמב"ם ומרן ושרוב הראשונים וכמעט כל האחרונים הסכימו שביעית בזה"ז דרבנן, נקט כן לענין דינא. גם הגר"א ביו"ד (סי' שלא סוף ס"ק ו) כתב שביעית בזה"ז דרבנן משום שבטלה קדושת הארץ כדעת ספר התרומה, ומשמע מדבריו שגם הרמב"ם סובר כן [וראה בזה להלן פרק ב אות טו]. וכן כתבו בשו"ת אדמת קדש (ח"ב יו"ד סי' ט) ובשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ד) ובשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סי' ד דף כח

ע"ב) ומהר"ט אלגאזי בתשובה נדפסה בספר דברי שלום (ח"ב דף יח ע"א) ומשמע שם שכך היא גם דעתו של מאריה דראזין רבנו שר שלום שרעבי [הרש"ש] זלה"ה, גם מהר"ד פארדו בחסדי דוד על התוספתא (תענית פ"ב דף פה ע"א) נקט לדינא ששביעית בזה"ז דרבנן [אע"פ שבספרו "ספרא דבי רב" (פר' ראה פסקא קיא) העלה שלדעת הרמב"ם הוי דאורייתא]. וכ"כ הרב מזבח אדמה (דף יז ע"ג) ובנו בשו"ת שער המים (סי' ז) ובשו"ת גדולת מרדכי להרב המג"ן (סוף סי' ט) ובספר פאת השלחן (סי' כג [ד' ס"ק כג]) ובשו"ת חוקי חיים למהר"ח גאגין (סי' ד) ובספר זרע יצחק למהר"י עטיא (בפלפלת כלשהוא סי' ז). וכן דעת הראשל"צ מהר"א אשכנזי בתשובה שנדפסה בשו"ת שערי רחמים לרב החרי"ף (ח"א יו"ד סו"ס ה, ונד"מ בשו"ת מהר"א אשכנזי סו"ס מג) [אע"פ שבהגותו לספר חוקות הדיינים (סי' קמד) כתב שמתשו' הרמב"ם מוכח שס"ל דהוי דאורייתא כנ"ל אות טז, לדינא נקט כרוב הראשונים]. וכ"כ הרב החרי"פ שם (סי' ד) ובהשמטות שם (דף קז ע"ב) ובשו"ת דברי שאול להגר"ש סתהון (יו"ד סי' ז). וכ"כ חכמי צפת בשנת תרס"ג, מה"ר ישמעאל הכהן ומה"ר חיים מנשה סתהון, בתשובה שנדפסה בשו"ת יש מאין למהר"א יילוז (ח"ב חו"מ סי' כו).

וגם הגר"ש סלאנט נדפס בספר תורת ר"ש סלאנט (ח"א סי' נח אות ג) כתב להוכיח שלדינא נוקט התלמוד ששביעית בזה"ז דרבנן מדהתירו לשרוף חלה טמאה בזה"ז בשביעית אע"פ שחלה אינה אלא דרבנן, ובבכורות (יב,ב) פריך עלה מלאכלה ולא לשריפה, ע"ש. אע"כ דגם שביעית אינה אלא דרבנן וע"ש עוד (באותיות ג-ד) [ובשו"ת ציץ הקודש ח"א סי' יד דחה ראייתו, דאיסור הפסד נגזר מחובת אכילת הפירות, וכיון שחלה אינה עומדת לאכילה, ליכא איסור הפסד. וראה מ"ש על דבריו הרב המסדר שם אחרי סי' טז]. גם הגר"י ענגיל באוצרות יוסף (עמ' 93) ומהר"ש ענגיל (ח"ב סי' ד) והגר"ח בשו"ת רב פעלים (ח"א בסוד ישרים סי' י) והגר"ד מקרלין בשו"ת שאילת דוד (בקו' השביעית דף טז ע"א) והגר"מ קלירס בתורת הארץ (ח"ב פרק ב אות לד) והגר"י ידיד בשו"ת שארית יוסף (ח"ד קונטרס השמיטה עמ' צז) ובשו"ת אבני נזר (יו"ד ח"ב סי' תנח) ובשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב (סוף סי' קכא) ובשו"ת ישועות מלכו יו"ד (סי' נה וסי' נו) והחזון איש שביעית (סי' ג אות ח) והרא"ה קוק בשו"ת משפט כהן (סי' נח וסי' פא) ובמבוא לשבת הארץ והגר"י הרצוג בפסקים וכתבים (ח"ג סי' מט) והגר"י וייס בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קכח) והגר"ז אירבאך במנחת שלמה (ח"א סי' מד ד"ה מבואר וסי' נא אות ד, ועוד) והגר"צ אבא שאול באור לציון שביעית במבוא (ענף א אות יב) והגר"ם ראטה בשו"ת קול מבשר (ח"א סי' ס וח"ב סי' מה) ומרן הגרע"י שליט"א בתשובה שנדפסה בקול סיני (עמ' 237) ובסוף ספר השביעית כהלכתה וביביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יט) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' לט אות ד וח"א סי' סט) נקטו כולם לדינא ששביעית בזה"ז דרבנן. וראה עוד בספר לאור ההלכה (עמ' קה - קיב) ובספר שנת השבע (עמ' מט) ובספר שמיטה כהלכתה (עמ' ק) ובספר מנחת ירושלים (בפתיחה).

ציונים לדברי הסוברים ששביעית בזה"ז דאורייתא

לעומת זאת נקטו החרדים (ריש פרק נד) ומהרי"ט צהלון (סי' צח) והשאגת אריה החדשות (סי' טו) והנצי"ב במשיב דבר בקונטרס דבר השמיטה (אחרי סי' נו) וערוך השלחן (הל' שמיטה סי' טו) ששביעית בזה"ז דאורייתא. ובשו"ת שמן המור למהר"ם רוביו (יו"ד סי' ד, דף לג ע"ב) כתב שכך דעת מהר"ם גלאנטי בשו"ת שלו (סי' נז), שחילק וכתב שמקומות שלא כבשום עולי בבל חייבים בשביעית מדרבנן, ומשמע מדבריו שבמקומות שכבשו עולי בבל נוהגת מן התורה. וכך נוטה דעת הרידב"ז בספרו בית רידב"ז (סי' ד ס"ק ט) והגרש"א אלפנדארי בשו"ת הסבא קדישא (ח"א יו"ד סי' כב). ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א) העלה בדרך מחודשת שחומרתה כשל תורה מכח השבועה בנחמיה, כנ"ל (אות יט). עוד יש שהעלו כן בדעת הרמב"ם, כנ"ל (אות יד), אכן לא נתברר לנו אם כך דעתם להלכה [ומצינו לכמה מהכותבים שלדעת הרמב"ם שביעית דאורייתא שנקטו להלכה ששביעית דרבנן, כגון מהר"ד פארדו והרב מזבח אדמה ומהר"א אשכנזי, כנזכר לעיל].

[והנה הסמ"ע בחו"מ (סי' סז סק"ב) כתב: "ומדברי סופרים שתהיה נוהגת שמיטת כספים וכו', אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית וביובל כדי שלא תשכח, שלא היו הציבור יכולים לעמוד בו לאסור עבודת הקרקע ב' שנים שביעית ויובל, כ"כ התוס' בפרק השולח" [גיטין לו]. ובשו"ת קול מבשר (ח"א סי' ס) הביין שלדעת הסמ"ע אין נוהגת כלל שביתת הארץ בשביעית בזמן הזה, והאריך לתמוהה שאין זה פשט דברי התוספות כלל, ומנין יצא לו זה להסמ"ע, ע"ש. וועוד שם בחלק ב' (סי' מה). אולם אין פרושו בדברי הסמ"ע מוסכם, וכבר בפאת השלחן (פרק כט ס"ק ג) כתב שכוונת הסמ"ע היא לפרש למה לא תקנו זכר לשביעית בחרישה וזריעה בחו"ל. וראה בספר משנה כסף (עמ' מח) בפנים חדשות, שכן משמע בפרישה (שם ס"ק, ג), דעל זכר לשביעית בחו"ל מיירי. והמשנה כסף שם תמה על פרוש הפאת השלחן ומפרש שכוונת הסמ"ע דווקא למה לא תקנו גם יובל בזמן הזה זכר למקדש, אבל שמיטה ודאי שנוהגת. ע"ש באורך].

הרב אהרון בוארון שליט"א
מעיה"ק ירושלים ת"ו

הפרשת תרומות ומעשרות בחנויות ובתי עסקים [חלק א]

מבוא:

על דבר אשר נהוג בימינו לתת "תעודת כשרות" לחנויות ובתי עסקים שנמצאים תחת פיקוח משגיחי כשרות שמפרישים תרומות ומעשרות מכל הסחורה הנמכרת בחנות, נתתי אל לבי לברר על מה הוטבעו אדני מנהג זה. והאם אפשר לסמוך ע"ז לכתחילה או רק בשעת הדחק, או שמא אין לסמוך ע"ז כלל וצריך לחזור ולהפריש תרו"מ מפירות אלו. ומאחר שענין זה רבו ענפיו ופארותיו, ראיתי לנכון לחלק המאמר לכמה ענפים בעזוהשי"ת, כדי להקל על הקוראים, וזה תארום:

ענף א: בו יבואר ענין נאמנות ועדות הכשרות למיניהן בימינו, באופן כללי. (ודין מוצרים בהשגחת "הרבנות").

ענף ב: בו ידון האם אפשר לסמוך שהמשגיחי כשרות הממונים ע"ז הם בקיאים כהוגן בהלכות תרו"מ, ושהפרישו את כל ההפרשות כהלכה ללא טעויות.

ענף ג: בו יחקור איך אנו הספרדים נוכל לסמוך על הפרשת המשגיח, מאחר שלדעת מרן הש"ע (י"ד סי' שלא סעיף לד) אין להקל באיסורין על סמך החזקה ששליח עושה שליחותו.

ענף ד: בו יבואר על מה סמכו בזמנינו שלא דורשים מהמשגיחים לקבל על עצמם "דברי חברות" כפי שתקנו חז"ל על ענין הפרשת תרו"מ.

ענף ה: בו יבואר ענין זה שאין מקפידים שהמשגיח המפריש תרו"מ ימונה לזאת בתורת שליחות ואשר לפעמים גם אי אפשר למנותו שליח.

ענף ו: בו יתבאר בקיצור האם בעל החנות צריך להבין את משמעות ההפרשות.

ענף ז: מסקנת ההלכה בעזוהשי"ת. ושם יבואר האם מותר להפריש פעם נוספת כדי לצאת מכל ספק, או שיש בזה חשש איסור בל תשחית.

ענף ח: בענין גודל החיוב שהמשגיחים הממונים על הפרשת תרו"מ יהיו בקיאים כהוגן בעיקרי הלכות תרו"מ, ושיבינו היטב את נוסח ההפרשה לכל פרטיו.

ונבארם אחת לאחת, בעזר החונן לאדם דעת.

ענף א': ענין נאמנות ועדות הכשרות למיניהן בימינו, באופן כללי

תחילה וראש יש לדון על עצם הנאמנות שאנו נותנים לוועדות הכשרות למיניהן, הכשר הדבר אם לא. כי הנה מצאנו בס' שערים המצויינים בהלכה ח"ג (סימן קיז אות ח) שהביא משו"ת דברי מלכאל ח"ג (סימן כב) שכתב שההכשרים נתהוו בעוה"ר למטרת פרנסה יותר מאשר לשם זהירות, ובני ישראל הכשרים, הם עמלים לנקות ביתם מכל חשש חמץ, ולבסוף הם נכשלים באכילת חמץ באשמת נותני ההכשרים בלי עיון ודקדוק. ע"כ. והביא עוד משו"ת דברי חיים (בליקוטים בח"ב סי' מ) שכתב שלא לסמוך על הכשר אפילו על רבנים הכשרים למאוד, דכבר נכשלו ע"י כתב הכשר מיראים וחסידים. ועיקר הדבר שיהא גם האיש בעל התעשייה איש מהימן וכשר. ע"כ. ועע"ש בשערים המצויינים בהלכה. ולפי"ז נמצא שלכאורה אין לנו לסמוך כ"כ על תעודות הכשרות למיניהן המצויות כיום לרוב.

אלא שלקושטא דמילתא הדבר ברור שאין ללמוד מדברי הפוסקים הנזכרים לענין ההכשרים בזמנינו. כי נראה ברור שלא נאמרו הדברים הנ"ל אלא לפי זמנם שלא היתה השגחת ההכשרים כ"כ קפדנית, אבל בזמנינו הדבר ידוע דאכשור דרא בענינים אלו אצל ההכשרים החרדיים פה באה"ק פי כמה ממה שהיה בדורות הקודמים. והם דורשים מבעלי המפעלים והחנויות שתחת

פיקוחם להקפיד מאוד על כל דבר ואפילו בענינים אשר מן הדין אינם נצרכים כלל, ורק לרווחא דמילתא. ובעלי המפעלים מוכרחים לעמוד בכל הדרישות שדורשים מהם כדי שלא ישללו מהם את תעודת הכשרות, ויגרם להם נזק כספי רב. ועוד יש להוסיף, דהרי יש כיום תחרות גדולה בין ה"הכשרים" החרדיים הנ"ל, אשר גורמת שכל "הכשר" מוסיף להחמיר עוד חומרות ע"ג חומרות והקפדה על הקפדה. וכל הדברים הללו ידועים הם לכל באי עולם. באופן שנראה שגם המחמירים והמהדרין מן המהדרין יכולים לאכול בשופי מתוצרת שתחת הכשר חרדי קפדני כדבעי, ואפילו במוצרים הידועים לבעייתים. ובאמת לא נצרכנו לכל זה אלא לענין השגחה על שאר מוצרים שיש בהם כמה חששות מכמה איסורים, ומשא"כ בנ"ד דהפרשת תרו"מ נראה שאין לחוש הרבה כיון שהוא דבר פשוט וקל לביצוע ע"פ רוב, ועכ"פ בודאי רב המרחק ביניהם. ודלא כמ"ש במבוא לס' משפטי ארץ אידלשטיין על הל' תרו"מ (עמוד כא) שהפרשת תרו"מ חמירא משאר ענינים. ולפי מה שנבאר להלן ראה תראה דהעיקר כדברינו וז"ב. אשר על כן נלפק"ד ברור שאין להרהר ולחוש למידי בפירות וירקות שנקנו ממקום שיש לו תעודת כשרות מ"הכשר" חרדי שמוחזק למדקדק כהוגן. אכן הדבר ברור שאין בזה כללים, ויש לברר על כל "הכשר" בפ"ע, והכל לפי המקום והאנשים והזמן. וע' בשו"ת משנה הלכות ח"ג (סי' קכ).

ולמודעי אני צריך דמה שכתבנו וחזרנו כמ"פ שאנו מקילים בהכשרים חרדים פרטיים, היינו בדוקא, וכוונתנו בזה לאפוקי מהשגחת הרבנויות, ברובן אין ראוי לסמוך עליהם כמעט בשום ענין. ואין כוונתנו ח"ו לפגוע בכבוד הרבנים הע"י, אלא שהדבר ידוע שאין לרבנות כיום סמכות חוקית לכופ את בעלי העסקים להקפיד על כל דבר. וע' בשו"ת יביע אומר ח"ח (חיו"ד סי' יב). והבן. נוסף ע"ז לצערנו שגם משגיחי הכשרות שמתעם הרבנות מצוי מאוד שאינם חרדים לדבר ה' כ"כ. דוק ותשכח. ועל כגון זה נ' דשייך מה שהביא בשערים "המצויינים בהלכה שם (ח"ג סי' קי"ז אות ח) משו"ת דברי חיים ח"א (סימן כב), דההכשר צריך להיות מביד"צ ורב אמיתי, ואם לא היה כן הוא חמץ גמור. ע"כ. ופשוט דה"ה וכ"ש כשהרב הוא אמיתי אבל המשגיח אינו אמיתי או שאינו יכול לעמוד על המשמר כדבעי מאיזו סיבה שתאה. והדבר ידוע שהחרדים לדבר ה' כמעט שאינם סומכים כלל על הכשר הרבנות בשום ענין. וא"כ ה"ה בנ"ד. וטרחתי לכתוב זאת משום מה שסיפר לי ידיד א' הי"ו ששאלו לא' המיוחד מגדולי ומאורי הדור שליט"א האם אפשר לסמוך על השגחת הרבנות. והשיב שיש לסמוך עליהם ע"פ מה שלימדונו חכמינו דעד אחד נאמן באיסורין. ובמחכ"ת ה"ר מני"ר לפי רוב שקידתו העצומה כנראה לא יודע כ"כ את המציאות, שהרבה רבנים מנותני הכשרים של "הרבנות", כאשר הם נשאלים מאנשים חרדים אם אפשר לאכול ממוצר פלוני שתחת השגחתם, הם עונים שלא כדאי לסמוך ע"ז וכו' וכו'. ועלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה באופן שברור שאין כאן לא עד אחד ולא חצי עד. ועוד יש כמה ריעותות בהשגחת "הרבנות" וכמשנ"ת במ"א באורך בס"ד. ואכ"מ. לכן העיקר להלכה שאין לנו לסמוך על מוצרים שבהשגחת "הרבנות" דעלמא. ואיני אומר בזה "חומרא" אלא דין פשוט. וכמו שביארנו במקומו. ואמנם בעניני תרו"מ אפשר שהענין יותר מתוקן, מ"מ גם בזה נלפק"ד שאי אפשר לנו לסמוך ע"ז (ועי' בענף ב' ובענף ח' ודו"ק). וע"ע בשו"ת או לציון ח"ב (סוף פט"ז) ובשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סימן קט ד"ה ואף). ובשו"ת וישב משה זארגער ח"ב (סימן ט"ו) ועוד וע"ע בשו"ת קול אליהו טופיק ח"א (חאו"ח סי' מח ד"ה וכן) מה שעורר על התקלות המצויות כשקונים אתרוגים לחג ללא השגחה מרבנים מוסמכים. ע"ש.

ענף ב': האם יש לחשוש אולי המשגיח כשרות שהפריש מהפירות לא היה בקי כהוגן בסדר הפרשת תרו"מ ובהלכותיה, או שמא אירעה איזו תקלה או טעות בהפרשתו

לאחר שביארנו בס"ד שבזמנינו אכשור דרא באופן כללי בעניני הכשרים, ואפשר לכתחילה לסמוך עליהם ללא חששות. כעת עלינו לדון האם אפשר לסמוך שהמשגיחי כשרות באמת בקיאים כהוגן בהלכות ההפרשה, וגם הפרישו כל ההפרשות כהוגן ללא טעויות. ונפתח בראשון. ראה ראיתי בס' משפטי ארץ אידלשטיין על הל' תרו"מ (במבוא ע' כו) שכתב לעורר שישנם

משגיחי כשרות שאינם בקיאים בעיקרי הלכות תרו"מ ובנוסח ההפרשה, וא"כ איך אפשר לסמוך על הפרשת תרו"מ שבחנניות ובתי עסקים. ע"כ. ולענ"ד אין לחוש לזה, כי אם ישנם משגיחי כשרות כאלה בודאי שזה שייך רק בהשגחת "הרבנות" דעלמא, וכבר כתבנו שאין ראוי לסמוך על הכשר זה בכלל. אבל אצל ההכשרים החרדים אין ספק שלא שייך דברים כאלו, ובפרט שאם ישמע כדבר הזה ותגעש ותרעש הארץ. לכן הקונה פירות ממקום שתחת השגחה חרדית פרטית, אין לו לחוש לזה כלל. ומה שהוסיף לעורר על שאין המשגיחי כשרות מקבלים עליהם דברי חברות, גם לזה אין לחוש וכמו שיתבאר להלן (ענף ד) בעזהשי"ת.

ובאשר לחשש השני אולי אירעה איזו טעות בהפרשת המשגיח כשרות. הנה ראיתי להגאון הנודע כמוהר"ח קנייבסקי שליט"א בס' הבהיר דרך אמונה (פ"ט מהל' מעשר ה"ב סוף אות י') שכ' בזה"ל: ומ"מ ראוי לכל ירא שמים שאף אם קנה ממקום שתחת השגחה מעולה לחזור ולעשר בעצמו בלי ברכה, כי הנסיון מוכיח שכמה פעמים קורה תקלות אף במקום שיש השגחה מעולה. ע"כ. וכן ראיתי מביאים שכתב עוד להלן (פי"ד ה"א בביאור ההלכה), ודע שגם במקומות שמצויים משגיחים על המעשרות, וידוע שאין אחרים מעשרים אלא הם, מ"מ אין ללוקח לעשר ממה שלקח בפעם הראשונה על מה שלקח בפעם השניה (מחשש שיפריש מן הפטור על החיוב או להיפך), ואולי ה"ה גם בפעם אחת מכמה ארזים, כי ידוע שלפעמים שוכחים או מאחרים או טועים ונשאר טבל, ואולי זה מעושר וזה אינו מעושר. ובדרך כלל ראוי לכל ירא שמים לחזור ולעשר בלי ברכה כל מה שקונים אפילו ממקום שיש משגיח טוב ובקי ויר"ש, כי בכל דבר ציבורי קורה תקלות כמה פעמים כנודע מפי הנסיון רבות כאלה. ובפרט אם בעל הבית אינו יר"ש ורק סומכין על המשגיח. אא"כ יודעים בבירור שנתעשר. עכ"ל. ואחד הרואה יראה שתופס הענין רק למידת חסידות לחזור ולהפריש ממה שקונים במקומות שתחת השגחות מהודרות אבל אינו מצריך זאת מן הדין. וטעם הדבר פשוט וברור לפק"ד הקלושה, כי כאשר אנו דנים על הפירות אשר לפנינו החשש שמא אינם מעושרים כהוגן הוא חשש רחוק מאוד. ולולא דמיסתפינא אמינא דגרע נמי ממייעוטא דמייעוטא דאפילו ר"מ לא חייש לה אפילו במידי דאורייתא וכ"ש בתרו"מ בזה"ל דרבנן. פוק חזי. [וע' בתוס' חולין יג'. ד"ה פסח, ופ"ו: ד"ה סמוך] שכתבו דגם ר"מ דחייש למיעוטא הוא רק מדרבנן. וע"ע בתוס' חדשים על המשניות (ריש דמאי), שהביא דבריהם בשתיקה. אלא שאין זה מוסכם. דהמרדכי בסוף חולין (סימן תשל"ז) הביא תשובה מחד מקמאי שהוכיח דר"מ חייש למיעוטא מה"ת. ע"ש. וכן משמע דעת התוס' בנדה (לב. ד"ה ר"מ) ע"ש. גם הגרעק"א בתוספותיו על המשנה דפ"ק דמאי (אות ח) הביא שהתוס' ביבמות (ק"ט. ד"ה מחוורתא) נסתפקו בזה. ומני"ר וראיתי שדנו בזה גם התפארת ישראל (פ"ה דטהרות בבוזע אות יג) ובשו"ת שפתי אברהם רוטנברג (סי' נא) אך טרם נפנית להתענג על דברות קדשם. ודברים אלו סובלים אריכות ואכמ"ל]. וזה ברור. ודברינו שייכים גם לענין החששות שעורר בספר משפטי ארץ הנ"ל (במבוא ע' לא). ע"ש. ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ג (סי' שמ ד"ה נחזור) עורר בזה חששות רחוקות מאוד, דליכא למיחש להו. ע"ש. ולא אכחד שראיתי בתשובה לחד מקמאי המובאת במרדכי סוף חולין (סימן תשל"ז) שכ' דלא מיקרי מיעוטא דמייעוטא אלא כשכל מיעוט הוא ענין נפרד מהמיעוט השני, והאל"ה אפילו אחד מני אלף לא הוי אלא חד מיעוט. ע"ש. אך לאחר בקשת אלפי מחילות ממעלתו ונשיקת רגבי עפרות זהב לו אמינא בעניותין שדב"ק ז"ל נסתרים מתלמוד ערוך ברפ"ד דנדה (לב.). ולא שמלאני לבי ח"ו לחלוק על חד מקמאי, אלא שמחמת קושיא זו נלפק"ד הקלושה דאית לן למינקט כהחולקים עליו בזה. הלא הם רבותינו בעלי התוס' (בנדה שם. וכן מבואר דעתם בגיטין ב: ד"ה סתם). ע"ש ודוק כי קצרותי. ולכן העיקר להקל כדכתיבנא. שו"ר מ"ש בזה הגר"י שור בברכת יעקב (ע' שי"ב). ואכמ"ל.

ענף ג': הפרשת תרו"מ ע"י שליח לספרדים ועדות המזרח

אי קשיא לי הא קשיא, לדין הספרדים ועדות המזרח שקבלנו הוראות מן הש"ע איך נוכל לסמוך על הפרשת תרו"מ שמפרישים המשגיחי כשרות, והרי פסק מרן בש"ע י"ד (סי' שלא סעיף לד) בזה"ל: האומר לשלוחו צא ותרום לי, והלך לתרום, ואינו יודע אם תרום, ובא ומצא כרי תרום, אין חזקתו תרום, חוששין שמא אחר תרום בלא רשות. ע"כ. וכתב מרן מופה"ד הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ו (חיו"ד סי' כח אות ב) שהגאון הנודע ביהודה קמא (חאה"ע סי' ב) ביאר דהיינו נמי בתרו"מ בזה"ל דהו"מ מדרבנן. דטעמייהו דהרמב"ם ומרן בזה משום דס"ל דלא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו להקל במידי דאיסורא, ואף לא במידי דרבנן. ע"ש. והביא עוד ש"כ"ד הגאון מהר"א ישראל בשו"ת עוגת אליהו (סימן לא). והסכים לזה מרן הראש"ל שליט"א שזוהי דעת מרן הש"ע. וא"כ לדין הספרדים דסמכינן אתכא דמרן הש"ע איך נוכל לסמוך על הפרשת המשגיחי כשרות. דהא אפילו אם מינו אותם לעשות זאת בתורת שליחות ס"ל להרמב"ם ומרן שאין לסמוך ע"ז. (וכ"ש אם לא מונו בתורת שליחות דודאי גרע טפי).

איברא דלא קשה מידי. דמלבד שרבים ועצומים תפסו בדעת הרמב"ם ומרן הש"ע שלא החמירו כן אלא בתרו"מ דאורייתא, אבל בזה"ל שתר"מ מדרבנן אינהו נמי מודו דשפיר אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו אף לקולא. פוק חזי. גם נלע"ד דהדבר פשוט וברור דעד כאן לא החמירו הרמב"ם ומרן אלא בסתם שליח, אבל בנ"ד הא אישתני למעליותא שהמשגיח כשרות הרי הוא מושכר למטרה זו והוא מקבל ע"ז משכורת, וא"כ אנו סומכים עליו לא משום חזקה שליח עושה שליחותו גרידא, אלא עיקר סמיכתנו הוא משום חזקה אומן לא מרע אומנותיה, דסמכינן אהך חזקה גם באיסורים חמורים כנודע. ועוד נלע"ד דנ"ד עדיפא נמי משאר אומן דמהימנינן ליה, דהא בשאר אומן אנו סומכינן ע"ז שהוא פוחד לקפח פרנסתו. ובנ"ד מלבד שישנה לסברא זו, גם הרי המשגיחי כשרות הנה הינם בני תורה ויראי שמים, ולפעמים אף ת"ח, ובזה הרווחנו עוד תרתי לטיבותא, הן מצד יראת חטאו שלא יכשיל רבים באיסור טבל ח"ו והגענו בזה גם לחזקה דחבר אינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן והן מצד שחושש שאם יתפס באיזו קלקלה הדבר יתפרסם חיש קל כעל כנפי נשרים וכדי בזיון וקצף שאדם שנחשב יר"ש ות"ח גרם מכשול לרבים שהאכילם טבלים. לכן נלע"ד דשפיר סמכינן גם אנן בני ספרד על הפרשת תרו"מ שמפרישים המשגיחי כשרות. ואין בזה נפתל ועיקש. וע"ע במבוא לס' משפטי ארץ (ע' כט – ל) שכ' עוד נימוק להקל בזה עפ"ד הרמב"ם (פ"א מהלכות מעשר ה"ח) ע"ש. וכן בסמוך הוסיף מש"כ לדון בשו"ת אחיעזר ח"ג (חאה"ע סי' עג), דבשליח המקבל שכר כן אומרים שחזקה עושה שליחותו, כיון שהוא מחוייב בדבר כל זמן שלא חזר בו. ע"ש. ועוד הביא בשם הגר"ש אלישיב שליט"א שמשגיח כשרות שמקבל שכר על עבודתו ומתפרנס מזה אינו מרע לפרנסתו, וגם לא יעבור על איסור גזילה. ע"ש. וכוונתו פשוטה לפניה כמ"ש בעניותי דהכא לא סמכינן רק על חזקה דשליח עושה שליחותו גרידא, אלא היא חזקה דאומן לא מרע אומנותיה, דהיא חזקה אלימתא. וגם דעתו דעת עליון נר"ו להתחשב בהיות המשגיח יר"ש וכדכתבנו ועוד הביא שם שכו"צ"ב השיב גם הרב הגאון רבי שמואל אויירבך שליט"א, דמשגיח שמקבל שכר שפיר נאמן, ואדרבה תפקידו לעמוד על המשמר להודיע על כל מכשול בזה וכאשר המשגיח והממונים מוחזקים ומפורסמים שטורחים בזה באמונה, ואם ימצא איזה מכשול ותהום כל העיר, כמדומה שזה בירור גמור שא"צ לחוש בזה. עכ"ד. וכן עיקר.

מהנעשה במכון

חולת הדרכה ללימוד מצוות התלויות בארץ

בימים אלו מושלמים העבודות האחרונות בהכשרת החווה ללימוד מצוות התלויות בארץ, שעל ידי המכון למצוות התלויות בארץ. החווה משתרעת על כ - 5 דונם במושב בית עוזיאל, ובה מבנים, שטחי גידול ומשרדי המכון.

מה כוללת החווה:

א. משרדי המכון למצוות התלויות בארץ

עד לפני כשלושה חודשים - היו ממוקמים משרדי המכון במבנה קרוון בסמוך לבית הכנסת במושב בית עוזיאל. מאז פתח המכון בתנופת פעילות כשרותית, הסברה פירסום ועוד, צר היה המקום מלהכיל את מגוון הפעילות השותפות יום יום. פעילות שבאה לידי ביטוי - בין היתר - בביקורים יום יומיים של רבנים, משגיחי כשרות, צוותי הוראה, צרכנים וחקלאים. מה גם שהמבנה (מקלט) שהיה מיועד לפעילות המרכזיה הפדגוגית להדרכת תלמידים היה קטן מלהכיל את הקבוצות המגיעות.

על כן הוחלט - על אף ההשקעה הכספית העצומה שהיתה קשורה בכך - להקים חווה חקלאית שתכלול את כל האלמנטים הנדרשים מתוקף צרכי המכון הטכניים והחינוכיים. לשם כך נשכר שטח חקלאי (משק) שגודלו כ - 5 דונם שאליה הועבר מבנה הקרוון - ובו משרדי המכון - כשמסביבו הוקמו מבנים נוספים, שטחי גידול להדרכה, חממה להדגמה ועוד.

כיום נמצאים משרדי המכון בשטח רחב ידיים המתאים לייעודו.

ב. ספריה תורנית ולמצוות התלויות בארץ

בתוככי החווה הוצב קרוון שיועד לספריה תורנית ולמקום ישיבה ולימוד לחוקרי המכון. למבנה זה רוכזו כל הספרים העוסקים במצוות התלויות בארץ ועוד ספרים רבים: ספרי יסוד, שאלות ותשובות, ספרים העוסקים בחקלאות ובבוטניקה.

הספריה משמשת מקום ישיבה ומחקר לחוקרי המכון, ובה עמלים בכתיבת בירווי הלכה, ותשובות לשאלות שהמכון נשאל העוסקים במצוות התלויות בארץ. בספריה זו מאות ספרים, מהם ספרים רבים נדירים וחשובים.

ג. מרכז חקלאי / מצפה לבדיקת חרקים באוון

מבנה גדול המצוי בשטח החווה משמש למרכז מבקרים ובו תצוגה מרהיבת עין על מושגי ייסוד במצוות מסוימות הנכללות בגדר - מצוות התלויות בארץ, וכגון: שמיטה, חלה, תרומות ומעשרות ועוד.

במרכז זה מצויים תחנות מידע והדרכה ממוחשבים הנותנים מידע על כל נושא במצוות התלויות בארץ. בצמוד למרכז זה מצויה מעבדה לבדיקת חרקים, המשמשת הן כמוקד לביקורים והדרכה, והן כמקום בדיקה על מנת לתת הכשר לחברות העוסקות בגידול ירקות ללא חרקים.

מבקרים באתר זה יוכלו לצפות בחרקים על ירקות עליים, ויבחינו בין הסוגים השונים של החרקים ובמאפיין כל גידול וגידול מבחינת נגיעותו לחרקים.

ד. כיתת לימוד

מבנה מרכזי בחוה משמש ככיתת לימוד המיועדת בעיקר לתלמידים – מתלמודי תורה וישיבות – הבאים לבקר וללמוד על מצוות התלויות בארץ.

הכיתה – גדולה ומרווחת – כוללת כסאות ושולחנות, מכשיר צפיה לסרטי המכון, ציוד הקרנה לשקופיות ושקפים ולוח המשמש את המרצה.

ה. פניית לישה ואפיה

באחת מפנינות החווה נבנו: חדר לישה ובדיקת קמח מפני חרקים, וטבחון לאפיה מקומית. פינה זו נועדה לתלמידים, ובעיקר לתלמידות הבאות ללמוד על מצות הפרש חלה.

ו. חממת מחקר והדגמה

חממה גדולה נמצאת בצלע המזרחית של החווה, ובה מודגמים כל אופני הגידול על מצעים מנותקים, אופני אפשרויות הגידול של ירקות ללא תולעים, ומספר ניסויים בוטאניים.

ז. פניית חמרי לציפורים ופצלי כנף

בלול ארוך וגדול הוקמו חדרי גידול רבים לסוגים מסוגים שונים של בעלי כנף, כשהמטרה להראות לתלמידים שיבחינו בין בעלי כנף הכשרים לבעלי הכנף הטמאים. הנאכלים לאלה שאינם נאכלים.



המכון למצוות התלויות בארץ מקווה שהחווה על כל מרכיביה תפתח עידן חדש בהתענינות במצוות התלויות בארץ, הן בקרב התלמידים והן בקרב ציבור הרבנים, עולם הישיבות, וסתם עמך בית ישראל.

הודעות על פתיחת החווה וסדרי הביקור והלימוד בה, ישלחו לכל מוסדות החינוך, בתי הכנסת ורבני ארץ ישראל בחודש הקרוב ב"ה.



יום העיון השנתי למצוות התלויות בארץ גיבורי כח עושי דברו

רבים השתתפו ביום העיון השנתי שנערך על ידי המכון למצוות התלויות בארץ, באולם יחווה דעת בהר נוף בירושלים. מרן שליט"א נשא את המשא המרכזי והאריך בהלכות כיד ה' הטובה עליו, והוכיח כי ניתן לסמוך על היתר המכירה הנהוג לענין שמיטה. מרן שליט"א סיים דבריו באומרו: "אנו מתפללים להקב"ה שיקבץ את כל נדחינו לארץ הקודש, ויגאלנו בקרוב ואז נקיים את השמיטה כהלכה".

יום העיון נפתח בשעות הבוקר. הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, ראש ישיבת "חזון עובדיה" ומחבר הספרים "ילקוט יוסף", דיבר על הנושא: "שמיטה בזמן הזה אם נוהגת מהתורה או מדרבנן". הרה"ג רבי מרדכי אשכנזי שליט"א, רבה של כפר חב"ד דיבר אחריו על הנושא: "ירקות שנכנסו משישית לשביעית".

הרב יהודה אדרי שליט"א, מנהל המדרשייה שע"י המכון למצוות התלויות בארץ, דיבר בהרחבה על יסודות השמיטה בהלכה ובאגדה, וציין כי בקרוב יוצא לאור בע"ה הספר "שביתת הארץ".

הגאון רבי אברהם יוסף שליט"א, רבה של העיר חולון וראש הבר"ץ "בית יוסף", דיבר על הנושא: "תרומות ומעשרות בשנה השביעית".

הגאון רבי שלום משאש שליט"א, רבה של עיר הקדש ירושלים, דיבר על הנושא "גיבורי כח עושי דברו" האמור על שומרי השביעית. בסיום דבריו בירך הגר"ש משאש את הרב ש.ז. רווח יו"ר המכון שיזם את הכנס הזה ועל פעילותו בנושא המצוות התלויות בארץ.

המנחה הרב עטרי הזכיר את פעילויות המכון ששם לו למטרה להנחיל את המצוות התלויות בארץ בהלכה ובאגדה בין פעולות המכון: הוצאת ספרי הלכה, ירחון "תנובות שדה", פעילות המדרשה ללימוד מצוות התלויות בארץ, המארכת מידי שבוע עשרות רבות של תלמידים, פיקוח על משתלות, סיוע לרבנות הראשית על קיומם בפועל של מצוות הארץ ועוד.

הרב שניאור זלמן רווח שליט"א דיבר על הנושא: "גידול במצעים מנותקים בחממות בשביעית". הוא אמר כי לחממות יש שאלות הלכתיות ייחודיות, כמו פתיחת הדלתות בשבת, שביעית ועוד.

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א אב"ד פתח תקוה ומורה דרכו של המכון, דיבר על הנושא: הגדרת ההיתר לאוקמי אילנא בשביעית.

בסיום דבריו הזכיר שעלינו להתפלל להקב"ה שיקבץ את נדחי ישראל, ונזכה לקיים מצוות שביעית מהתורה.



ספרים

ב"ה, עומד המכון לפני הדפסתם של מספר ספרים הקשורים למצוות השמיטה:

"שביתת הארץ"

על הלכות שמיטה. כולל בירורים הלכתיים ומשא ומתן בדברי הראשונים והאחרונים, ובירור ופסיקה על פי שיטת מרן הב"י ומורינו הרשל"צ שליט"א. - מאת הרב ש.ז. רווח - יו"ר המכון.

"שבת הארץ"

ספר לתלמידים על הלכות שמיטה ויסודותיה ההלכתיים והרעיוניים (כדוגמת הספר "זמרת הארץ") - מאת הרב יהודה אדרי מנהל המרפ"ד שע"י המכון.

"אוצר התשובות" - שמיטה

שמיטה אוצר בלום ממאות שותי"ם וספרי הלכה על יסודותיה ההלכתיים של מצות השמיטה. ספר זה הינו ראשון בסדרה, האמורה לצאת בס"ד על כל מצוות התלויות בארץ [ערוכים לפני הדפסה "אוצר התשובות" על ערלה, חדש וחלה].

סרט

לאחר הצלחתו הגדולה של הסרט (תקליטור וידאו) שהופק על ידי המכון על כל מצוות התלויות בארץ, החל המכון לעסוק בהפקת סרטים נפרדים על כל אחת ממצוות הארץ. בימים אלו עוסקים אנו בעריכתו הסופית של הסרט על מצוות השמיטה, שיסביר באופן מוחשי את כל יסודות הלכות שמיטה. החומר הגולמי לסרט זה צולם בשנתיים האחרונות מתוך כוונה מראש להכלילו בסרט על השמיטה.

אנו תקווה שאף סרט זה יתרום תרומה משמעותית להבנת מצות השמיטה ולהכרת הלכותיה ויסודותיה.



**על ההכנות לקראת שנת השמיטה תשס"א
קרבה שנת השבע**

המכון למצוות התלויות בארץ יחד עם מסגרת בד"ץ "בית יוסף" נערך היערכות לאומית לקראת שנת השמיטה.

המוטו להערכות היא הוראתו של מרן הראש"ל, שבמסגרת הבר"ץ עלינו להדר בכל החומרות ולכל הדיעות בכל הנושאים וכן בדיני השמיטה.

לצורך כך הוקמה "ועדת השמיטה הארצית" העומדת תחת נשיאותו של מרן הראש"ל שליט"א, וחברים בה הרבנים הגאונים: הגר"ש בן שמעון שליט"א - חבר ביה"ד הרבני הגדול. הגר"ש עמאר שליט"א - אב"ד הרבני פ"ת וממונה על מצוות הארץ מטעם הרה"ר לישראל וחבר הבר"ץ. הגר"א יוסף שליט"א - ראש הבר"ץ ורבה של חולון. הגר"מ אשכנזי שליט"א - רבו של כפר חב"ד ומראשי ועד רבני חב"ד. הגר"ש שלוש שליט"א - רבה של חיפה וחבר הבר"ץ. הרב שניאור ז. רווח שליט"א - רב המ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ.

לצד ועדת השמיטה הארצית תכהן ועדת רבני ערים ההולכים לאור תורתו של מרן הראש"ל שליט"א, הרבנים יעודכנו בכל שלבי העשייה, ויתנו דעתם על כל שלב אם יש מקום לשנות, להוסיף וליעל.

מטרת העל של ההערכות היא לדאוג שגם אותם צרכנים שאינם נמנים על צרכני החנויות שתחת השגחת הבר"ץ במשך השנה, יקנו בשנת השמיטה תצרוכת חקלאית בהשגחה מהודרת. ואכן מדן ועד אילת הוקמו סניפים סיטונאיות וחנויות שיספקו תצרוכת חקלאית בהשגחת בד"ץ בית יוסף סדר העדיפויות בהספקת תצרוכת חקלאית בשנת השמיטה הוא על פי הסדר הבא:

1. איסום משנת תש"ס.
2. יכול הגדל במסגרת אוצר בי"ד - אף בירקות [וכדעת רוב הראשונים].
3. יכול הגדל במצעים מנותקים - ע"פ נוהלים מיוחדים שכתב מו"ר הגר"ש עמאר.
4. יכול הגדל בערבה הדרומית - מצומת נוה חריף ומטה [המעלה ה - 30].

לאחר מיצוי האפשרויות הנ"ל, ולאחר שיסתבר שיש לקחת יכולים נוספים, תירכש סחורה מנכרי, אולם גם על כך הוראת רבני הועדה היא, שאין לקחת סחורה אלא מאותם שטחים הנמצאים בבעלות נכרי ממש [טאבו + קושאן], וכמו"כ תילקח סחורה רק אם ניתן לפקח מידי יום על הקטיף ללא חשש פיקוח נפש של המשגיח, כפועל יוצא הוא שלעת עתה אין באפשרותינו ליקח סחורה מאיזור עזה, כיון שאין אפשרות לפקח מידי יום על הקטיף, אא"כ ישתנו הנסיבות במסגרת ההסכמים עם הרשות הפלסטינית.

מרן הראש"ל הורה הוראה חדה וברורה, שהמחירים בשנת השמיטה חייבים להיות במחיר השוה לכל נפש, היינו, מחירים רגילים שבשוק [למעט עלויות הכשרות המיוחדות לצורך השמיטה], ובכך להבטיח זיכוי הרבים נפוץ ככל האפשר בכל בית יהודי.

לגבי פירות האילן, הדברים ברורים יותר, שכן הרוב המוחלט של הסחורה שתחולק לצרכנים היא תוצרת של "אוצר בית דין" של חקלאים יהודים שומרי תומ"צ המעוניינים לשמור שמיטה כדינה, וב"ה רבים הם החקלאים הללו, ומנסיונו כבר בשנת השמיטה החולפת יש בכך קידוש ה' גדול מאד, ועזרה וסיוע הן לצרכן והן לחקלאי.

ההנחיות ההלכתיות לחקלאים כבר גובשו במכון למצות התלויות בארץ, הן בשטח ההלכתי והן בשטח המקצועי, חלק מההנחיות הם אותם שהפיק המכון כבר בשנת השמיטה החולפת, וחלק נוסף שגובש והופק לקראת שנת השמיטה הבעל"ט, והכל כפי הוראת רבותינו שליט"א וכפי שבאו הדברים לידי ביטוי בהוראות הלכה למעשה שנכתבו ע"י מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א וחלקם אף פורסמו כבר בחוברות "תנובות שדה" היו"ל ע"י המכון למצות התלויות בארץ. בנוסף ע"פ הוראת מרן הראש"ל שליט"א בפירות המשווקים ע"י אוצר בי"ד לעולם אין למכור מעבר למחיר השוק, שכן הבי"ד הוא שליחו של הציבור שיאמר לו "לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי" במידה והמחירים יהיו גבוהים.

פועל יוצא של ההערכות הוא שב"ה הצלחנו להכין כמויות רבות של סחורה הן מיבול שישית, והן בערבה הדרומית בכמות של אלפי דונמים, והן במצעים מנותקים, יכול נכרי ממקומות מאושרים, ויבוא מחו"ל. והעולה על כולנה הסכמים רבים עם חקלאים לחלוקת תוצרתם במסגרת אוצר בי"ד.

בעזה"י לקראת שנת השמיטה יצא חוזר שיפורסם בריבים, על ההנהגות וההנחיות לציבור הרחב, ועל אופן זיהוי המוצרים אימתי הם קדושים בקדושת שביעית, ואימתי אין לנהוג בתוצרת קדושת שביעית [כגון יכול נכרי].

יהי רצון שחפץ ה' בדינו יצלח, ומי יתן ובעזה"י נוכל לבשר לציבור הרחב שכל האתגרים שהצבנו לעצמו מבוצעים הלכה למעשה, ללא כל יוצא דופן.